

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HALK NEZDİNDE HADİS OLARAK BİLİNER SÖZLERİN
POPÜLER KÜLTÜRE YANSIMALARI: BALIKESİR GENÇLERİ
ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLSUDE EROĞLU

BALIKESİR, 2026

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HALK NEZDİNDE HADİS OLARAK BİLİNEREN SÖZLERİN
POPÜLER KÜLTÜRE YANSIMALARI: BALIKESİR GENÇLERİ
ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLSUDE EROĞLU

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. RECEP EMİN GÜL

BALIKESİR, 2026

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 202312573002 numaralı Gülsude EROĞLU'nun hazırladığı, *Halk Nezdinde Meşhur Rivayetlerin Popüler Kültüre Yansımaları: Balıkesir Gençleri Özelinde Bir Araştırma* konulu YÜKSEKLİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 10/02/2026 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Doç. Dr. Rıdvan KALAÇ

İmza

Üye (Danışman) Doç. Dr. Recep Emin GÜL

İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EŞER

İmza

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı ve
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.
- Yükseköğretim Kurulu tarafından 2024 yılında yayınlanan “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber” ve Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Çalışmalarda Üretken Yapay Zekâ Kullanımı: Etik İlkeler ve Uygulama Rehberi hakkında bilgi sahibiyim. Üretken yapay zekânın kullanılmasına ilişkin doğabilecek sorumluluklarımı kabul ettiğimi beyan ederim.

06/03/2026

Gülsude EROĞLU

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber'in (s.a.s) nübüvveti, tek bir vasıfla sınırlandırılmayacak kadar kapsamlıdır. Onun yaşantısıyla ortaya koyduğu örneklik, elçilik vazifesinin yanında hayatın pek çok alanında farklı sorumlulukları da bünyesinde barındıran çok yönlü bir rol modelidir. Bu yönüyle Hz. Peygamber hiçbir zaman toplumsal hayattan kopmamış; halkın gündemiyle meşgul olmuş ve onların sohbet zincirinin, gündelik hayatının bir parçası olmuştur. Bir yandan yaşayan sünnet oluşurken, diğer yandan da sahâbenin sohbet yoluyla kavli sünneti de kayda alması hayatın akışı içerisinde birlikte ilerlemiştir.

Hayattan hiçbir zaman soyutlanmamış, ailesiyle, ashabıyla günlük hayatın akışına dahil olmuş olan Allah Resulünün sözlerinin toplum içerisinde gündem teşkil etmesi elbette ki olağandır. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra ilerleyen dönemlerde hadislerin bu şekilde halka mâl olması olumlu birçok etkisinin yanında asılsız veya zayıf rivayetler üzerinden bazı olumsuz sonuçlar da doğurmuş ve doğurmaya devam etmektedir. Asırlar öncesinde başlayarak, halk nezdinde yaygınlık kazanan bu tür asılsız veya zayıf rivayetlerin sahihmiş gibi algılanması sorununun yaşadığımız çağda da devam ediyor olması çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Müslümanların, Hz. Peygamber'in sünnetini bir yaşam biçimi haline getirmeyi gaye edinmesi, bununla meşgul olması gerekirken, önlerine çıkan niteliği belli olmayan sözlerle meşgul olmaları bu alanda güncel bir çalışma isteğini doğurmuştur. Çağımızın zemininde bu meseleyi ele almadan önce, konunun çıkış noktasına, tarihine inmenin faydalı olacağını umarak bu çalışmaya meşhur ve müstehir hadis kavramından başlanılmıştır. Halk arasında hadis olarak bilinen sözler zaman, mekân bağlamından koparmadan incelenmiştir. Halkın zihnindeki meşhur hadislerin oluşmasında popüler kültürün etkileri ve bu rivayetlerin popüler kültüre yansımalarını ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde “meşhur ve müstehir hadis” kavramları ele alınmış, müstehir hadis literatürünün temel eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Halk arasında yaygın olan rivayetlere günümüz penceresinden bakmak amacıyla ikinci bölümde yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılarak bir saha araştırması

gerçekleştirilmiştir. Bu yolla halkın hadis bilgisi, bu bilgiyi edindiği kaynaklar ve mecralar tespit edilmiş; popüler kültürün hadis kullanımı üzerindeki etkileri ile bu durumun dinî yayınlardaki yansımaları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın hazırlık aşamasında sağlamış olduğu katkı ve yardımları için kıymetli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Recep Emin GÜL'e, desteklerini esirgemeyen aileme ve her daim yanımda olan eşime teşekkür ederim. Çalışmanın faydalı olup amacına ulaşması yüce Allah'tan niyazımızdır.

BALIKESİR, 2026

GÜLSUDE EROĞLU

ÖZET

HALK NEZDİNDE HADİS OLARAK BİLİNEREN SÖZLERİN POPÜLER KÜLTÜRE YANSIMALARI: BALIKESİR GENÇLERİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

EROĞLU, Gülsude

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Recep Emin GÜL

2026, 92 Sayfa

Bu çalışma, popüler kültürün hadis ve sünnet algısı üzerindeki etkilerini meşhur ve müstehir rivayetler ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, klasik müstehir hadis literatürünün günümüz popüler kültür mecralarındaki anlamsal yansımalarını tespit etmek ve bunların hadis algısı üzerindeki dönüştürücü etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; teorik veriler, toplumun farklı kesimlerinden katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlarla desteklenmiştir. Araştırma, mülakatlardan elde edilen bulgular ile popüler dinî yayıncılığa ait eserlerin içerik analizini harmanlayarak, hadislerin sahlilik bağlamından koparılp birer tüketim nesnesi haline gelme sürecini metodolojik bir çerçevede incelemektedir. Böylece çalışma, halk nezdindeki hadis algısının mevcut durumunu saptamayı ve bilgi kirliliğiyle mücadelede akademik bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, popüler kültürün hadisleri orijinal fikhî ve ahlâkî bağlamından kopararak “duygusal bir tüketim nesnesine” veya “duygusal vecizelere” dönüştürdüğünü göstermektedir. Dijital platformlarda ve popüler eserlerde hadislerin ilmî sıhhatlerinden ziyade anlamsal vurucu güçlerinin ön plana çıkarıldığı, bu durumun ise halk nezdinde ciddi bir bilgi kirliliğine ve otorite karmaşasına yol açtığı saptanmıştır. Çalışma, modern dönemde hadislerin sıhhatini korumak adına dijital farkındalığın ve kurumsal denetim mekanizmalarının artırılması gerektiği önerisiyle tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Meşhur Hadis, Müstehir Hadis, Popüler Kültür, Sosyal Medya.

ABSTRACT

REFLECTIONS OF WORDS KNOWN AS HADITSH IN POPULAR CULTURE: A RESEARCH ON YOUTH IN BALIKESIR

EROĞLU, Gülsude

Master's Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Recep Emin GÜL

2026, 92 Pages

This study aims to examine the effects of popular culture on the perception of hadith and sunnah through the lens of famous (mashur) and widely circulated (mustahir) narrations. The primary objective of this research is to identify the semantic reflections of classical hadith literature in today's popular culture media and to reveal their transformative effect on the perception of hadith. A qualitative research method was adopted in the study; theoretical data were supported by semi-structured interviews conducted with participants from different segments of society. The research examines the process of hadiths being detached from the context of authenticity and becoming objects of consumption within a methodological framework, combining findings from the interviews with content analysis of works belonging to popular religious publishing. Thus, the study aims to determine the current state of the perception of hadith among the public and to offer an academic perspective in the fight against information pollution. The findings obtained as a result of the research show that popular culture has detached hadiths from their original fiqh and ethical context and turned them into "emotional objects of consumption" or "emotional aphorisms." It has been determined that on digital platforms and in popular works, the semantic impact of hadiths is emphasized over their scientific validity, and that this situation leads to serious information pollution and confusion of authority among the public. The study emphasizes the need to increase digital awareness and institutional control mechanisms in order to preserve the validity of hadiths in the modern era.

Keywords: Hadith, Mashur Hadith, Mushtahir Hadith, Popular Culture, Social Media.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu/Problemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı.....	2
3. Araştırmanın Önemi.....	3
4. Araştırmanın Kaynakları.....	4
5. Araştırmanın Varsayımları.....	5
6. Araştırmanın Yöntemi.....	5
7. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM MEŞHÛR/MÜŞTEHİR HADİS

1.1. Meşhur Hadis.....	7
1.2. Müştehir Hadis.....	11
1.3. Meşhûr/Müştehir Hadis Edebiyatı.....	14
1.3.1. Zerkeşî - <i>et-Tezkira fi'lehâdisi'l-müştehir</i>	15
1.3.2. İbn Teymiyye - <i>Ehâdisü'l-kussâs</i>	18
1.3.3. Sehâvî - <i>el-Mekâsıdu'l-Hasene</i>	19
1.3.4. Aclûnî - <i>Keşfu'l-Hafâ</i>	21

İKİNCİ BÖLÜM MEŞHÛR HADİSLERİN GÜNCEL TEZAHÛRLERİ VE POPÜLER KÜLTÜRDEKİ YANSIMALARI

2.1. Katılımcıların Demografik Profilleri.....	23
2.2. Katılımcıların Hadis/Sünnet Bilgisi.....	27
2.3. Halk Nezdinde Yaygın Bilinen Rivayetlerin Kaynağı ve Sıhhati Hakkındaki Yorumlar.....	35
2.3.1. En Sık Zikredilen Hadisler ve Sosyal Hayattaki Fonksiyonları.....	44
2.3.2. Hadislerin Aktarıldığı Kaynaklar ve Doğruluğunu Sorgulama Biçimleri.....	45
2.3.3. Katılımcıların Dinî İçerik Tüketim Mecraları.....	48
2.4. Hadis ve Sünnetin Popüler Kültür Ortamında Yeniden Üretimi.....	49
2.5. Sünnetin Asli Mahiyetini Korumak: Saha Bulgularından Hareketle Çözüm Önerileri.....	59
2.6. Popüler Dinî Yayıncılıkta Hadis ve Sünnetin Sunumu: Seçili Eserler Üzerine Bir İnceleme.....	77
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	84
KAYNAKÇA.....	86
EKLER.....	90

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri.....	23

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Katılımcıların Cinsiyet Bilgileri	24
Şekil 2. Katılımcıların Yaş Dağılımı	25
Şekil 3. Katılımcıların Eğitim Durumu.....	26
Şekil 4. Katılımcıların Meslek Bilgileri.....	26

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu/Problemi

Hz. Peygamber'in (s.a.s) sünneti sadece kitaplarda kalmamış, halk arasında itibar görmüş ve bir yaşam şeklini almıştır. Sünnetin bu denli Müslümanları toplayan, birleştiren bir olgu olmasının sohbet kültüründen beslenmesiyle bağlantısı olduğunu söyleyebiliriz. İnsanların olağan hayat akışı içerisinde Hz. Peygamber'in sünnetini hayatlarına tatbik etmek amacıyla birbirleri ile paylaşması ve dinimizin ayrılmaz bir parçası olan tebliğ şuuru, hadislerin halk arasında yaygınlaşmasına yol açmıştır. Durum böyle iken insanın beşerî vasfı gereği kusurları da beraberinde getirmiştir. Halk arasında şöhret bulan bazı hadisler, yine halk dilinde yaygın olan deyim, şiir, atasözü vb. söylevlerle karışabilmiştir. Bunun yanında hadis uydurma faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla mevzu haberlerin de bu karışıklığın malzemesi olduğu görülmektedir.

Hadis ilminin tasnif ve tedvin dönemleriyle, hadisin bir halk hareketi olduğu zaman diliminde yaygın görülen bu problemin ürünleri olan rivayetleri, hicrî sekizinci asırda görmeye başlamaktayız. Tarihe bakınca görüyoruz ki, bu problem her çağın zeminine göre farklılık gösterse de vahametini sürdürmektedir. Günümüzde bazı kişilerin, kitle iletişim araçları gibi çağımızın popüler enstrümanlarını kullanarak şahısların dinî vicdanlarına yönelik paylaşımlarda bulunup, aslı ve niteliği belli olmayan sözleri Allah Resulü'ne nispetle yaydığı bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Son dönemlerde, popüler kültürün şatafatlı ve edebiyatla süslenmiş sözleri insanların zihninde ve paylaşımlarında oldukça yer etmektedir. Sohbet kültürünün yerini internet ortamındaki sosyal platformlara bıraktığı şu zamanda, Hz. Peygamber'in sünneti de bu duruma ortak edilmektedir.

Halk arasında yaygınlaşan rivayetlerin tarihsel süreçteki seyri ve müştehir hadis literatürünün oluşumu araştırmanın zeminini oluşturmakla birlikte; asıl

problem, bu tarihsel mirasın modern dönemde dijital mecralar ve popüler kültür tarafından nasıl yeniden inşa edildiğidir. Geleneksel dönemde sözlü kültür ve vaaz kürsüleri aracılığıyla yayılan meşhur rivayetler, günümüzde yerini sosyal medya ağlarına ve popüler dinî yayıncılığa bırakmıştır. Bu durum, hadisin ilmî otoritesinin yerini, popüler simgelerin ve algı yönetiminin aldığı yeni bir din dili doğurmuştur.

Araştırmanın temel problemini, günümüz insanının hadis bilgisini hangi kaynaklardan edindiği ve bu kaynakların güvenilirliği arasındaki çelişki oluşturmaktadır. İnternet ortamında ve çok satan dinî kitaplarda hadislerin; fikhî, tarihî ve ahlâkî bağlamından kopararak birer duygusal/vicdani/gönle hitap eden nesne haline getirilmesi, toplumun sahih sünnet algısını zedelemektedir. Bu bağlamda araştırma; halk nezdindeki hadis algısının sadece teorik bir mesele olmadığını, bizzat saha araştırması ve mülakatlar yoluyla toplumsal bir vakıa olarak incelenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Mülakatlar yoluyla elde edilen veriler; hadis aktarımının katılımcılar üzerindeki yansımaları, asılsız rivayetlerin “vicdanî bir rahatlama” aracı olarak nasıl kabul gördüğünü ve popüler kültürün hadisleri anlam kaymasına maruz bıraktığı yönündeki varsayımlarımızı somutlaştıracaktır. Dolayısıyla bu çalışma, sadece geçmişe ait bir literatür taraması değil; meşhur rivayetlerin günümüz dijital dindarlığı ve popüler tüketim alışkanlıkları içerisindeki dönüşümünü tespit etmeyi amaçlayan bir çalışmadır.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırma, halk arasında hadis diye bilinen sözlerin tarihi arka planını ve edebiyatını inceleyerek başlamaktadır. Amaç, halk arasında hadis diye bilinen sözler, bunların altyapısı ve popüler kültüre yansımalarını incelemektir. Çalışma zamana göre farklılık gösterse de hâlen devam eden bu problemi ilk olarak başlangıcı ve tarihi açıdan, sonrasında ise günümüz şartlarında ele almak gayesini gütmektedir. Halkın dinî vicdanı üzerinde oldukça etkili bir yere sahip olan hadislerin, niteliği ve sıhhati şaibeli sözlerle karıştırılarak, sünnetin hayatın her noktasını kapsayan niteliğine zarar verilmesinin önüne geçmek nihai gayelerimizdendir.

Bu araştırma, halk arasında hadis olarak yaygınlık kazanan sözlerin tarihsel arka planını ve edebî yapısını incelemenin yanı sıra, bu rivayetlerin günümüz popüler

kültürü içerisindeki yansımalarını bütüncül bir yaklaşımla tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel odağı, kökleri geçmişe dayanan; ancak modern iletişim araçlarıyla nitelik değiştiren bu sorunu, başlangıç safhasından güncel yansımalarına kadar ele almaktır. Bu doğrultuda öncelikle müştehir hadis edebiyatının tarihsel gelişimi ve halkın hadis algısını şekillendiren temel dinamikler literatür verileri ışığında ortaya konulmaktadır. Teorik zemini desteklemek amacıyla gerçekleştirilen saha araştırmasında, yarı yapılandırılmış mülakatlar vasıtasıyla günümüz bireylerinin hadis bilgisi edindiği mecralar ve rivayetlerin toplumsal vicdan üzerindeki etkileri sosyolojik bir perspektifle saptanmaktadır. Ayrıca seçilen popüler dinî yayınlar üzerinden yapılan içerik analizleri ile rivayetlerin bağlamından koparılma, duygusal birer ikna aracı olarak araçsallaştırılma ve dijital dindarlık içerisinde uğradığı anlamsal dönüşümler belirlenmektedir. Halkın dinî hassasiyetleri üzerinde belirleyici bir role sahip olan haberlerin, sıhhati tartışmalı rivayetlerle karıştırılmasının önüne geçmek ve sünnetin hayatın her noktasını kapsayan asıl mahiyetinin korunmasına akademik bir katkı sunmak bu çalışmanın nihai gayesidir.

3. Araştırmanın Önemi

Müştehir hadis literatürünün tarihsel gelişimini incelemek araştırmanın teorik temelini oluşturmakla birlikte; bu çalışmanın asıl özgünlüğü, söz konusu rivayetlerin günümüzdeki toplumsal yansımalarını bizzat saha verileriyle ortaya koymasında yatmaktadır. Popüler kültürün dinî bilgi üzerindeki dönüştürücü etkisinin her geçen gün arttığı günümüz şartlarında, halkın hadis algısını yarı yapılandırılmış mülakatlar yoluyla doğrudan öznelerden dinlemek, literatürdeki teorik boşluğu yaşayan bir gerçeklikle doldurması açısından büyük önem arz etmektedir.

Ayrıca çalışma, sadece sosyal medyadaki kontrolsüz bilgi akışını değil, aynı zamanda çok satan dinî yayınların hadisleri nasıl duygusal birer argüman olarak kullandığını analiz etmesi bakımından da kritiktir. Yayımlandığı dönemde çok satanlar listesine giren bu eserler, aynı zamanda yazarlarının sosyal medyadaki geniş kitlesi ve alıntılarının sosyal medya içeriklerine yön vermesi sebebiyle seçilmiştir. Popüler kitaplar üzerinden yapılan içerik analizi, hadislerin etkileyici içeriklere dönüştürülerek “metalaşması” sorununa somut örnekler sunmaktadır. Dolayısıyla bu araştırma; hadis usulü kriterlerinin popüler mecrada uğradığı değişim ve dönüşümü

tespit etmesi, dijital dindarlık süreçlerinde sahih hadislere ulaşma engellerini görünür kılması ve dinî iletişimde kurumsal denetimin gerekliliğine dair güncel veriler sunması bakımından ilmî ve toplumsal bir değere sahiptir.

4. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamıza temel oluşturan kavramları ele alırken hadis usulü kaynaklarıyla birlikte *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nin ilgili maddelerinden yararlanılmıştır. Müştehir hadis kavramını geniş perspektiften elen alan İbrahim Sağlam'ın *Müştehir Hadisler*¹ isimli kitabından ve “Hadis usulü açısından meşhûr ve müştehir hadis”² ile “Müştehir hadis edebiyatındaki ilk eserler”³, başlıklı makalelerinden yararlanılmıştır. Adil Yavuz'un “Sehâvî ve halk dilinde dolaşan hadisler problemi ile ilgili eseri”⁴ başlıklı makalesinden, Garip Aydın'ın “Aksaray halkının dilinde meşhur olan hadisler ve hadis olarak bilinen sözlerin kaynakları”⁵ adlı makalesinden ve Selçuk Coşkun'un “Halkın hadis kültürü üzerine mahalli bir araştırma”⁶ başlıklı makalesinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın kaynakları yalnızca literatür taraması ile sınırlı tutulmamış; teorik bilgiyi toplumsal gerçeklikle buluşturmak amacıyla saha araştırmasından elde edilen veriler de ana kaynak grubuna dahil edilmiştir. Bu bağlamda, katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakat dökümleri, tezin ikinci bölümündeki analizlerin temel dayanağını teşkil etmektedir. Ayrıca popüler kültürün hadis kullanım biçimlerini somutlaştırmak adına, çok satan dinî içerikli yayınlar da birer birincil inceleme kaynağı olarak değerlendirilmiştir.⁷

¹ İbrahim Sağlam, *Müştehir Hadisler* (Ankara: TDV Yayınları, 2021).

² İbrahim Sağlam, “Hadis Usulü Açısından Meşhûr ve Müştehir Hadis”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (23 Ocak 2020), 451-479.

³ İbrahim Sağlam, “Müştehir Hadis Edebiyatındaki İlk Eserler”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 5/1 (25 Haziran 2021), 79-104.

⁴ Dr Adil Yavuz, “Sehâvî ve Halk Dilinde Dolaşan Hadisler Problemi İle İlgili Eseri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (01 Mart 2002).

⁵ Garip Aydın, “Aksaray Halkının Dilinde Meşhur Olan Hadisler ve Hadis Olarak Bilinen Sözlerin Kaynakları”, *V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, (2020), 199-231.

⁶ Selçuk Coşkun, “Halkın Hadis Kültürü Üzerine Mahalli Bir Araştırma”, *Hadisin Dünü- Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, (1993), 215-228.

⁷ Hikmet Anıl Öztekin, *Elif Gibi Sevmek* (İstanbul: Yakamoz Kitap, 2014); Hikmet Anıl Öztekin, *Elif Gibi Sevmek 2* (İstanbul: Yakamoz Kitap, 2014); Hikmet Anıl Öztekin, *Eyvallah* (İstanbul: Hayy Kitap, 2018); Hikmet Anıl Öztekin, *Eyvallah 2* (İstanbul: Hayy Kitap, 2018); Hikmet Anıl Öztekin, *Fesleğen* (İstanbul: Hayy Kitap, 2017); Abdullah Yuyucu, *At Kendini Secdeye* (İstanbul: Harika Yayınları, 2023); Abdullah Yuyucu, *Duanız Olmasa...* (İstanbul: Foliant Yayınları, 2025); Senai Demirci, *Kıl Beni Ey Namaz* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013).

5. Araştırmanın Varsayımları

Bu araştırma hem teorik zeminin hem de uygulama safhasının bilimsel tutarlılığını sağlamak amacıyla belirli temel kabuller üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın tarihsel boyutunu oluşturan birinci bölümde, başvuru müsteher hadis literatürünün ve klasik hadis usulü kaynaklarının, halk nezdindeki rivayet yayılımını ve konunun tarihsel gelişimini objektif bir şekilde yansıtmak yetkinlikte olduğu varsayılmıştır. Araştırmanın saha çalışması ve mülakat aşamalarını kapsayan ikinci bölümünde ise, yarı yapılandırılmış mülakat sorularına yanıt veren katılımcıların; kendi hadis bilgi kaynaklarını ve popüler kültüre dair yaklaşımlarını içtenlikle, tarafsızca ve gerçeğe uygun biçimde ifade ettikleri kabul edilmiştir. Ayrıca mülakatlar için belirlenen örneklem grubunun, toplumun genel hadis algısını nitel araştırma standartları ölçüsünde temsil etme potansiyeline sahip olduğu varsayılmıştır. Sosyal medyada aktararak yaygınlık kazanan hadislerin halk arasında önemli ölçüde karşılık bulduğu da çalışmanın varsayımlarındandır. Tezin popüler yayınlar başlığı altında ele alınan inceleme kısmında ise analize tabi tutulan dinî içerikli eserlerin, günümüz popüler kültüründeki “sloganlaşma” eğilimini ve hadislerin metalaşma süreçlerini örneklendirecek karakteristik özellikler taşıdığı kabul edilmiştir. Popüler edebiyat içerisinde yer alan hadisler halk tarafından sorgulanmadan sahih kabul edilmektedir. Son olarak, tercih edilen nitel analiz yönteminin ve veri toplama araçlarının, hadislerin anlamsal dönüşümünü ve toplumsal yansımalarını derinlemesine ortaya koymak için en uygun bilimsel yol olduğu varsayılmıştır.

6. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, popüler kültürün hadis algısı üzerindeki dönüştürücü etkisini hem kuramsal hem de deneysel düzeyde analiz etmeyi hedefleyen nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Veri toplama süreci iki temel aşamadan oluşmakta olup; ilk aşamada müsteher hadis literatürü ve popüler dinî yayıncılığın karakteristik örneklerini temsil eden eserler üzerinden doküman analizi yapılmıştır. İkinci aşamada ise, toplumsal algıyı derinlemesine tespit etmek amacıyla nitel araştırma yöntemi ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniği tercih edilmiş ve katılımcılarla mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırma için Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşeri

Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 22.04.2025 tarih ve E-88958771-050.04-507976 sayılı etik kurul onay raporu alınmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde, araştırmanın amacına hizmet edecek en zengin veriyi sağlayabilecek kişilere ulaşmayı hedefleyen amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve veri toplama süreci, yeni görüşmelerin benzer temaları tekrarladığı veri doğunluğu aşamasında tamamlanmıştır. Analiz sürecinde katılımcıların öznel görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak bulguların inandırıcılığı ve aktarılabilirliği sağlanmış, böylece hadislerin modern dönemdeki anlamsal dönüşümü bütüncül bir perspektifle yorumlanmıştır.

7. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Zamana göre araçlar değişse de problemin özünün aynı kaldığı gerçeğinden hareketle kurgulanan bu araştırma; meselenin tarihsel kökenlerini anlamak adına müştehir hadis literatürü (hicrî VIII. asır ve sonrası) ile sınırlandırılmıştır. Güncel boyutta ise çalışma, popüler kültürün aktarım araçlarından olan sosyal medyadaki hadis içerikli paylaşımlar ve bu alanda şöhret bulmuş, içerik analizi yöntemiyle belirlenen 8 adet popüler edebiyat ürünü ile sınırlandırılmıştır. Saha araştırması boyutu ise, halkın hadis algısını ve bilgi kaynaklarını derinlemesine anlamak amacıyla Balıkesir ilinde yaşayan, farklı demografik özelliklere sahip 20 katılımcı ile gerçekleştirilen mülakatlarla sınırlı tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEŞHÛR/MÜŞTEHİR HADİS

Hz. Peygamber'in sık kullanılan söz, fiil ve uygulamaları gerek çok kişiye ulaşması gerekse toplumun ihtiyaçlarına cevap vermesi gibi sebeplerle halk tarafından itibar görmüş ve şöhret kazanmıştır. Bu tarz rivayetlere ma'ruf haber/sünnet, meşhur haber/sünnet denilmiştir. Halkın yaşayışı ile uyumlu kullanılan hadisler, bu ilmin sistemleşmesi ve gelişmesiyle bir alt edebiyat türü/literatürü oluşturmuştur. Bu konuda yazılan, tedvine ve tasnife tabi tutulan eserlerde “müştehir” tanımının kullanıldığına rastlamak mümkündür. Çalışmanın bu bölümüne halk arasında yaygın olarak kullanılan, şöhret bulmuş haberlere verilmiş olan tanımların, etimolojik, tarihî ve ilimler arası kullanımları incelenecektir. Halk arasında yaygın görülen rivayetlerin hadis tarihi ve hadis edebiyatındaki yeri de ele alınacaktır.

1.1. Meşhur Hadis

Meşhur, “ortaya çıkarmak, tanıtmak” manasındaki “şehir” kökünden türemiştir. Sözlükte “belirlemek”, “açık olmak”, “görünmek” manalarına gelen meşhur kelimesi Kur'an'da “yılın ayları” manasında tekil ve çoğul olarak kullanılmaktadır.⁸

Sözlük anlamından hareketle meşhur kelimesi, birçok konuda yaygınlık kazanmış bilgiyi veya rivayeti ve bir konudaki en yaygın görüşü ifade etmek için kullanılsa da hadislerin rivayet biçimlerinden birini nitelemek üzere ıstılah haline

⁸ Yunus Apaydın, “Meşhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004); Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 192.

gelmiştir. Ma'rûf, müstefiz, mahfûz ve mütevâtir terimleriyle aynı anlamda kullanılmıştır.⁹

Hız. Peygamber'in vefatından sonraki dönemlerde sahâbe, tâbiûn ve tebe-i tâbiîn arasında meşhur olan ve kişiler arasında devamlılıkla aktarılan haberler için ilk dönem hadis kaynaklarında "meşhur hadis" yerine diğerlerine nazarla daha çok bilinen rivayetler için "ma'rûf" terimi kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde "ma'rûf" ve "meşhur" terimleri farklı manaya gelen hadisler için kullanılmak üzere ayrılmıştır; fakat ilk dönemde aynı manayı kast etmek amacıyla kullanıldığı söylenebilir.¹⁰

Muhaddislerde aranan tahammül ve eda şartları arasında da hadis rivayetinde ehil olan kişiler hakkında meşhur ve ma'rûf ifadelerinin kullanıldığına şahit olunmaktadır. Örneğin Abdullah b. Avn (ö. 151/768) "Biz hadisi ancak hadis öğrenimiyle bilinen (ma'rûf) kimselerden yazarız." demiştir. Şu'be'ye (ö.160/776) kimlerin rivayetleri alınmaz şeklinde bir soru yöneltildiğinde o şöyle demiştir:

"Ma'rûf râvilerden, meşhûr muhaddislerin bilmediği hadisleri rivayet edenin haberi alınmaz, hadis uydurmakla itham edilenin hadisi alınmaz, galatı çok olanın hadisi alınmaz, galatı olduğu ittifakla kabul edilenin hadisi alınmaz, öyle olmayanların ise hadisini al."¹¹

Aynı şekilde Buhârî'nin (ö. 256/870) meşhur kelimesini "bilinen, yaygın olan" anlamında kullanması da erken dönemde ma'rûf ve meşhur arasında bir fark görülmediğinin göstergesidir.¹²

Meşhur hadis, ıstılahî olarak senesinde bulunan râvi sayısı, başından sonuna kadar her tabakada üçten aşağı düşmeyen; fakat mütevâtir derecesine de ulaşmayan rivayetlere denir. Meşhur; ma'rûf, müştehir, müstefiz kavramları yakın hatta bazen aynı anlamda kullanılmıştır.

Meşhur haber, mütevâtir seviyesine ulaşmaması nedeniyle mütevâtirden aşağıda ama haber-i vahidden bir üst seviyede kabul edilmiştir. Apaydın'ın belirttiğine göre meşhur haberin bir bakıma mütevâtir haber gibi amel edilmesi gerekli bir hüccet olduğunda Hanefî usulcülere arasında görüş birliği vardır.¹³ Meşhur

⁹ Apaydın, "Meşhur", 29/368.

¹⁰ Temmâm er-Râzi İbn Muhammed, *el-Fevâid* (Riyâd,: Mektebetur-Rüşd, 1991), 2/121-122.

¹¹ Hâkim en-Nisâbüri, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Ma'rifetu Ulûmi'l- Hadis* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003), 62.

¹² Sağlam, *Müştehir Hadisler*, 22.

¹³ Apaydın, "Meşhur".

haberi inkâr edenin hükmü ise, bazı fikir ayrılıkları olmasıyla beraber, kişinin küfre değil dalâlete düşeceği şeklindeki Hanefi usulcülerin kabul gören görüşüdür.

İlk dönem Hanefi fıkıhçıları arasında bir rivayetin birçok kişi tarafından bilinirliğini belirtmek amacıyla kullanılan meşhur tabirini ilk kez sistemleştiren âlim, Cessâs'dır (ö.370/981). Haber'i mütevatir ve ahad şeklinde ikiye ayıran Cessâs, meşhur haberi mütevatirin içine dahil etmiştir.¹⁴ İlk kez mütevatir ve ahaddan bağımsız olarak meşhur habere bir istilâh geliştiren ise Pezdevî (ö.482/1089) ve Şemsüleimme es-Serâhsî'dir. (ö.483/1090) Onlara göre meşhur, sahabe tabakasında ahad, tâbiûn ve tebe-i tâbiînden sonra mütevatir seviyesine ulaşan haberlerdir. Hanefiler böyle haberlere meşhur değil, meşhur müstefiz derler. Çünkü ahad haberlerin çoğu bu şekilde sonradan meşhur olmuştur.

Hadis usulcülerini ise, meşhur hadisi ahad haberin bir çeşidi olarak, her tabakada ikiden fazla ravisi olan haber olarak tanımlamışlardır. Bu tanım muhaddisler arasında kabul görmüştür. Meşhur hadis kavramını ilk kullanan hadis usulcüsü, Hâkim en-Nisâbü'rî'dir (ö. 405/1014). O meşhur hadisi, ehl-i hadisin ve halkın tanıyabileceği hadisler ve sadece ehl-i hadisin tanıyabileceği hadisler olarak ikiye ayırmıştır.¹⁵ Hâkim, bu taksimiyle meşhur hadisin meslekten olmayan ilim ehli arasında şöhret bulan yönüne işaret eden ilk hadis usulcüsüdür.

İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) da meşhur hadise müstakil bir bölüm ayıran usulcülerdendir. İbnü's-Salâh meşhur hadisi, sadece hadisçiler arasında meşhur ve hadisçiler ve diğer âlimler arasında meşhur olarak ayırmıştır. Halk arasında meşhur olan haberler için "müştehire" ifadesini kullanmıştır.¹⁶ İbnü's-Salâh meşhur habere aslı olmayan mevzu haberleri de eklemesi yönüyle Hâkim'den ayrılır.¹⁷

İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) mütevatir dışındaki diğer hadisleri ahad haber olarak kabul etmiş ve meşhur haberi de ahad haberlerin ilki saymıştır. Meşhur hadisi ikiden fazla tariki olan hadis diye tarif etmiştir. İbn Hacer'e göre bu haberlerin

¹⁴ Tahir el-Cezâirî, *Tevcihu'n- Nazar*, ed. Abdulfettah Ebu Ğudde (Halep: Mektebetü'l-Matbuâtu'l-İslamiyye, 1995), 111; Nejla Hacıoğlu, "*el-Fusûl fi'l-Usûl*" isimli eseri bağlamında *Cessâs'ın Hadis İlmindeki Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 80-89.

¹⁵ Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetu Ulûmi'l- Hadis*, 304.

¹⁶ İbnü's Salâh, İbn Abdurrahmân eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbnü's-Salâh* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1989), 265.

¹⁷ Aydın, "Aksaray Halkının Dilinde Meşhur Olan Hadisler ve Hadis Olarak Bilinen Sözlerin Kaynakları", 4; Sağlam, "Hadis Usulü Açısından Meşhûr ve Müştehir Hadis", 12.

sahih, hasen, zayıf şeklinde çeşitleri vardır.¹⁸ Sehâvî (ö. 902/1497), İbn Hacer'den farklı olarak meşhuru ikiye ayırmıştır. Mütevatir derecesine ulaşmayan ve mütevatir derecesine ulaşan meşhur. Bu taksime göre her mütevatir meşhurdur, lakin her meşhur mütevatir değildir.¹⁹

Sonuç olarak, meşhur kelimesi ilk olarak fıkıhçılar tarafından birçok kişi tarafından şöhret bulmuş haberler için ma'ruf ve müstefiz ibareleri ile ortak anlamda kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde meşhur hadis için müstakil bir bölüm oluşturulmuştur.

Muhaddislere göre ise ilk dönemlerde meşhur haber, mütevatir ve ahad haber arasında bir yerde konumlanmıştır. Mütevatir seviyesinden aşağıda; lâkin ahadın da üstünde tarif edilen meşhur haber, her tabakada ikiden fazla ravisi bulunan hadisler olarak ıstılah kazanmıştır. Hâkim en-Nisâbûrî, İbnü's-Salâh gibi bazı muhaddisler meşhur habere ehl-i hadisten olmayan, halkın bildiği ve diğer âlimlerin bildiği hadisleri; hatta şöhret bulmuş mevzu haberleri de dâhil etmişlerdir. İbnü's-Salâh'ın bu tarz haberlere “müştehire” lafzını kullanması meşhur ve müştehir kelimelerinin birbiri yerine kullanıldığı gerçeği ile örtüşmektedir.

İmam Müslim'in (ö.261/875) *Sahih*'inde iki yerde meşhur kelimesi, “sahih hadisler” ve “birçok kimseden nakledilen, bilinen” hadisler manasında kullanılmıştır.²⁰ Ebû Dâvûd da (ö.275/889) *Sünen*'inde, farklı tariklerden gelen hadisin bir tarikin diğerlerine göre daha bilinir olması anlamında üç yerde kullanmıştır.²¹ Tirmizî (ö.279/892) *Câmi* eserinde, “meşhurun”, “meşhurun garibun” lafızlarını aynı şekilde iki tarikten gelen hadislerin, birinin diğerine göre daha çok şöhret bulması veya tek tarikten gelen bir hadisin sonradan meşhur olması anlamlarında kullanmıştır.²²

Anlaşıldığı kadarıyla meşhur lafzı ıstılahî anlamın oluşmadığı ilk dönemlerde “çok bilinen, çok kişi arasında şöhret bulmuş, yaygın” manasında terim anlamıyla kullanılsa da hadis metinlerinde bu anlamda kullanımına değil; ıstılahî manasında

¹⁸ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nażar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker* (Dimeşk: Matbaatu's-Sabah, 2000), 44,46.

¹⁹ Sehâvî, Şemseddin Muhammed, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-'Irâkî* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403), 2/9.

²⁰ Müslim, Müslim b.Haccâc, *el-Müsnedü's-Sahîh* (Riyâd,: Dâru's-Selâm, 2000), “Mukaddime”, 1.

²¹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâs, *es-Sünen* (Riyâd,: Dâru's-Selâm, 2000), “Kitâbü't-Tahâre”, 35; Kitâbü's-Salât”, 126; Kitâbü'l-Ferâiz, 1.

²² Tirmizî Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh* (Riyâd: Dâru's-Selâm, 2000), “Kitâbü'z-Zühd, 6, “Kitâbü's-Salât”, 149,” Kitâbü'l-Menâkıb”, 33.

kullanıldığına rastlanılmaktadır. “Birçok kişi tarafından bilinen, yaygın olan, şöhret bulan” hadisler için ise kaynaklarda “müştehir” lafzının kullanıldığı görülmektedir. Her ne kadar ilk dönemlerde meşhur lafzı ile aynı manada kullanıldığı görülse de halk arasında yaygın olan hadisler, “müştehir hadis” olarak literatüre geçmiştir.

1.2. Müştehir Hadis

Zaman içerisinde ilmî disiplinler geliştikçe ve kullanım alanları çeşitlendikçe bazı istilahlara manasını karşılamakta yetersiz kaldığı, anlatmak istediği amacı tam anlamıyla karşılayamadığı olmuştur. Bu durum meşhur hadis için de geçerlidir. İstilahî olarak, her tabakada ikiden fazla ravi sayısına ulaşmış haberler anlamında kullanılsa da halk arasında şöhret bulmuş haberler için kullanılan bir terim anlamı da vardır. Meşhur kavramının bu ikinci anlamı tam manasıyla karşılayamaması yeni bir istilaha ihtiyaç doğurmuştur. Bu alanda oluşmuş literatürde, kaleme alınan eserlerde, meşhur yerine; “müştehir” kavramı kullanılır olmuştur.²³

Müştehir ve meşhur kelimeleri aynı kökten türeyen kavramlar olup ikisi de “ş-h-r” fiilinden türemiştir. “İş-te-he-ra” fiilinin mastarı olan “müştehir”, bir şeyin bilinirliği, ortaya çıkması, meşhur olması, bir yerde yayılması, aleniyet kazanması anlamlarına gelmektedir.²⁴

Müştehir kelimesi ilk asırlarda muhaddisler arasında olumsuz manayı çağrıştıracak şekilde de kullanılmıştır. Hicri ikinci asırda Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778) “İnsanlar, müştehir eden, iyi elbiselerle insanların arasına çıkmayı hoş görmüyorlar.” sözünde müştehir kelimesini “dikkat çeken” anlamında kullanmıştır.²⁵

Müştehir kelimesi, aynı zamanda râvilerin rivayet ettikleri hadislerde, eda ehliyetine sahip olup olmadıklarını belirtmek için de kullanılmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Şu'be'nin (ö. 160/776) “İlmi müştehir olanlardan alınız.” şeklindeki ifadesinde, müştehir kelimesini hıfz ve adalet sahibi râviler için kullandığını belirtir.²⁶ Ayrıca, bir kişi İmam Ca'fer'e (ö. 148/765), “Sizden çelişen iki hadis geldiğinde hangisiyle amel edelim?” diye sormuş, İmam Ca'fer de

²³ Sağlam, *Müştehir Hadisler*, 28.

²⁴ Muhammed b. Yakub Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 540.

²⁵ İbn Ebi'd-Dünya, Abdullah b. Muhammed, *et-Tavâzu' ve'l-Humûl*, thk. Ebû İshak el-Cüveynî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabiyye, 1410), 88.

²⁶ Hatîb Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit Ebû Bekir, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye* (Haydarâbad, 1357), 161.

“Ashabın arasında müştehir olanla amel et, şâz ve nadir olanı terk et” şeklinde cevap vermiştir. Ancak, bu hadisin güvenilir kaynaklarda yer almadığı ve doğruluğuna dair kesin bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Yine de, müştehir hadis teriminin, şâz ve nadir olan rivayetlere karşı kullanılması, önceki metinlerde müştehir ve ma'rûf kelimelerinin aynı anlamda kullanılmasıyla uyumludur.²⁷

Halk arasında dolaşan rivayetlerle ilgili eserlerde “müştehir” kavramı hicrî sekizinci asırdan itibaren görülmektedir. Çalışmalardan anlaşıldığı üzere hicrî ikinci asırdan beri halk arasında dolaşan, aslı ve niteliği belli olmayan haberler ile ilgili muhaddisler bazı tedbirler almışlardır. Ancak hicrî üçüncü asırdan itibaren hadis rivayetinin bir halk hareketine dönüştüğü ve sıhhati önemsenmeden hadislerin toplum içerisinde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.²⁸

İbn Salâh, halk arasında meşhur rivayetleri “müştehire” lafzı ile diğerlerinden ayırmıştır. Bu konuda ilk eser yazan Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *et-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehirâ* ismiyle meşhur olan eserinin tam adı *el-Le'âli'l-menşûre fi'l-ehâdîs-i'l-meşhûra*'dır.

Zerkeşî eserine: “Şer-i şerifte aslı olmadığı halde, insanların tabiatına uyduğu için şöhret bulan bir kısım sözlere karşı uyarıda bulunmak, din içinde vacip olan nasihat cümlesindedir” sözleriyle başlamaktadır.²⁹

Burada “müştehire” kavramını kullanması Zerkeşî'nin de İbnü's Salâh gibi bu ayrıma dikkat çektiğini göstermektedir.³⁰ Zerkeşî ile beraber bu konuyla ilgili yazılan eserler müştehir kavramı çevresinde toplanmıştır. Eserlerin kapaklarında ve önsözlerinde bu lafız kullanılmaya başlanmıştır.

Halk arasında dolaşan hadislere dikkat çeken bir diğer muhaddis ise İbn Kuteybe'dir (ö. 276/889). İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis* adlı eserinde, “Gerçekte hadis olmayan; ancak halk arasında dolaşan rivayetler için ‘aslı yoktur’

²⁷ Muhammed Takıyyü'l-Hakîm, *el-Usûlü'l-Âmme li'l-Fıkhî'l-Mukâren* (Necf: Müessetü Ali Beyt, 1979), 223.

²⁸ Bedreddin Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *et-Tezkira fi'l-ehâdîsi'l-müştehirâ*, thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 207-208; Şemseddin Muhammed es-Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsi'l-müştehirâ 'ale'l-elsine* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 137.

²⁹ Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır, *et-Tezkira fi'l-ehâdîsi'l-müştehirâ*, thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 25.

³⁰ Aydın, “Aksaray Halkının Dilinde Meşhur Olan Hadisler ve Hadis Olarak Bilinen Sözlerin Kaynakları”, 4.

değerlendirmesini yaptılar” şeklinde bir açıklama yapmıştır.³¹ Bu söz, hadisçiler tarafından yapılan ilk değerlendirmelere işaret etmesi bakımından önemlidir. İbn Kuteybe’nin bu tespiti, Müslim’in eserini yazma amacını ve Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) kendi döneminde halk arasında aslı olmayan haberlere karşı söylediği sözleri ile örtüşmektedir. İbn Kuteybe’nin ifadeleri, aslı olmayan hadislerin halk arasında ne kadar erken bir dönemde bilindiğini ortaya koymaktadır. Ancak, hadis usulü kapsamında bu meselenin ele alınması çok daha uzun bir süre almıştır.³²

Sehâvî, “müştehirun âlâ elsineti’n-nas”, (insanların dilinde şöhret bulmuş) ifadesi ile ne anlatılmak istendiğini en geniş anlamıyla şöyle ortaya koymuştur:

“Ben şöhret ifadesiyle tabakalarının çoğunda veya tamamında ikiden fazla râvinin rivayet ettiği meşhûr hadisin istilâhî manasını kastetmiyorum, bilakis bununla maksadım, kendi sahasında uzman olan veya bu şekilde bulunmayan bir âlimden gelen; özel bir beldede, muayyen bir toplulukta veya beldelerin çoğunda ve o belde halkının çoğu arasında dillerde şöhret bulan sözlerdir.”³³

Sehâvî, önceki muhaddislerin eksik bıraktıkları noktaları tamamlayarak müştehir hadisin sınırlarını daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Buna göre, müştehir hadis, ister hadis âlimleri tarafından rivayet edilsin, isterse başka ilim dallarından kişilerin eserlerinde yer alsın, fark bulunmamaktadır. Müştehir haberler, birçok kaynaktan gelen sahih hadisleri kapsadığı gibi, yalnızca bir râvinin rivayet ettiği ferdî rivayetleri veya güvenilirliği zayıf ve mevzu olduğu belirlenmiş hadisleri de içerebilir. Ayrıca bu tür haberler, belirli bir şehirdeki topluluk arasında yayılmış olabilir. Müştehir haber, sadece hadis ile ilgili değil, her dönemde şöhret bulmuş merfû ve mevkûf rivayetleri, farklı ilim dallarındaki büyük şahsiyetlerin söyledikleri önemli sözler, atasözleri ve hatta halk arasında sıkça kullanılan ifadeler gibi daha geniş bir yelpazeyi de kapsamaktadır.³⁴

Tirmizî, müştehir hadis terimini; iki farklı tarikten aktarılan hadislerden birinin diğerine göre daha meşhur olması veya başlangıçta garîb olan bir hadisin, sonraki dönemlerde şöhret kazanması anlamında kullanmaktadır.³⁵

³¹ İbn Kuteybe, Abdurrahman b. Müslim ed-Dînverî, *Te’vilu Muhtelifi’l-Hadis*, thk. Muhammed Zühri en-Neccâr (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1972), 90.

³² Sağlam, *Müştehir Hadisler*, 32.

³³ Sehâvî, Şemseddin Muhammed, *el-Makâsıdu’l-hasene fi beyâni kesîrin mine’l-ehâdîsi’l-müştehire ‘ale’l-elsine* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002), 21.

³⁴ Ebû Süleyman Hattâbî, *Me’alimu’s-Sünen* (Halep: el-Matbaatü’l-İlmiyye, 1932), 1/3.

³⁵ Tirmizî, “Edeb”, 65; Tirmizî, “Talak ve’l-Liân”, 17.

Hicri üçüncü asırda hadis ilminin yaygınlaşması ve sistemleşmeye başlaması müştehir hadis lafzının oluşmasının zeminini hazırlamıştır. Zerkeşî'nin, Ahmed b. Hanbel'in kendi döneminde hadis naklinin oldukça yaygınlaştığını, hatta şehir dışında yaşayan insanların evlerinin önünde Hz. Peygamber'den hadis aktardıklarını; ama bu hadisleri bizzat kendisinin dâhi duymadığını belirttiğini aktarması bu yaygınlığın ne derecede ilerlemiş olduğunu açıklar niteliktedir.³⁶

Bu bilgilerden hareketle, “müştehir” kelimesinin, tıpkı “meşhur” kelimesi gibi hem muhaddisleri tezkiye etmek hem de cerh etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Müştehir hadis, daha önce meşhûr hadiste olduğu gibi, başlangıçta garîb olan bir haberin sonradan şöhret kazanmış hâlini ifade etmek için de kullanılmaktadır. Bununla birlikte, halk arasında ve ilim erbabının arasında dolaşan, aslında bir kaynağı olmayan bazı rivayetler, muhaddisler tarafından tespit edilerek bunlar hakkında ilk uyarılar yapılmıştır.

Hicri üçüncü asırdan itibaren “meşhur” terimi, hicrî ikinci asırda sahîh ve mütevâtir hadisleri tanımlamak için kullanılan anlamından farklı olarak, çeşitli meslek grupları arasında yayılan hadisler ve uydurma haberler anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde muhaddisler, meşhûr hadisleri farklı kategorilere ayırmışlardır. Ancak, bu tür hadisler için genellikle “müştehir” değil, “meşhur” veya “müstefiz” ifadelerinin tercih edilmesi, ilk dönem muhaddislerinin arasında “müştehir hadis” teriminin henüz net bir ıstılah olarak oluşmadığını gösterir. Diğer taraftan, tespit edilebildiği kadarıyla, hicrî dördüncü asırda bazı muhaddisler, müştehir kelimesini, farklı meslek grupları arasında dolaşan, sahîh hadislerden ziyade zayıf ve uydurma hadisleri tanımlamak için kullanmışlardır.³⁷

1.3. Meşhûr/Müştehir Hadis Edebiyatı

Müştehir hadis edebiyatı, çoğunlukla hicri dördüncü ve beşinci asırda hadis ilminin sistemleştiği ve halk arasında itibar gördüğü zaman diliminden sonra verileri oluşmaya başlamış bir alandır. Halkın çeşitli kesimleri arasında ve hadis erbabı olmayan âlimler arasında yaygınlaşan ve kaynağı bilinmeyen haberleri tespit etmek amacıyla yazılan eserlerden oluşmaktadır.

³⁶ Zerkeşî, *et-Tezkira fi'l-ehâdîsi'l-müştehirâ*, 29.

³⁷ Sağlam, *Müştehir Hadisler*, 32.

Halk arasında dolaşan ve şöhret bulan rivayetleri konu edinen çalışmalar, müstakil olarak hicri sekizinci asırda görülmeye başlamıştır. Bu alanda sadece Hz. Peygamber'e ait sözler incelenmemiş, toplumda yaygın görülen dinî içerikli söz, şiir, deyim, söylev; hatta sıradan halktan kişilerin sözleri dahi incelenmiştir.

Meşhur ve müştehir hadis edebiyatının öncü eserlerinden *el-Makâsıdu'l-hasene*'yi kaleme alan Sehâvî, eserini hazırlarken İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Zerkeşî'nin eserlerinden ilham aldığını belirtmiştir. Sehâvî, İbn Teymiyye'yi bu alanın öncüsü saymıştır. Aclûnî'ye (ö. 1162/1749) göre ise müştehir hadis edebiyatının öncüsü *el-Leâliu'l-Mensûra fî Ehâdisi'l-Meşhûra*'nın yazarı İbn Hacer'dir.³⁸ Suyûtî (ö.911/1505), el-Halîlî (ö.1057/1647) ve Necmeddin el-Gazzî (ö.1061/1651) de bu alanda müstakil yazılan ilk eseri Zerkeşî'nin eseri olarak kabul ederler.³⁹ Günümüz hadis âlimleri ise bu edebiyatı Zerkeşî ile başlatırlar.⁴⁰

Yukarıdaki bilgilerden hareketle muhaddisler tarafından bu türün ilk örneklerinin; İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Zerkeşî (ö. 794/1392) tarafından kaleme alındığının kabul edildiği görülmektedir. Bu başlık altında mezkûr iki eserle birlikte alanda en meşhur ve yaygın kabul görmüş olan *el-Makâsıdu'l-Hasene* ile *Keşfu'l-Hafâ* da tanıtılacaktır.

1.3.1. Zerkeşî - *et-Tezkira fî'lehâdisi'l-müştehir*

Müştehir hadis edebiyatına dair bilinen ilk eser Zerkeşî'nin *et-Tezkira fî'lehâdisi'l-müştehir* adlı eseridir. Bu eser, meşhur hadisin henüz ıstilahî manasına kavuşmadığı dönemde kaleme alınmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere “müştehir” kavramına dikkat çekilmiş ve kendisinden sonraki eserleri de etkileyerek bir edebiyat türünün başını çekmiştir.

Zerkeşî kitabına giriş kısmı niteliğinde bir mukaddime ile başlamıştır.⁴¹ Bu mukaddime bölümü Sehâvî, Suyûtî ve Aclûnî tarafından da uygulanmıştır. Onlar

³⁸ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Amma'stehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1-2/7.

³⁹ Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhî Takribu'n-Nevevî*, thk. Muhammed el-Firyâbî (Beyrut: Mektebetü'l-Kevser, 1415), 622; Gazzî, Necmeddin Muhammed b. Muhammed, *İtkânü ma Yahsun mine'l-Ahbâri'l-Varideti âle'l-Elsin*, thk. Yahya Murad (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 15.

⁴⁰ İsmail Lütfî Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1989), 143.

⁴¹ Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır, *el-Le'âli'l-menşûre fî'lehâdisi'l-meşhûre el-ma'rûf bi't-Tezkire fî'lehâdisi'l-müştehire*, thk. Mustafa Abdülkadir (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 31-32.

Zerkeşî'den farklı olarak mukaddimeyi başta değil, sonda bulundurmaya tercih etmişlerdir.⁴²

Müştehir hadis edebiyatının ilk örneklerinden kabul edilen *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre*, birçok kaynakta bazen Zerkeşî'ye bazen de İbn Hacer'e ait kabul edilmektedir. Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505), Muhammed b. Ahmed el-Halîlî (ö.1057/1647) ve Necmeddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî (öl.1061/1651), bu eserin müellifi olarak Zerkeşî'yi kabul ederler.⁴³ Bu sahada yetkin bir âlim olan İsmail b. Muhammed el-'Aclûnî (ö. 1162/1749) ise bu konuda ilk eser veren müellif olarak İbn Hacer'i görür.⁴⁴

Zerkeşî'nin bu konuyla ilgili yazmış olduğu eserin hadis erbabı tarafından farklı isimlerle anıldığı ve ortaya farklı adlandırmaların çıktığı görülmektedir. Zerkeşî'nin eserine İbn Hacer *el-Fevâ'idü'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre* derken, Suyûtî⁴⁵, Kâtip Çelebî⁴⁶ (ö. 1067/1657) ve Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî (ö. 1927) *et-Tezkira fi'l-ehâdîsi'l-müştehire* demektedir. Muhammed b. Ahmed el-Halîlî ise eserinde *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre* ismiyle atıfta bulunmaktadır.⁴⁷

Zerkeşî'ye göre bazı haberlerin halk arasında şöhret bulmasının sebebi, insanın merakı ve kulağına hoş gelen şeyleri dinleyip aktarma isteğidir. Bu sebeple kendisi şöhret bulmuş haberlerin sıhhatini, niteliğini tespit etmeyi görev edinmiştir. Eserinin mukaddimesi içerisinde özel bir bölüm açarak muhaddislerin müştehir hadis hakkındaki görüşlerine değinmiştir. Bu yönüyle Sehâvî, Süyûtî ve Aclûnî tarafından örnek alınmıştır. Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Fetâvâ* adlı eserinde de Zerkeşî'nin eseriyle 18 adet müşterek rivayet bulunmuş, bazı yerlerde Nevevî'nin değerlendirmelerini eleştirerek, kendi görüşlerini belirtmiştir.⁴⁸

Bu eser görüldüğü üzere birçok muhaddis tarafından bu türün ilk örneği sayılmıştır. Eserde incelemiş olan 222 hadis, dokuz ana başlıkta toplanmıştır.⁴⁹ Ele

⁴² Sağlam, *Müştehir Hadisler*, 136.

⁴³ Gazzî, *İtkânü ma Yahsun mine'l-Ahbâri'l-Varideti âle'l-Elsin*, 15; Halîlî, Muhammed b. Ahmed, *Teshîlu's-sebîl ilâ keşfi'l-iltibâs 'ani'l-ehâdîs'i-lletî tedûru beyne'n-nâs* (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Kavmiyye Kütüphanesi), 20-21.

⁴⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1-2/7.

⁴⁵ Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî fi Şerhî Takribü'n-Nevevî*, 2/622.

⁴⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* (Beyrut: Dâru-Sâdr, 1992) 1/386.

⁴⁷ Halîlî, *Teshîlu's-sebîl ilâ keşfi'l-iltibâs 'ani'l-ehâdîs'i-lletî tedûru beyne'n-nâs*, 257.

⁴⁸ Zerkeşî, *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre el-ma'rûf bi't-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*, 220.

⁴⁹ Sağlam, *Müştehir Hadisler*, 136.

alınan rivayetlerin müşterek bulunduğu eserlerin başında Tirmizî, Müslim ve Ebû Dâvûd'un geldiği görülmektedir.⁵⁰

Zerkeşî'nin eseri, bazı âlimlerce müstehir hadis edebiyatında ilk kabul edilen İbn Teymiyye'nin eseri ile benzer özellikler barındırmaktadır. İbn Teymiyye'nin eserindeki 79 hadisten otuz birini Zerkeşî de eserinde zikretmiştir.⁵¹

“Kültü” lafzı ile nadir de olsa kendi görüşlerini belirten Zerkeşî, rivayetler hakkında hüküm verirken bazen tutarsız davranmıştır. Bunlardan bir tanesi Hz. Peygamber'e rüyada hadis teyit ettirmeyi destekleyici bazı örneklere kitabında yer vermiş olmasıdır.⁵²

İbn Hacer'in müstehir hadislere dair müstakil bir eser yazıp yazmadığı ve *Le'âli'l-Mensûre fi'l-Ehâdîsi'l-Meşhûre* adlı eserinin ona ait olup olmadığı, hadis çevrelerinde tartışılan bir konudur. Bununla birlikte, İbn Hacer'in kendi çalışmalarında, bu alanda bir kitap yazdığına veya *Le'âli* adlı bir eseri olduğuna dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ayrıca, İbn Hacer'in biyografisini ele alan müelliflerden Ebû'l-Hasen Burhânüddîn el-Bikâî (ö. 885/1480) *Unvânü'z-Zamân* adlı eserinde; Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-Dürer fi Tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer el-Askalânî*⁵³ adlı eserinde ve Süyûtî de *Nazmu'l-İkyân fi A'yâni'l-A'yân*⁵⁴ adlı çalışmasında İbn Hacer'e nispet edilen *Le'âli* adlı bir kitaptan bahsetmemektedirler. Bu eseri İbn Hacer'e nispet eden ilk müellif Aclûnî'dir. O, *Keşfu'l-hâfâ*'da birçok bölümde bu esere atıfta bulunur.⁵⁵

Günümüz hadis erbabından Mahmûd Tahhân,⁵⁶ İsmail Lütî Çakan,⁵⁷ M. Yaşar Kandemir,⁵⁸ Mücteba Uğur,⁵⁹ Yusuf el-Karadâvî,⁶⁰ Muhammed es-Sabbâğ

⁵⁰ Sağlam, *Müştehir Hadisler*, 138.

⁵¹ Zerkeşî, *el-Le'âli'l-menşûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre el-ma'rûf bi't-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*, 135.

⁵² Bedreddin Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Mu'teber fi Tahrici Ehadîsi'l-Minhâc ve'l-Muhtasar* (Dâru'l- Erkam, 1984), 181; ez-Zerkeşî, *el-Le'âli'l-menşûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre el-ma'rûf bi't-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*, 78.

⁵³ Sehâvî, Şemseddin Muhammed, *el-Cevâhir ve'd-dürer fi tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999).

⁵⁴ Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer fi tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*.

⁵⁵ Zerkeşî, *el-Le'âli'l-menşûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre el-ma'rûf bi't-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*, 14-15.

⁵⁶ Mahmud Tahhân, *Usûlu't-tahrîc ve dirasetü'l-esânîd* (Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1401), 65.

⁵⁷ İsmail Lütî Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 143.

⁵⁸ M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999).

⁵⁹ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 172.

⁶⁰ Yusuf Karadâvî, *Kefye nete'âmelu me'a's-sünneti'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru's-Şark, 2000), 84.

halk arasında meşhur rivayetleri konu alan çalışmaları zikrederken *et-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*'yi Zerkeşî'ye; *el-Le'âli'l mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre*'yi ise İbn Hacer'e ait eser olarak kabul etmektedirler.

Zerkeşî, *Le'âli* adlı eserini, hadislerin ya da halk arasında “hadis” olarak kabul edilen sözlerin, doğru ya da yanlış olduğuna bakılmaksızın geniş bir halk kitlesi tarafından sorgulanmadan kabul edilip reddedildiği bir dönemde kaleme almıştır. *Le'âli*, amacı ve yöntemi itibariyle, yazıldığı dönemde yenilikçi bir çalışma olup, sonraki dönemlerdeki eserler için de bir örnek teşkil etmiştir.

Müştehir hadis sahasında eser kaleme alan âlimlerden önemli iki tanesi de Sehâvî ve Suyutî'dir. Sehâvî müştehir hadis konusunda *Makâsîd*'ı yazarken Zerkeşî'den ilham almıştır.⁶¹

1.3.2. İbn Teymiyye - *Ehâdîsü'l-kussâs*

İbn Teymiyye'nin müştehir hadis alanında kabul edilen çalışması *Ehâdîsü'l-kussâs*'tır. Yazıldığı dönemde halkın dine bakış açısını şekillendiren oluşumların başında kıssacılık gelmektedir. Bu eserde ele alınan hadisler kıssacıların vaazlarında kullanılan rivayetlerden oluşmaktadır. Zayıf ve uydurma rivayetlerden oluşmak üzere yetmiş dokuz rivayetin incelemesi yapılmıştır. Eserde ele alınan haberlerin büyük çoğunluğu İbn Teymiyye'nin *Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-kübrâ* ve *Mecmû'atü'l-fetâvâ* isimli eserlerinde de yer almaktadır. Bu yönüyle fetâvâ ve mevzû'ât türü eserlerle benzerlik taşımaktadır. Yazılış biçimi açısından halk arasında yaygın rivayetleri derleyen eserlere benzese de gerek konusu gerekse ele aldığı rivayetlerden dolayı birçok müellif tarafından müştehir hadis edebiyatının ilk eseri olarak kabul edilmemiş, ara dönem eseri olarak görülmüştür.⁶²

Eserdeki rivayetler düzenli bir sıraya tabi tutulmadan rastgele sıralanmıştır. Değerlendirme kısmında rivayet hakkında “zannediyorum ki” şeklinde net olmayan ifadeler kullanılmıştır.⁶³

İsmi itibariyle kıssacıların kullandığı rivayetleri toplayan bir eser olsa da netice olarak halk arasında meşhur hadisleri toplamaktadır. Çünkü yazılmış olduğu

⁶¹ Sağlam, “Müştehir Hadis Edebiyatındaki İlk Eserler”, 22.

⁶² İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Ehâdîsü'l-Kussâs*, thk. Muhammed b. Lütfi es-Sabbâğ (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1985), 53.

⁶³ İbn Teymiyye, , *Ehâdîsü'l-Kussâs*,70.

dönemde halkın dinî anlayışının şekillenmesinde kıssacıların büyük bir rolü vardır. Kitapta yer alan rivayetler sıradan halkın sözlerini içerdiği gibi sufiler, filozoflar, tarihçiler ve edebiyatçılar gibi farklı alanlardan şahısların sözlerini de içermektedir.⁶⁴

Yapmış olduğu kritiklerden İbn Teymiyye'nin, Mutezile'ye, İsrailiyat içerikli rivayetlere,⁶⁵ Şîh kaynaklı nakillere, ehl-i beyt ve Hz. Ali'yi öven haberlere⁶⁶ karşı çıkıp tenkit ettiği anlaşılmaktadır.

İbn Teymiyye eserinde ara ara sened ve metin tahlilleri yapmıştır. Temel hadis kaynaklarından Buhârî, Müslim,⁶⁷ Tirmizî,⁶⁸ Ahmed b. Hanbel⁶⁹ ve Ebû Dâvûd'un⁷⁰ eserlerine atıflar vardır. *Ehadisu'l Kussas*'ta metin tenkidi yöntemlerine başvurulduğu da görülmektedir.⁷¹

Muhtevastaki hadislerin tamamına yakını mevzu ve zayıf nitelikli haberlerdir. Sahih sayılan iki hadisin de lafzındaki kelime farklılığı sebebiyle iki ayrı hadis gibi gösterilmiş olan aynı rivayetler olduğu anlaşılmaktadır.⁷²

1.3.3. Sehâvî - *el-Mekâsıdu'l-Hasene*

Müştehir hadis edebiyatının en önemli eserlerinden olan *Mekâsıdu'l-Hasene*, Zerkeşî'nin eseri gibi mukaddime ile başlamaktadır. Sehâvî bu eseri yazarken İbn Teymiyye ve Zerkeşî'yi örnek aldığını belirtmiştir. Ancak eserin içeriğinde hem Zerkeşî hem de İbn Teymiyye'nin değerlendirmelerinin üzerine eklemeler yaparak zenginleştirmiştir. Üç eserde de müşterek olan olan “*Kırk gün boyunca Allah'a samimiyetle bağlanan kimsenin kalbinden diline hikmet dökülür.*” rivayetine örnek almış olduğu eserlerde bir kaynak verilirken, Sehâvî altı kaynağa işaret ederek gayretini ortaya koymuştur.⁷³

Sehâvî, İbn Teymiyye'nin eserini kendisine örnek aldığını belirtmiş,⁷⁴ ondan hatırı sayılır derecede alıntı yapmıştır. Fakat Zerkeşî'nin eserine yaptığı gibi bütün

⁶⁴ İbn Teymiyye, *Ehâdîsü'l-Kussâs*, 15.

⁶⁵ İbn Teymiyye, *Ehâdîsü'l-Kussâs*, 57.

⁶⁶ İbn Teymiyye, *Ehâdîsü'l-Kussâs*, 62.

⁶⁷ İbn Teymiyye, *Ehâdîsü'l-Kussâs*, 56.

⁶⁸ İbn Teymiyye, *Ehâdîsü'l-Kussâs*, 65.

⁶⁹ İbn Teymiyye, *Ehâdîsü'l-Kussâs*, 35.

⁷⁰ İbn Teymiyye, *Ehâdîsü'l-Kussâs*, 86-87.

⁷¹ İbn Teymiyye, *Ehâdîsü'l-Kussâs*, 91.

⁷² Sağlam, *Müştehir Hadisler*, 135.

⁷³ Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene*, 453.

⁷⁴ Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene*, 21.

rivayetleri eserine almamıştır. Bundan anlaşılacağı üzere Sehâvî, Zerkeşî'nin yöntemini daha çok benimsemiştir.⁷⁵

Sehâvî *Mekâsıd*'ı oluştururken alfabetik tertip yöntemini kullanmıştır. Fakat aynı zamanda rivayetlerin konularına göre tasnifini de yapmış ve eserinin sonuna eklemiştir. Bu ale'l-ebvab tasnifte iman, edeb, ilim, taharet, fazâil, cenâiz, zekât, sıyâm, zühd gibi on yedi başlık bulunmaktadır.⁷⁶ Böylelikle klasik çizgiden çıkmamış olduğunun mesajını vermektedir. Aynı zamanda iki tasnif yöntemini bir arada kullanarak fayda sağlamıştır.⁷⁷

Sehâvî bu eserde kendi eserlerine oldukça atıfta bulunmuştur. Toplam 232 müellife atfeden Sehâvî, bunlardan 43 tanesine ismen, 189 tanesinin hem kendilerine hem eserlerine atfetmiştir. Kendi eserleri dâhil olmamak üzere toplam 314 esere atıfta bulunmuştur. Nicelik yönünden bir inceleme yapıldığında her hadis için ortalama üçten fazla kaynağa bakmıştır. Buradan anlaşılıyor ki, müellif büyük emekler harcayarak, kaynak yönünden oldukça zengin bir eser ortaya koymuştur.⁷⁸

Mekâsıd' da yer alan tekrarlarıyla birlikte 1354 rivayetten 540 tanesi Deylemî'nin *Firdevs*'inde; 350 tanesi de Kuzâî'nin *Müsned*'inde bulunmaktadır. Sehâvî'nin eseri oluştururken en çok bu iki eserden yararlandığı söylenebilir.⁷⁹ Sehâvî aynı zamanda ele aldığı rivayetler ile ilgili müstakil çalışma bulunuyorsa, bunlara işaret etmeyi de ihmal etmemiştir.⁸⁰

Eserde hadisler ele alınırken ilk olarak rivayet metni, daha sonra geçtiği kaynaklar, sıhhat durumu ve sahabe ravileri zikredilmiştir. Birden fazla tarikten gelen rivayetlerde en sağlam tarik tercih edilmiş, sonra diğer varyantları da belirtilmiştir. Senedinde sıkıntı olan hadisin şahit ve mütabileri aranmıştır.⁸¹

Mekâsıd'daki rivayetler, gündelik sözlerin arasına girmiş olan hadisler olabildiği gibi bazen de meşhur bir kitabın önsözünde geçen bir rivayet veya gündemi meşgul eden bir haber⁸² de olabilmektedir.⁸³

⁷⁵ Zerkeşî, *Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*, 127.

⁷⁶ Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene*, 27.

⁷⁷ Adil Yavuz, *Sehavi (902/1496) ve Makasıdu'l-Hasene Adlı Eserinin Tenkid ve Tahlili* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1993), 127.

⁷⁸ Yavuz, *Sehavi (902/1496) ve Makasıdu'l-Hasene Adlı Eserinin Tenkid ve Tahlili*, 142.

⁷⁹ Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsi'l-müştehire 'ale'l-elsine*, 183.

⁸⁰ Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene*, 183.

⁸¹ Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene*, 161.

⁸² Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene*, 479.

Müştehir hadis edebiyatının gözde eserlerinden olan bu eserde Sehâvî; sufiler, vaizler⁸⁴ gibi farklı meslekten âlimlerin sözlerine de yer vermiştir. Aynı zamanda meşhur şairlerin şiirlerini zikrederek anlatımı süslemiştir. Ele almış olduğu rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyeti üzerinde durmuş, nerelerde geçtiğini belirtmiştir. Böyle olmasıyla birlikte sıhhati hakkında bilgi verilmeyen haberler de mevcuttur. Zayıf olduğunu belirttiği bazı haberlere de şahit ve mütabiler yoluyla hasen derecesine çıkartma gayreti göstermiştir.⁸⁵

1.3.4. Aclûnî - *Keşfu'l-Hafâ*

Keşfu'l-Hafâ, müştehir hadis edebiyatının öncü eserlerinden kabul edilmektedir. Aclûnî, kendinden önce bu sahada kaleme alınan eserlerin bir derlemesini sunmuştur. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*'yı yazma amacının müştehir hadisleri incelemek amacıyla yazılan eserleri özetlemek olduğunu belirtmiştir.⁸⁶

Eserde ilk olarak rivayetin bulunduğu kaynak, hangi sahâbî tarafından hangi lafızla rivayet edildiği daha sonra da hadisin sıhhat durumu zikredilmiştir. Hadis olmayan sözlerin kime ait olduğu biliniyorsa belirtilmiş, garîb kelimeler açıklanmıştır. Fıkıh konusundaki hadislerde mezheplerin görüşlerine de bazen yer verilmiştir.⁸⁷

Aclûnî, ele almış olduğu rivayetlerin müphem kısımlarını şerh etmiş, bazen sebebi vüruduna işaret etmiştir. Hadiste geçen kelimelerin edebi sanatlarına değindiği de olmuştur. Şerhettiği hadislerle ilgili menkıbe ve şiirler de ara ara zikretmiştir.⁸⁸

Aclûnî kendi yorumlarından ziyade, önceki âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Eserde "Leyse bi hadis" ifadesiyle rivayetin sahâbî kavli, bir âlimin sözü ya da hikmetli bir söz olduğunu belirtmek istemiştir.⁸⁹

⁸³ Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsi'l-müştehire 'ale'l-elsine*, 479.

⁸⁴ Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene*, 436.

⁸⁵ Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, ed. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, (Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1983), 8/278-280.

⁸⁶ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, 1/7.

⁸⁷ Mehmet Vehbi Polat, *Aclûnî'nin Keşfu'l Hafâ Adlı Eserinin Kaynakları* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2006), 10.

⁸⁸ Ebû'l-Fida İsmail b Muhammed Aclûnî, *Halk arasındaki rivayetlerin ilmi değeri = Keşfü'l hafâ.*, çev. Mustafa Genç (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2021), 1/134. (Tercümanın önsözü)

⁸⁹ Mahmud Tahhan, *Usulu't-tahrîc ve dirâsetü'l-esânîd* (Halep, 1978), 69.

Eserini alfabetik olarak yazan Aclûnî, Sehâvî gibi alel'ebvâb tertibi de oluşturmuştur.⁹⁰ Kendinden önceki âlimlerin görüşlerine oldukça fazla yer veren Aclûnî, Sehâvî'nin *Mekâsîd*'ına ayrı bir ehemmiyet vermiştir. Nitekim Aclûnî'nin eserini yazarken en çok yararlandığı kaynak Sehâvî'nin *Mekâsîdu'l-Hasene*'sidir. *Mekâsîd*'daki rivayetlerin tamamı Aclûnî'nin eserinde de mevcuttur.⁹¹ Eserde *Mekâsîd*'a “el-Asl” şeklindeki kısaltmayla işaret etmesi *Keşfu'l-Hafâ*'yı kendisine dayandırdığına işarettir. Altı yüzün üzerindeki rivayetin müşterek olması *Mekâsîd*'ın *Keşfu'l-Hafâ* için öncelikli kaynak olduğunu göstermektedir.⁹²

Aclûnî, Sehâvî'nin yapmış olduğu değerlendirmeleri çoğunlukla eserine almıştır. Eserinde belirtmiş olduğu mevzu haberler hakkında, es-Sağânî ve İbnu'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ından, Ali el-Kârî'nin *el-Esrâr*'ından ve İbn Hacer el-Mekkî'nin *el-Fetâvâ*'sından yararlanmaktadır.⁹³

Halk arasında şöhret bulan, sıkça kullanılan sözlerin hadis olup olmadığını tespit edip ayırt etmek amacıyla yazılmış olan *Keşfu'l-Hafâ*'da 3281 rivayet mevcuttur. Aclûnî, eserine almış olduğu haberleri senedi açısından tenkide tabi tutmuştur. Metin tenkidine ait, tarihi olaylara, akla, duyu ve tecrübeye, mantık ve dil kurallarına arz yöntemlerine başvurmamıştır. Dolayısıyla bazı haberlerin sıhhati konusunda çelişkili değerlendirmeleri bulunmaktadır.⁹⁴

⁹⁰ Mehmet Vehbi Polat, *Aclûnî'nin Keşfu'l-Hafâ Adlı Eserinin Kaynakları* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2006), 73.

⁹¹ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, 1/8.

⁹² Polat, *Aclûnî'nin Keşfu'l-Hafâ Adlı Eserinin Kaynakları*, 73.

⁹³ Aclûnî, *Halk arasındaki rivayetlerin ilmi değeri = Keşfu'l hafâ.*, 1/228.

⁹⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, 1/10.

İKİNCİ BÖLÜM

MEŞHÜR HADİSLERİN GÜNCEL TEZAHÜRLERİ VE POPÜLER KÜLTÜRDEKİ YANSIMALARI

Tarihsel boyutuyla incelenen meşhur/müştehir hadis literatürünün, günümüz popüler kültür mecralarında nasıl bir karşılık bulduğu ve bireylerin zihninde nasıl anlamlandırıldığı, meselenin güncel boyutunu anlamak adına hayati bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümü; teorik zeminde tartışılan bu olguların pratik hayattaki yansımalarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen saha araştırmasına ayrılmıştır. Bölüm içerisinde, toplumun farklı kesimlerinden seçilen katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen veriler analiz edilerek; halkın hadis algısı, bilgi kaynakları ve popüler kültürün hadis kullanım biçimleri üzerindeki dönüştürücü etkisi derinlemesine incelenecektir. Analizlere geçmeden önce, bulguların bağlamsal çerçevesini netleştirmek adına araştırmaya dahil edilen katılımcıların genel profili ve demografik verileri aşağıda sunulmuştur.

2.1. Katılımcıların Demografik Profilleri

Araştırmanın bu kısmında, bilgisine ve fikrine başvurduğumuz katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi ve meslek gibi demografik bilgilerini sunarak, örneklemin yapısal nitelikleri ortaya konulacaktır.

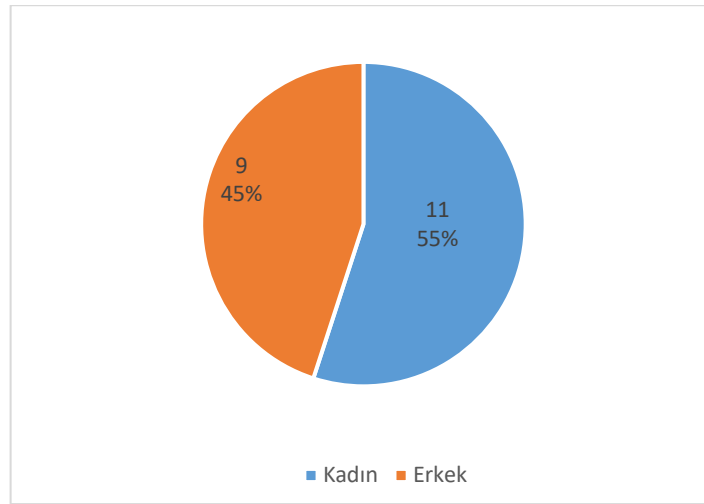
Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek
K1	Kadın	24	Bekar	Lisans	Öğrenci
K2	Erkek	28	Evli	Lisans	Din Görevlisi
K3	Kadın	30	Bekar	Lisans	Hemşire
K4	Kadın	45	Evli	Lisans	Ev Hanımı

Tablo 1 Devamı

K5	Kadın	26	Bekar	Lisans	Memur
K6	Kadın	20	Bekar	Lise	Öğrenci
K7	Erkek	31	Evli	Lisans	Öğretmen
K8	Kadın	25	Evli	Lisans	Öğretmen
K9	Erkek	28	Bekar	Lisans	Yönetim Memuru
K10	Erkek	24	Bekar	Lisans	Öğretmen
K11	Kadın	26	Bekar	Lisans	Müşteri Temsilcisi
K12	Erkek	30	Evli	Yüksek Lisans	Laboratuvar Teknisyeni
K13	Kadın	27	Bekar	Lisans	Doktor
K14	Erkek	29	Bekar	Yüksek Lisans	Yönetim Memuru
K15	Kadın	25	Bekar	Yüksek Lisans	Öğrenci
K16	Kadın	21	Bekar	Lise	Tekniker
K17	Erkek	22	Bekar	Lisans	Yazılım Müh.
K18	Erkek	26	Bekar	Lisans	Öğrenci
K19	Kadın	26	Evli	Lisans	Memur
K20	Erkek	40	Evli	Lisans	Kur'an Kursu Öğrt.

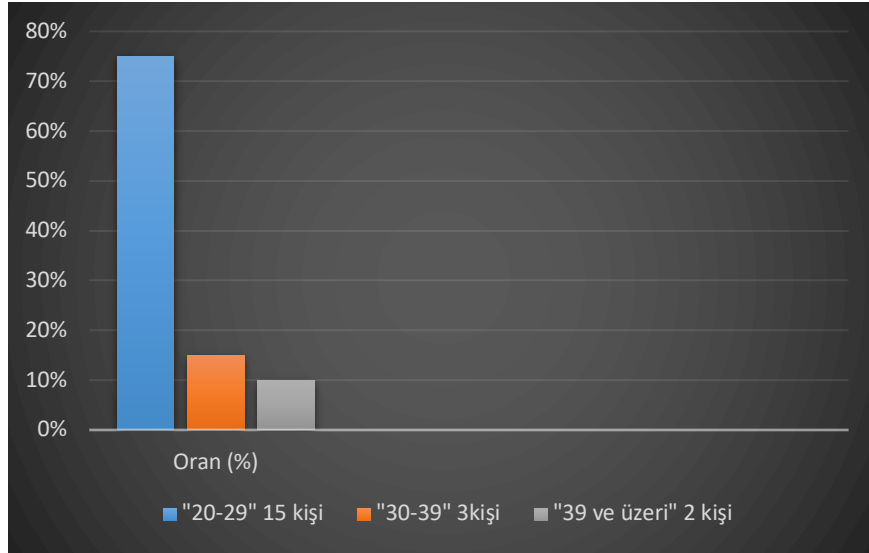
Bu çalışmada 11'i kadın, 9'u erkek olmak üzere toplam 20 kişi ile mülakat yapılmıştır. Katılımcıların 13'ü bekar, 7'si evli olmak üzere çoğunluğu bekar bireyler oluşturmaktadır.

Şekil 1. Katılımcıların Cinsiyet Bilgileri

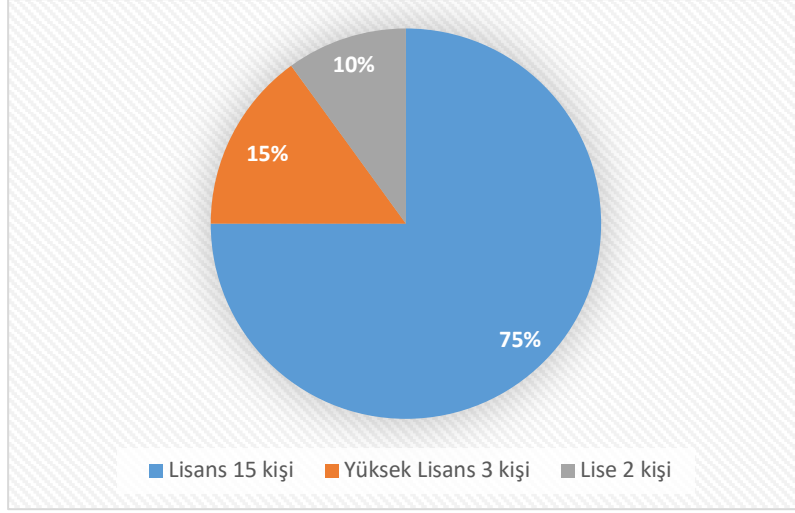
Katılımcıların yaşları 20 ile 45 arasında değişmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması yaklaşık 28'dir. Katılımcıların %75'i 20-30 yaş aralığındadır.

Katılımcıların ağırlıklı olarak genç yaş grubunu oluşturması, araştırmamızın konusu olan popüler kültürü tanıyan ve kullanan bir yaş grubu olmaları hasebiyle uyum sağlamıştır. Bu yaş grubunun yeni medya araçlarına yatkınlığı göz önüne alınarak, güncel ve sağlıklı bakış açısına ulaşmak mümkün olacaktır.

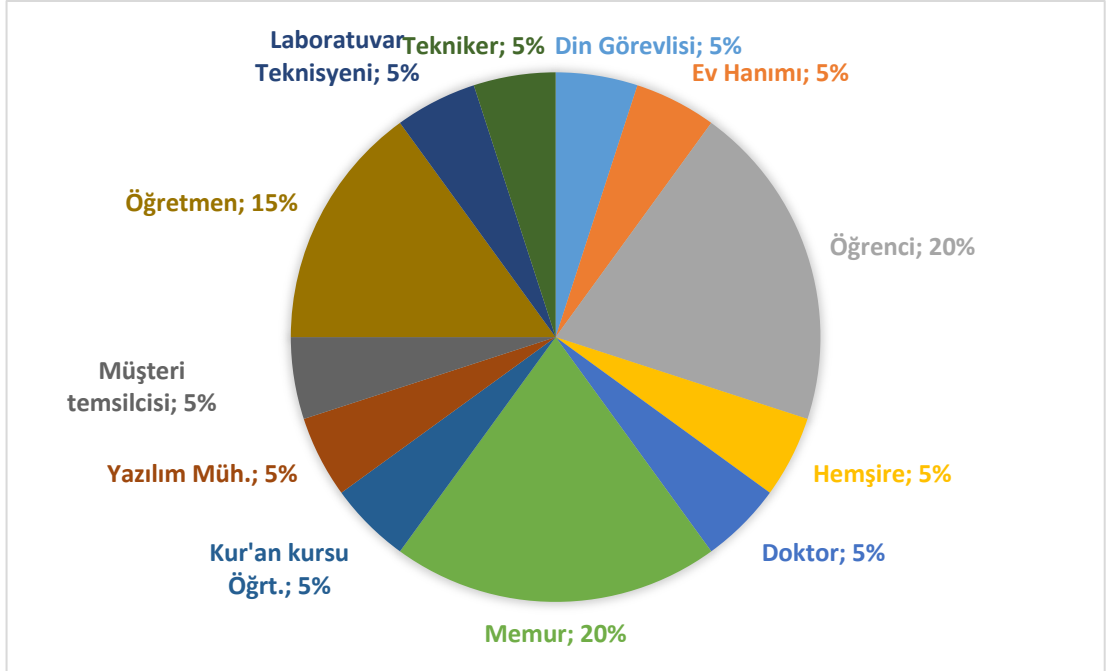
Şekil 2. Katılımcıların Yaş Dağılımı

Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında; 15 katılımcının lisans, 3 katılımcının yüksek lisans ve 2 katılımcının da lise mezunu olduğu görülmektedir. Grubun %75'ini lisans mezunu katılımcılar, %15'ini yüksek lisans ve %10'unu da lise mezunu bireyler oluşturmaktadır. Verilere göre katılımcıların yaş dağılımı ile eğitim durumu paralellik göstermektedir. Katılımcıların %25'i (K1, K2, K7, K8, K20) imam-hatip ve ilahiyat eğitimi görmüş, %5'i (K3) ise imam hatip eğitimi almıştır. Bilgi düzeyleri ve buldukları zaman kuşağı arasında büyük farkların olmaması, bilgiye ulaşmada popüler kültür ve yeni medya araçlarının rolünü gözlemlememizde yardımcı olacaktır.

Şekil 3. Katılımcıların Eğitim Durumu

Katılımcıların mesleki dağılımına bakıldığında çeşitli meslek gruplarına rastlanmaktadır. Katılımcılar arasında 4 öğrenci, 4 memur, 3 öğretmen, 1 din görevlisi, 1 hemşire, 1 doktor, 1 ev hanımı, 1 laboratuvar teknisyeni, 1 müşteri temsilcisi, 1 Kur'an kursu öğreticisi, 1 yazılım mühendisi ve 1 tekniker bulunmaktadır. Katılımcıların mesleki çeşitliliği yaşam tecrübesi ve bilgi birikimi açısından farklı bireyleri inceleme fırsatı sunmaktadır. Dolayısıyla farklı kesimlerin dinî bakış açısını ve fikirlerini anlama imkânı doğmaktadır.

Şekil 4. Katılımcıların Meslek Bilgileri

2.2. Katılımcıların Hadis/Sünnet Bilgisi

Bu kısımda katılımcılara yöneltilen sorularla onların hadis ve sünnet hakkındaki bilgileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bireylerin hadis alanındaki bilgi düzeylerini ölçerek, halk arasında hadis olarak bilinen sözlere olan bakış açılarını anlamak amaçlanmıştır.

Katılımcılara ilk olarak “Hadis ve sünnet hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Birçok katılımcı bu soruya, kendi dinî yaşantısına yetecek kadar bildiğini ifade etmiştir. Bu ifade, halk nezdinde hadis bilgisinin teorik veya akademik bir uzmanlıktan ziyade, ibadet ve ahlak gibi gündelik hayatın pratik ihtiyaçlarını karşılama odaklı algılandığını göstermektedir. İlahiyat ve imam hatip eğitimi görmüş olan katılımcılar daha detaylı bilgiye sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu gruptaki katılımcıların yanıtlarında, bilginin kaynağına ve sıhhatine yönelik teknik bir farkındalık gözlemlenirken; din eğitimi almamış katılımcıların “bilgi” kavramını daha çok “duyuma dayalı genel kültür” seviyesinde konumlandıkları dikkat çekmiştir.

Ardından “Hadis ve sünneti tanımlayabilir misiniz?” sorusuna verilen yanıtların çoğunluğu; hadisin, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) söylemiş olduğu sözler; sünnetin ise yapmış olduğu, yapmamızı tavsiye ettiği davranışlar ve yaşam tarzı, şeklinde tanımlanmıştır. K11 tanımını şu şekilde detaylandırarak hadis ve sünnetin hayatımızı yönlendirici rehberliğine değinmiştir: “Hadis-i şerifler, Peygamber Efendimizin yaşamında söylemiş olduğu ve bizlere liderlik, önderlik eden sözlerdir; hayatımıza, yaşamımıza yön veren şeylerden biridir. Sünnet, Peygamber Efendimizin yaptığı davranışlardır. Aynı zamanda hadis ve sünnet için de, yani Peygamber Efendimiz için de Kur’an’ı anlamak, Kur’an-ı Kerim’in temsilcisi bağlamında gönderildiği söylenir.” K14 de hadisi yazılı kaynaklar olarak niteleyip, sünneti hadislerin hayata uygulanmış şekli olarak tanımlamıştır.

Mülakat yapmış olduğumuz bireylerin cevaplarından anlaşıldığı üzere hadis ve sünnet iki ayrı kavram olmaktan ziyade katılımcıların zihninde bütünleşmiş bir kavram olarak yer almaktadır. Bu iki kavramı Peygamber Efendimizden bizlere ulaşan sözler için hadis, davranışlar için ise sünnet olarak ayırımını katılımcıların tamamı yapmıştır.

K14'ün cevabı: “Hadis, Peygamber Efendimizin sözleri ve yaşantısıdır. Sahabeler aracılığıyla güvenilir kaynaklardan günümüze kadar yazılı olarak aktarılmıştır. Sünnet ise bu anlatılarda geçen uygulamaların hayata geçirilmiş şeklidir.” diyerek hadislerin bizlere ulaşma aracılığındaki sahabe kanalına değinmiş ve çoğu katılımcı gibi, hadisi yazılı kaynak olarak niteleyerek sünnetten ayırmıştır. Aynı şekilde K13 de sahabenin hadislerin günümüze ulaşmasındaki rolüne tanımında yer vermiştir. K1'in “Hadis, Peygamber Efendimizden bize ulaşan sözler. Peygamber Efendimizin söylediği, râviler aracılığıyla bize ulaşan sözleridir.” şeklindeki açıklamasıyla râvilerin hadisleri günümüze ulaştırdığına değinerek bu konuda bilgi sahibi olduğunu göstermiştir.

Diğer katılımcıların aksine K10 ise bu konuda yeterli bilgi sahibi olmadığını belirterek sünneti “iyi davranış” olarak tanımlamıştır. K10'un bu soruya verdiği cevap şu şekildedir: “Açıkçası muhafazakâr bir aileden gelmeme rağmen bu konularda çok fazla bilgi sahibi değilim. Ancak kültürel yapım ve okuduğum bazı kitaplar sayesinde sünnetin, Peygamber Efendimiz tarafından yapılan ve bizim de yapmamız halinde iyi bir davranış olarak değerlendirileceğini biliyorum. Hadis konusunda ise çok bilgi sahibi değilim ve yanlış bir bilgi vermek istemem.”

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar, hadis ve sünnet konusunda kavramsal bilgiye sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Çoğu katılımcı hadis ve sünnetin yol gösterici ve rehber rolüne değinerek günlük hayatı düzenleyici, doğruya ve iyiye ulaşmada yardımcı rolünü benimsemiştir. Bazı katılımcıların hadislerin günümüze intikali konusunda tanımında yer vermesi temel bilgi düzeylerini detaylandırabildiklerini göstermektedir.

Katılımcıların hadis bilgisinin düzeyini detaylandırmak amacıyla ilk soruya bağlı bir alt soru olarak “Hadis tarihi ve usulü ile ilgili kitap okudunuz mu? Kütüb-i Sitte, Buhârî, Müslim gibi isimleri/kavramları duydunuz mu?” sorusu yöneltmiştir. Katılımcıların bu soruya vermiş oldukları yanıtlar iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup katılımcılar; hadis tarihi ve usulü ile ilgili lise veya üniversite süreçlerinde kitaplar okuduklarını, bu konuda eğitim aldıklarını, bu kavramları bildiklerini ifade etmişlerdir. K1, K2, K4, K7, K8, K11, K15 ve K20 hadis tarihi ve usulü ile ilgili kitapları hayatlarının bir döneminde okuyarak bu kavramları bildiklerini belirtmişlerdir. K1, K2, K7, K8 ve K20 üniversitede almış oldukları ilahiyat temelli eğitim sebebi ile bu alanda bilgi sahibi olmuş ve bu eserleri duymuşlardır.

Çoğunluğu oluşturan ikinci grup katılımcılar ise, hadis tarihi ve usulü ile ilgili kitap okumadıklarını; ancak *Kütüb-i Sitte*, Buhârî, Müslim gibi isimleri/kavramları duymuş olduklarını belirtmişlerdir. K16 ve K18 bu isimlerden Buhârî'yi duymuş olduklarını belirtmiş; birinci grup katılımcılardan K15 de “Evet, bu tarz kitapları okudum. İmam Buhârî'nin kitaplarını okudum.” cevabını vermiştir. Bu yanıtlardan, Buhârî'nin katılımcılar tarafından diğerlerine nazaran daha aşina olunan bir isim olduğu gözükmemektedir. K17 de *Kütüb-i Sitte* ve Buhârî'yi duymuş olduğunu belirterek bu alanda kitap okumamış; lakin kavramları duymuş katılımcılardandır. K3'ün yanıtı bu konuda bir eser okumamış olmasına rağmen, sormuş olduğumuz kavramları duymanın yanında araştırarak öğrendiğini göstermektedir: “Bu isimleri elbette duydum. Ama bu, kendi araştırmalarımın sonucu. Hadis usulü ve tarihi ile ilgili herhangi bir eseri okumadım.”

K4 ve K7 hadis tarihi ve usulü ile ilgili kitapları geçmiş yaşantılarında okumuş olduklarını şu an birçoğunu hatırlayamadıklarını belirtmişlerdir.

K9 ve K14'ün yanıtları ise bilgi kaynaklarının zamana göre değişkenliğini ortaya koymaktadır. K9: “Kavramları duydum ama tamamıyla kitap okuduğum söylenemez. Sadece sosyal medya ya da internette duymuş olduğum, okumuş olduğum hadisler vardır.” diyerek duymuş olduğu veya merak ettiği hususları kitaplardan değil, sosyal medya ve internet gibi popüler kültür araçlarından yararlanmayı tercih ettiğini ifade etmiştir. K14 de aynı şekilde: “*Kütüb-i sitte*, Buhârî gibi kavramları duydum. Ancak günümüzde, daha çok internetten araştırma tercih ediliyor. Bu nedenle hadis kitaplarını doğrudan okumadım, ihtiyaç duyduğumda internetten araştırıyorum.” yanıtını vermiştir. Bu yanıtlar aynı zamanda, araştırmamızın çıkış noktası olan hadislerin ve hadis olarak bilinen sözlerin popüler kültüre yansımalarına örneklik teşkil etmektedir.

Katılımcılara yöneltilen ikinci soru olan “Sahih, zayıf, uydurma hadisler hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?” sorusu ile katılımcıların hadislerin sıhhat bakımından çeşitleri hakkındaki bilgi düzeylerini ölçmek amaçlanmıştır. Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlarda sahih, zayıf ve uydurma hadis tanımını yapabilenler (K1, K3, K5, K6, K7, K12, K16, K17, K20) ve yapamayanlar (K2, K4, K8, K9, K10, K11, K13, K14, K15, K18, K19) olarak neredeyse yarı yarıya ayrılmaktadır. Katılımcıların sahih hadis tanımları “güvenilir, gerçek, senedinde kopukluk olmayan, akla ve mantığa uygun, râvileri sağlam olan” şeklinde

çeşitlenmektedir. Hatta K6, sahih ve gerçek kavramlarını eş anlamlı olarak kabul ettiğini belirtmiştir. Verilen tanımlardan anlaşıldığı üzere katılımcıların birçoğu, zayıf hadisi güvenilirliği sabit ve sağlam olmayan hadisler, uydurmayı ise Peygamber Efendimiz' e ait olmayan sözler olarak bilmektedirler. İlahiyat ve imam-hatip eğitimi almış olan katılımcıların (K1, K2, K3, K7, K8, K20) bu tanımları yapan katılımcılar arasında olduğu gözlemlenmektedir.

K2 ve K14, sahih hadisi tanımlarken akla, kalbe ve mantığa uygun olma niteliğini esas aldıklarını belirtmişlerdir. K2: “Detaylı ve derin bilgiye sahip değilim. Fakat Kur’an-ı Kerim’de de defalarca denildiği gibi “Akletmez misiniz?” ayeti çerçevesinde akla ve mantığa uymayacak aşırılıkta ve Efendimizin ahlakına ve kişiliğine bakılınca söyleyemeyeceği sözlerin sahih olmayacağına farkındayım. Araştırmadan sahih, zayıf diyemem.” derken, K14’ün: “Bu konuda temel bilgim var. Sonradan kültürümüzden veya İsrailiyattan katılan hadisler zayıf hadis sayılır, bunu biliyorum. Hadisleri değerlendirirken, hangi şartlarda söylendiğine, günümüzde uygulanabilirliğine bakıyorum. Hem kalbimle hem de mantığımla tartarak hareket ediyorum. Çok fazla hadis var ve insan aklına yatmayanlar da bulunabiliyor. Bu da bazı insanların hadis inkârına sebep oluyor.” yanıtına baktığımızda K14, K2’den farklı olarak günümüze uygulanabilirlik niteliğini de tanımına eklemiştir.

Bundan önceki soru ile bağlantılı olarak, sahih hadisi Buhârî, Müslim ve *Kütüb-i Sitte*’de geçen hadisler olarak ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. K3, “Sahih hadisleri elbette biliyorum. Benim için sahih hadis demek, Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem’in, Buhârî ve Müslim’de geçen müttefekun aleyh dediğimiz hadisleridir. Bunun dışında *Kütüb-i Sitte*’yi de duymuştum. Ama ötesi yok.” K19 da: “Günümüzde çok fazla hadis adı altında sözler vardır, bunlar kendi içlerinde uydurma zayıf ve sahih olarak ayrıştırılıyorlar. Sahih hadis olduğunu anlamak için güvenilir kaynaklardan kontrol etmek lazım. *Kütüb-i Sitte* gibi.” yanıtı ile sahih hadisin güvenilir kaynaklardan öğrenilen hadisler olduğunu ifade etmektedir. Bu cevaplar; hadis ilmi ile alakadar olsun-olmasın halkın çoğunun zihninde Buhârî, Müslim ve *Kütüb-i Sitte* güvenilir kaynaklar olarak buldukları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda K7 ve K14’ün zayıf ve uydurma hadis tanımlarında İsrailiyyat kaynaklı sözlere de değinmeleri katılımcıların zihninde hadislerin sıhhati konusunda kaynağın önemli olduğunun göstergesidir.

Halk arasında Hz. Peygamber'e (s.a.s) ait olmayan ve uydurma sözlerin de bulunduğu katılımcıların bilgisi dahilinde olup, kafa karışıklığına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. K4'ün yanıtı bu yöndedir: "Bu konularda çok fazla bilgiye sahip değilim. Çünkü bazı şeylere "hadis" deniyor ama aslında hadis değil. Bazı şeyler de günlük hayatımızda kullanılan normal cümleler oluyor, ama sonradan onların hadis olduğu söyleniyor. Bu konuda kafam biraz karışık diyebilirim." K14, bu konuyu bir düzey üste çıkartarak hadis inkârına bile sebep olduğunu dile getirmiştir. Bu katılımcıların uydurma hadis kavramı ile ilgili fikirlerinden yola çıkarak diyebiliriz ki; Hz. Peygamber'e (s.a.s) ait olmayan uydurma sözlerin varlığı bireylerin zihninde sağlam bir zeminin ve mutlak güvenin oluşmasını engellemektedir. Bu konuda oluşan şüphe tohumlarının büyüyerek hadisleri toptan inkâra yol açtığı da gözlemlenmektedir.

Yukarıda ele aldığımız üzere, bazı katılımcıların sahih hadiste akla ve mantığa uygun olma şartı taşıması ile bu konu bağlantı teşkil etmektedir. Bireylerin dinî ön kabulleri mevcut bulunmasına rağmen, Hz. Peygamber'in sözlerinde akla ve mantığa yatkınlık aramakta, aksi halde şüphe, kafa karışıklığı ve inkâr gibi negatif dinî fikirler oluşmaktadır.

Katılımcılara, ölçmüş olduğumuz hadis bilgilerinin kaynaklarını tespit etmek amacıyla "Hadis/sünnetle ilgili bilgilerinizi nereden temin ediyorsunuz? (Sosyal medya, medya, cemaatler, hocalar vs.)" şeklindeki soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen yanıtlara göre katılımcıların %40'ı (K1, K2, K4, K7, K8, K11, K15, K20) hadis/sünnetle ilgili bilgilerini kitaplardan ve hocalardan edinmektedir. Katılımcıların %20'si (K5, K6, K12, K19) ise bu bilgileri aile, okul vb. sosyal çevreden edindiğini belirtmiştir. Geriye kalan %40 (K3, K9, K10, K13, K14, K16, K17, K18) katılımcı ise bu bilgilere ulaşmada kaynak olarak internet, sosyal medya ve yapay zekayı kullandıklarını belirtmişlerdir. Verilen cevaplar arasında sosyal medyaya karşı katı bir tutum sergileyerek, oradaki bilgilere güvenmeyen, doğrudan kitaplardan ve hocalardan bilgileri temin etmeyi tercih edenler ve direkt sosyal medya, internet gibi araçlara başvuranlar şeklinde zıt kutuplar bulunmaktadır. Okumuş olduğu okullar (imam-hatip, ilahiyat) aracılığı ile oluşan sosyal çevre, aile ve cami ortamı gibi kaynaklardan bilgi edinen azınlık grup da bulunmaktadır.

K1, bilgilerini kitaplardan temin ettiğini belirtmiş ve aynı zamanda sosyal medyayı kaynak kabul etmeme sebebini şu sözlerle dile getirmiştir; "Kitaplardan

okuyarak bilgi edinmeye çalışıyorum. Çünkü sosyal medya veya hocaların çok fazla güzelleme yaparak bize iletmeye çalıştığını düşünüyorum. İlahiyat okurken hiç karşılaşmadığım, duymadığım bazı hadisler sosyal medyada karşıma çıkıyor. O sebeple okumaya gayret ediyorum. *Riyâzü-s-Sâlihîn* vb. eserlerden bakıyorum.” Aynı fikirde olan K7: “İlahiyat geçmişim olduğu için, bir hadis duyduğumda öncelikle bende mevcut olan kaynaklardan kontrol ediyorum. Eğer elimde kaynak yoksa, internetten araştırıyorum. Özellikle Buhârî’de, Müslim’de geçip geçmediğine bakıyorum. Ancak doğrudan Google’da çıkan sonuçlara, “bu hadis zayıftır”, “bu sahih hadistir” gibi ibarelere güvenmiyorum; mutlaka kaynak arıyorum.” yanıtı ile interneti mecbur kaldığı durumlarda kullandığını; fakat doğrudan çıkan sonuca güvenmeyerek kaynak aradığını belirtmiştir. Bu katılımcıların ilahiyat eğitimi almış olması

K3 sosyal medyada takip ettiği hocalara güven duyduğunu belirtmiş ve aynı zamanda cemaatlerden bilgi edinmekten kaçındığını ifade etmiştir: “Cemaat değil ama sosyal medyada takip ettiğimiz hocalara güven duyuyorum. Ya da gittiğimiz derneklerdeki hocalar diyelim. Cemaat değil, asla. Cemaatlerin hadisleri toplama konusunda, çok da güvenilir olmadıklarını düşünüyorum. Çünkü kendi hocalarını öne çıkarmaya çalıştıkları için doğrucu gelmiyorlar açıkçası. Kalbimi mutmain etmiyorlar.” K13 de aynı şekilde sosyal medyadaki hocalara başvurduğunu belirtmiştir. Bu cevaplara dayanarak anlayabiliriz ki, sosyal medyayı tebliğ ve ilmi aktarım amacıyla kullanan isimler, cemaatler gibi topluluklar adı altında tanınan isimlere kıyasla bireylerin güvenini kazanmış durumdadır. Burada kullanılan din dilinin ve şahsi üslubun da etkili olması ve bireyden bireye değişiklik göstermesi mümkündür.

K3, K9, K10, K13, K14, K16, K17 ve K18 internet, sosyal medya ve yapay zekâyı kaynak olarak kullandığını belirtmiştir. K14: “Daha çok internetten araştırıyorum. Gerektiğinde yapay zekâ veya günümüze uyarlayarak yorumlayan hocaların yazılarını inceliyorum. Camilere gittiğimde hocalardan da duyuyorum. Sosyal medyada da sıkça karşıma çıkıyor ama güvenilir bulmadığım için çok dikkate almıyorum.” yanıtını vermiş, sosyal medyaya güvenmediğini; lakin internetten araştırma yaptığını ifade etmiştir.

Yanıtlara göre katılımcıların neredeyse tamamı sosyal medya, internet vb. popüler kültür araçlarında hadis rivayetlerine rastlamaktadır. Kaynak olarak sosyal

medyayı kabul etmeyen katılımcıların da bu tarz paylaşımlara rastlıyor olduğunu K1'in yanıtı ve başka yanıtlardan çıkarmak mümkündür. Bu mecralarda hadis aktarımının seviyesi azımsanamayacak düzeydedir. Lakin katılımcılar bu bilgilerin kaynağına güven noktasında ikiye ayrılmaktadır. Bu konuda K7'nin yanıtı çözüm odaklı bir yöntem olarak diğer cevaplardan ayrılmaktadır. Katılımcı ulaşamadığı eserler noktasında internete başvurduğunu; lakin oradaki bilgilerde de kaynak aradığını direkt yargıya varmadığını belirterek bilinçli bir araştırma stili sunmaktadır. Bu bilinçli yaklaşımda K7'nin almış olduğu ilahiyat eğitiminin etkisi olduğu söylenebilmektedir.

Hadis bilgisini ölçmeye yönelik son soru, katılımcıların günlük hayatında hadis ve sünnete yükledikleri anlamı öğrenmeye yöneliktir. "Hadis ve sünnetin dindeki ve günlük hayattaki önemini nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna verilen cevapların çoğunluğunda hadis ve sünnet "günlük hayatı düzenleyen, kolaylaştıran yol gösterici rehber" olarak tanımlanmıştır. Bu minvaldeki cevapların bazıları şunlardır: "Toplum açısından öğretici yönü var. Hayatı düzene sokan bir rehber olarak görüyorum." (K18); "Bir Müslüman için pusula gibidir. Yön veren, yönünü belli eden bir rehber olduğunu düşünüyorum." (K15); "Günlük hayatımızda, Kur'an'dan sonra en büyük rehber, yol ışığı olan kaynaklardır. Bir Müslüman olarak nasıl yaşamamız gerektiğini biz hadis ve sünnetten öğreniyoruz. Hz. Peygamberin hayattaki sıkıntılara, durumlara verdiği tepki ve tutumlara bakarak bazı şeyleri anlayabiliyoruz." (K1)

K2 ve K8'in yanıtlarında hadis ve sünnetin evrenselliğine değinilmiştir. K8, aynı zamanda hadis ve sünnetin evrensel boyutta ahlâkî ve insani mesajlar verdiği fikrini benimsemektedir. K2: "Peygamber Efendimiz'in sünneti ve İslam dini evrensel bir dindir. Sadece o zamana ve bölgeye gelmiş değildir. Her dönemde ve yerde Müslümanım diyen herkes için geçerlidir. Bundan dolayı hadis ve sünnet günlük hayatımızı düzene sokan, işlerimizi kolaylaştıran davranışlardır." K8: "Dinî bilgileri öğrenmede, Peygamber Efendimizin söz ve fiillerini rehber kabul etmek gerektiğine inanıyorum; zira onun sünneti bizlere yalnızca dinî değil, evrensel anlamda da ahlâkî ve insani mesajlar sunmaktadır."

Dini daha iyi yaşayabilmek, ibadetler ve insani ilişkileri anlayıp uygulamak için hadis ve sünnetin vazgeçilmez konumda olduğu katılımcılar tarafından benimsenen bir fikirdir. K1, K3, K7, K9 ve K20 hadis ve sünnetin, Kur'an-ı Kerim'i

tamamlayan ikincil kaynak olmasına vurgu yapmışlardır. Buna ek olarak K13, hadis ve sünnetin yokluğunda hayatın büyük bir kısmının boşlukta kalacağı düşüncesindedir.

K11'in yanıtı Müslüman kimliğinin inşasının hadis ve sünnet yolu ile gerçekleştiği vurgusunu yapmaktadır: "Hadisler ve sünnetler dinî hayatımızda bize yol göstericiler. Bu konuda önemli olduklarını düşünüyorum. Çok ince ayrıntılar olduğunu düşünüyorum aynı zamanda. Yani bizim diğer milletlerdeki, diğer dinlerdeki insanlardan ayıran özellikler olduğunu düşünüyorum. Tırnak keşişimizden, su içişimizden, oturuşumuzdan, kalkışımızdan Müslüman kimliği oluşturduğunu düşünüyorum. Ama aynı zamanda çoğu kişinin de bunları yapmadığını düşünüyorum. Yapsa bile farkında olmadığını düşünüyorum." K11 aynı zamanda bireylerin hadis ve sünneti uygulama noktasındaki eksikliğine değinmiştir. K16 da aynı fikirdedir. "Günlük hayatta çok fazla kullanılmadığını düşünüyorum. Özellikle günümüz toplumunda pek yer bulduğunu sanmıyorum."

K10, konuya pragmatik açıdan bakıldığında hadis ve sünnetin uygulanmasının olumlu yönde etki uyandıracığı kanaatindedir: "Sünneti günlük hayatımda uygulamaya çalışıyorum. Bu benim açımdan daha faydalı oluyor. Hijyen ve sağlık açısından baktığımızda da anlayabiliriz. Davranış olarak da, sosyolojik olarak da baktığımızda benim için daha kârlı geliyor."

K14, hadis ve sünnetin Müslümanlar için önemini kabul etmekle beraber tamamının uygulanabilir olmayabileceğine değinmiştir. "Hadis ve sünnet Müslüman için çok önemlidir. Allah'ın rızasına uygun yaşamak için bunlara ihtiyaç vardır. Ancak bu, "din güncellensin" anlamına gelmez. Bazı hadislerin veya uygulamaların günümüzde birebir uygulanması mümkün olmayabilir, bu da yanlışlık veya sapkınlık demek değildir. Kur'an-ı Kerim nasıl sadece bir döneme inmedi ise, Peygamber Efendimiz de sadece bir döneme gönderilmedi. O yüzden sünnetleri bilmek, gerektiğinde uygulamak gerekir. Örneğin oturarak su içmek, tuvaletten çıkınca temizlik yapmak gibi sünnetler bugün hâlâ önemlidir." Hadis ve sünneti uygulanabilirliği noktasında farklı bir yorum getiren K14'ün örnek vermiş olduğu fiillerin tamamının şekilsel davranışlar olduğu dikkat çekmektedir.

2.3. Halk Nezdinde Yaygın Bilinen Rivayetlerin Kaynağı ve Sıhhati Hakkındaki Yorumlar

Halk nezdinde yaygın olarak bilinen hadis/sünnet örneklerinin inceleneceği bu başlıkta; hadislerin yayıldığı mecra, kaynak, sıhhat durumu ve katılımcıların bilgi kontrol yöntemleri ele alınmaktadır. Katılımcıların hadis/sünnet birikimini sorgulamak amacıyla hadislerin yaygınlık kazandığı alan, yani hadis/sünnetin günlük hayattaki yeri sorgulanmıştır.

Katılımcılara “Günlük hayatınızda hadislerle karşılaşıyor musunuz? Sosyal medya, kitaplar, sohbetler vb. yerlerde hadis duyuyor/okuyor musunuz?” soruları yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı günlük hayatlarında hadislerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Günlük hayatında hadislerle kısmen karşılaştığını belirten katılımcı (K10) bile okuduğu kitaplarda ve çevresel faktörlerden dolayı duyduğunu belirtmiştir. K10’un cevabı şöyledir; “Kısmen diyebilirim. Yani sohbetlerden çok duyuyorum. Özellikle muhafazakâr kesimin düzenlediği seminerlerde. Ve İbn-i Hazm’ın kitaplarında çok rastladım. Gazâlî’nin kitaplarında da vardı. Ama hani çok teferruatına girmedim. Ama çok duyuyorum normal günlük hayatımda.”

Katılımcıların çoğu soru kalıbında geçen “sosyal medya, kitaplar, sohbetler” gibi yerlerde hadislerle sıkça karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. Sosyal medyada, hadis içeren paylaşımlara en çok şahit oldukları platformlara yanıtında yer veren bazı katılımcılar olmuştur. K1, hadis bilgisini kitaplardan elde etmeye özen gösterdiğini belirtmesine rağmen yaş fark etmeksizin çevresinin paylaşımlarına şahit olduğunu dile getirmektedir: “Kitaplardan okumayı tercih ediyorum. Ama sosyal medyada da çok fazla görüyorum. Gördüğüm neredeyse her sayfa hadis paylaşımlarında bulunuyor. Telefon rehberimizdeki gençlerden yaşlı teyzelere kadar herkesin WhatsApp durumlarında hadisler görüyorum. Herhangi bir kaynak gösterilmeden hadislerin çokça paylaşıldığını görmekteyim.” K1 aynı zamanda görmüş olduğu paylaşımların kaynaksız olduğunu belirterek önemli bir noktaya dikkat çekmektedir.

K6 ve K7 de bazı platformlarda hadis paylaşımının yaygınlığına örnek vermiştir. K6’nın cevabı: “Genelde sosyal medyada karşıma çıkıyor. Bazen Youtube videolarında da karşıma çıkıp izlediğim oluyor.” K7: “Evet, özellikle Instagram ve Facebook gibi sosyal medya platformlarında çok sık hadislerle karşılaşıyorum.

Ancak kitaplardan düzenli olarak hadis okumuyorum. Dürüst olmak gerekirse, şu an kitap okumuyorum ama sosyal medyada karşıma çıkıyor.” Bu cevaplar bizlere hadislerin popülerlik kazandığı sosyal medya platformları hakkında bilgi vermektedir. K7’nin cevabından anlaşıldığına göre okumanın yerini sosyal medyanın aldığı yadsınamaz bir durumdur. Bu tespite örnek olarak K11’in cevabını da verebiliriz: “Duyuyorum. Okuyor muyum? Okumuyorum. Bu aralar kitap okumuyorum. Sosyal medyada karşıma çıkıyor. Ev arkadaşlarımla birbirimize söyleyebiliyoruz. Kitap, hadis kitabı almıştım geçenlerde. Okumak nasip olmadı ama kullanıyorum. Oradan hadislere arada bakıyorum. Tamamen başını geçip okudum ama arada baktıklarım oluyor.” K12 ve K13 de aynı durumda olduklarını sırasıyla şu sözlerle ifade etmektedir; “Elbette buralardan illa ki duyuyordum. Ama özellikle açıp okumuyorum.”; “Özellikle açıp okumuyorum ama kafama takılan bir konu olduğunda hadislerle desteklemeyi tercih ediyorum.”

Sosyal medyanın neredeyse tüm katılımcıların cevaplarında yer almasına rağmen aynı zamanda güvenilirliği konusunda şüpheler olduğu da görülmektedir. K14, “Sosyal medyada, kitaplarda, sohbetlerde duyuyorum. Ancak sosyal medyadakilere çok güvenmiyorum.” diyerek bunu açıkça dile getirmiştir. K20 de bu konuda aynı fikirdedir: “Evet, özellikle sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla çok sık karşılaşıyoruz. Hem kitaplarda hem de sohbetlerde hadislerle iç içeyiz. Ancak sosyal medyada bazen doğruluğu tartışmalı paylaşımlar da oluyor.”

Her alanda kullanımının artmasından dolayı sosyal medyanın cevaplarda bulunması olağan bir durum olarak gözüktüğü de, kamuoyundaki algısının güvenilirlik ve nesnellik açısından ciddi bir sorgulamaya açık olduğu ve tereddütlü bir kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Katılımcıların cevaplarına göre hadislerin halkın günlük yaşamında yer edinmesinde dinî vaaz ve sohbetlerin, seminerlerin yeri oldukça fazladır. Yukarıda cevabını ele aldığımız K10’un cevabı da bunu desteklemektedir. K3 de bu konudaki sohbetleri düzenli takip ettiğini belirtmiştir: “Takip ettiğim haftalık hadis okumalarının yapıldığı bir derneğe gidiyorum, elimden geldiğince, vaktim oldukça. Ayrıca kendim de okumalar yapmaya gayret ediyorum. Ümmetin büyük kısmının da ortak fikre sahip olduğu *Riyâzü’s-Sâlihîn*’i okumaya çalışıyorum.” K2 ve K4 de bu konuda dinî vaaz ve sohbetlerden bilgi sahibi olduğunu belirtmektedir.

K9, günlük hayatta hadislerle karşılaşma sıklığının sebebine toplumsal açıdan yaklaşmaktadır. “Oluyor, illa ki oluyor. Özellikle haftada bir cumaya gittiğimizden dolayı. İster istemez duyuyoruz. Sonuçta gelmiş olduğumuz toplum yapısı, aile bilincinden dolayı. İlla ki duyuyoruz, öğreniyoruz. En azından bunları hayatımıza geçirmek için çaba harcıyoruz.” Cevaplarda geçen aile ve arkadaş ortamı, sosyal çevre faktörleri K9’un cevabını destekler niteliktedir. K8 de bu fikri şu şekilde desteklemektedir: “Özellikle sosyal medya, arkadaş ortamları ya da sohbetlerde bu tür ifadelerle rastlamaktayım. Bununla birlikte, halk arasında yaygın olan bazı ifadelerin aslında hadis olmadığını üniversite döneminde öğrenmişim.” K8 meşhur hadis kavramını ve bunun günümüzdeki yansımaları hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtmektedir.

Katılımcıların günlük hayatta hadislerle sık bir şekilde karşılaştığı gözlemlenmektedir. Günlük hayata hadislerin dâhil olma yolları genel olarak üç başlıkta toplanmaktadır. Her alanda kullanımının artması ve kolaylık arz etmesi ile sosyal medya halkın hadis temelli içerikler ile karşılaştığı ve hayatlarına dâhil ettiği bir mecra konumundadır. Diğer yandan dinî vaaz/sohbet/seminer ortamları da hadislerin sıkça duyulduğu bir kaynak konumundadır. Aile yapısı, arkadaş/okul/iş ortamını kapsayan sosyal çevre faktörü ile kazanılmış bazı alışkanlıklar -cuma namazı- günlük hayatta hadislerin yer edinmesine vesile olmaktadır.

Halkın günlük yaşantısında hadislerin ciddi ölçüde yer edindiği sonucu elimizdeki verilerden anlaşılmaktadır. Meşhur hadis kavramına günümüz halkının gözünden bakmak amacıyla, zihinlerinde yer edinmekte olan halk arasında meşhur olmuş hadisler katılımcılara sorulmuştur. “Halk arasında meşhur olmuş, sıkça duyduğunuz hadisler var mı? Varsa örneklerini paylaşır mısınız?” sorusunun devamı niteliğinde iki adet alt soru da katılımcılara yöneltilmiştir. “Bu hadisleri nerede duyduğunuzu hatırlıyor musunuz? (Sosyal medya, kitaplar, cami, aile vb.)”, “Bu hadislerin kaynağı hakkında bir bilginiz var mı? (Sahih hadis, uydurma hadis, âlimlerin sözü vb.)” Bu soruya katılımcıların iki tanesi anlık olarak cevaplayamadıklarını belirtmiş (K9, K10), 18 katılımcı cevap vermiştir.

Soruyu yanıtlayan katılımcıların çoğu birden fazla rivayet örneği vermiştir. Rivayetleri ele alırken temizlik, tuvalet, yemek, cami vb. konulardaki adablar ile ilgili rivayetler bir grup altında ele alınmıştır. Katılımcılardan %40’ı (K2, K3, K4, K6, K7, K8, K11, K18) yanıtında adap adı altında toplanan rivayetlere yer vermiştir.

Bunlara örnek olarak; yemeğe tuzla başlamak, eve sağ ayakla girmek, misvak kullanımı, tuvalet adabı, temizliğin imandan olması, sağ elle yemek, gece tırnak kesmemek ve camiye sağ ayakla girmek cevaplarını zikredebiliriz. Günlük hayatın büyük bir kısmını oluşturan temizlik, yemek ve ev yaşantısı ile ilgili davranışlar katılımcıların en çok zihinlerinde yer edinen konular olmaktadır.

K8, yanıtında ilk aklına gelen “gece tırnak kesilmez” rivayetini yıllarca hadis olarak uyguladığını; ancak yanlış bildiğini sonradan öğrendiğini belirtmiştir: “Örneğin, “gece tırnak kesilmez” şeklindeki ifadenin bir hadis olmadığını ilk kez üniversitede fark ettim. Bu ifadeyi çocukluğumdan beri hadis sanıyordum. Sonradan bunun kültürel bir alışkanlık olduğunu öğrendim.” K8’in yanıtında bahsetmiş olduğu yanlış bilgilendirme halkın çoğunda farklı meşhur rivayetler hakkında bulunmaktadır.

Halkın günlük hayatta gerçekleştirmiş olduğu yaşamsal bazı basit uygulamalarda, Efendimiz’e (s.a.s) nispet edilen davranışlar ile hayatını onun örneğinde yaşamaya gayret etmesi çıkarılan olumlu sonuçlardandır. Lakin Efendimiz’in hadisleri sorulduğunda somut uygulamaların akılda kalıcılığının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Nesillerdir ecdadın Efendimiz’e benzeme çabası ve uygulanarak pekiştirilen davranışların kalıcı hale gelmesi bu duruma sebep olarak gösterilebilir.

Yanıtlarda en çok rastlanan rivayetlerin bir diğeri de “Ameller niyetlere göredir.”⁹⁵ hadisidir. Katılımcıların %20’si (K1, K3, K12, K17) yanıtında bu rivayete yer vermektedir. Bu rivayetin halk nezdinde yaygın olmasını *Riyâzüs-Sâlihîn* gibi birçok hadis eserinin başlangıç rivayeti olmasına bağlamak mümkündür.

En çok akla gelen rivayetlerden bir diğeri ise “Gülümsemek/tebessüm sadakadır.”⁹⁶ hadisidir. Katılımcıların %15’i (K4, K5, K11) yanıtında bu rivayete yer vermiştir. Bu hadisin uygulanabilirliğinin kolay ve küçük yaş gruplarına öğretiler olabilmesi yaygınlığını etkileyen faktörler olabilmektedir. Aynı zamanda evrensel insani mesaj içermesi de önemli etkenlerdendir.

⁹⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi‘u’s-Sahîhu’l-Müsnedü’l-Muhtasar min Umûri Resûlillâh ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, thk. Muhammed Züheyir b. Nâsır en-Nâsır (Beyrut: Dâru’t-Tavki’n-Necât, 2001), “Bed’ü’l-Vahy”,1; Müslim, *el-Müsnedü’s-Sahîh*, “İmâret”,1907.

⁹⁶ Tirmizî, Ebû İsmâ‘îl Muhammed b. İsmâ‘îl, *el-Câmiu’s-Sahih*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1998), “Birr”,36.

“Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”⁹⁷ iki katılımcının yanıtında yer almaktadır. (K14, K16) “Hayra vesile olan hayrı yapan gibidir.”⁹⁸ de K5 ve K19’un yanıtında bulunmaktadır. “Kişi arkadaşının dini üzeredir.”⁹⁹ hadisi de iki katılımcının ilk aklına gelenler arasındadır (K12, K20).

Diğer katılımcılardan farklı olarak K2’nin ilk aklına gelen hadis örnekleri ibadetler konusunda olmuştur. Halk arasında meşhur olmuş, sıkça duyulan hadis sorusuna K2’nin cevabı şöyledir: “Evvabin, kuşluk gibi nafîle namazların sünnet oluşu ile ilgili fazlaca duymaktayım. Teheccüt namazı kılan kişinin sağlıklı, sıhhatli olacağını duyuyorum. Namazların sünneti ve farzı arasında dünya kelamı konuşulduğunda sevaplarının cehennemdeki odun misali yanacağını duydum. Orucu hurma ile açmak, yemeğe tuzla başlamak gibi sünnetler de duymuş olduklarım arasında.”

Katılımcıların yanıtlarında bir kez yer almış diğer rivayetler de sırasıyla şöyledir; “Mümin, müminin kardeşidir.”¹⁰⁰, “Sadaka belayı def eder.”¹⁰¹, “Yoldan bir taş dahi olsa kaldırmak”¹⁰², “Aranızda selamı yayın.”¹⁰³, “Kolaylaştırınız güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz.”¹⁰⁴, “Hiçbiriniz kendisi için istediğini (mü’min) kardeşi için istemedikçe (gerçek) iman etmiş olamaz.”¹⁰⁵, “Namaz mü’minin miracıdır.”¹⁰⁶, “Mümin, elinden ve dilinden diğer Müslüman kardeşlerinin emin olduğu kimsedir.”¹⁰⁷, “Bizi aldatan bizden değildir.”¹⁰⁸, “Din, güzel ahlaktır.”¹⁰⁹, “Kişi sevdiğiyle beraberdir.”¹¹⁰

Yapılan araştırmaya katılanların zihninde, genellikle sahih hadis metnlerinin öncelikli olarak yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, katılımcıların hadis algısının, İslami ilimlerde otorite kabul edilen kaynaklardaki sıhhat kriterlerine dayalı bir çerçevede şekillendiğini düşündürmektedir. Katılımcıların %30’unun

⁹⁷ Buhâri, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *el-Edebü'l-Müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1989), “Kitâbü'l-Câr”, 52.

⁹⁸ Tirmizî, “İlim”,14.

⁹⁹ Tirmizî, “Zühd”,45.

¹⁰⁰ Buhâri, “Mezâlim”,3; Müslim, “Birr ve’s-Sıla”, 2564.

¹⁰¹ Tirmizî, “Zekât”,28.

¹⁰² Müslim, “İmân”,35; Buhâri, “Cihâd”,128.

¹⁰³ Müslim, “İmân”,54; Tirmizî, “İsti’zân ve'l-Âdâb”,1.

¹⁰⁴ Buhâri, “İlim”,11; Müslim, “Cihâd ve’s-Siyer”,1734.

¹⁰⁵ Buhâri, “İmân”,7; Müslim, “İmân”,45.

¹⁰⁶ Buhâri, “Salât”,33; Müslim, “Salât”,395.

¹⁰⁷ Buhâri, “İmân”,4; Müslim, “İmân”,40.

¹⁰⁸ Müslim, “İmân”,101; Tirmizî, “Büyû”,72.

¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 512.

¹¹⁰ Buhâri, “Edeb”,76; Müslim, “Birri ve’s-Sıla”,2640.

imam-hatip, bu kesim içerisindeki %25'lik kısmın ise aynı zamanda ilahiyat eğitimi almış olması bu sonucun sebebi olarak gözükmektedir. Kamuoyunun hadis/sünnet kavramlarına yaklaşımında, "sahih" kategorisindeki metinlerin baskınlığı, dinî pratiklerin temelini oluşturma eğilimini pekiştirmektedir. Bununla birlikte, gündelik hayata dair bazı pratiklerin, halk arasında yaygın kabul görmesine rağmen, ilmî kriterlere göre hadis veya sahih sünnet bağlamında değerlendirilemeyen örneklerinin sayısının nispeten az olduğu anlaşılmıştır.

Katılımcılara, "Bu hadisleri nerede duyduğunuzu hatırlıyor musunuz? (Sosyal medya, kitaplar, cami, aile vb.)" sorusu alt soru olarak yöneltilmiştir. Katılımcıların %60'ı (K1, K5, K6, K8, K11, K12, K14, K15, K16, K17, K18, K19) ailesinden, imam-hatip eğitiminden ve sosyal çevresinden bu hadisleri öğrenmiş olduğunu belirtmiştir. Cami ortamı ve hutbeler sebebiyle bildiğini belirtenler de bu gruba dâhildir. K1'in cevabı bu gruba örnek verilebilir: "Ailemde, okulda, sosyal medyada, sohbetlerde kısacası her yerde duydum."

K2 ve K4, halk arasındaki günlük sohbet ve konuşmalardan duyduğunu belirtmişlerdir. "Halk arasındaki sohbetlerden ve halktan kişilerden duydum.", "Halk arasında hep söylendi bize yıllardır. Uygulamamız istendi. Sosyal medyada karşımıza çıkanlar da oluyor tabii." K4, bu hadislerin yıllara dayanan ağızdan ağıza söylenen ve uygulamaya dökülmesi talep edilen fiiller olduğunu ifade etmiştir.

K13, sosyal medyada takip ettiği hocalardan duyduğunu belirterek sosyal medyadaki vaizlerin halkın hadis bilgisini öğrendiği kaynaklar arasında yer aldıklarını ortaya koymuştur: "Sosyal medyadaki hocaların sohbetlerinden, yine oradaki güvenilir gördüğüm kişilerin yazılarından, çocukluğumda Kur'an kursundan, din kültürü dersinden birçok hadis öğrenme fırsatım oldu." Önceki bölümdeki sorulara aldığımız cevaplarda da rastlandığımız üzere sosyal medyada bilgi paylaşımı yapan hocaların halk nezdinde kaynak olarak kullanıldığını göstermektedir.

K7 ve K20, almış olduğu ilahiyat temelli eğitim sebebiyle eğitim aldığı hocalardan ve kitaplardan okuduğunu belirtmektedir.

Katılımcılara yanıt olarak verdikleri hadislerin kaynağı hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları alt soru olarak sorulmuş, bu hadislerin sıhhati konusundaki fikirleri alınmıştır. Katılımcılar hadislerin kaynağı bakımından değil sahihliği, zayıflığı

bakımından bu soruyu cevaplamışlardır. Kaynak belirterek sahih olduğunu dile getiren dört katılımcı olmuştur.

Katılımcılardan üç tanesi (K2, K11, K16) örnek vermiş olduğu rivayetlerin kaynağı ve sıhhati konusunda bilgi sahibi olmadığını belirtmektedir.

Katılımcılardan dört tanesi (K3, K7, K15, K20) bildiği hadisleri kaynağa dayandırarak sahih olduğunu belirtmektedir. K3, kaynak olarak *Riyâzüs-Sâlihîn*'i göstermektedir: “Dediğim gibi, benim için bir hadisin sahih olmasındaki en büyük etkenlerden biri, *Riyâzü's-Sâlihîn*'de geçiyor olması. Çünkü ümmetin âlimlerinin bu kitapla ilgili net ifadeleri vardı diye hatırlıyorum. Ben bu hadisleri *Riyâzü's-Sâlihîn*'de okudum.” İlahiyat eğitimi almış olan, K7 ve K20 ise kaynak olarak Buhârî ve Müslim'i göstermekte, bildikleri hadisleri o eserlerden okuduklarını ifade etmektedirler. K15: “Sahih olduklarını biliyorum. Çünkü Kırk Hadis'te geçen hadisler bunlar, ezberlediğim için eminim.” yanıtını vermiştir. Kırk hadis ezberlemenin faziletine dair birden fazla rivayete dayanarak okullarda ve dinî eğitim verilen kurslarda buna yönelik ezber uygulamaları yapılmaktadır. Bu da çocukluk ve ilk gençlik çağında ezberlemiş veya öğrenmiş oldukları kırk hadise karşı güven oluşturmaktadır. Lakin bu faziletlere dair rivayetlerin sıhhat derecesi zayıf ve hasen olduğu bilinmekte, sahih derecesine ulaşamamaktadır. Erbâîn Edebiyatı şeklinde de isimlendirilen kırk hadis eserleri dinî eğitim ve irşat amacıyla derlenen eserlerdir. İslam'ın temel prensiplerini özlü bir şekilde sunmaları nedeniyle büyük değere sahiptirler. Ancak, bu eserler ikincil kaynaklar olup, hadislerin orijinal isnâd detaylarını kapsamlı biçimde içermedikleri için, *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim* gibi büyük hadis külliyatlarının sunduğu birincil (temel) kaynak statüsünde değerlendirilmezler. Dolayısıyla, bir hadisin sahihliğini tespit etmek veya orijinal kaynağını bulmak isteyen bir araştırmacının, Erbâîn edebiyatına değil, hadislerin bütün senedleriyle kayıt altına alındığı ana külliyatlara başvurması esastır.

Katılımcılardan K8, örnek vermiş olduğu “gece tırnak kesilmez” rivayetinin uydurma olduğunu öğrendiğini belirtmektedir. K4 de kaynak sorulduğunda bildiği hadislerin bazılarının aslında âlimlerin sözleri olduğunu belirtmektedir: “Bu hadislerin kaynağı hakkında bilgim yok ama genelde “âlimlerin sözü” olduğunu, bize o şekilde aktarıldığını söylüyorlar.” Katılımcının kaynak bilgisi olmadığı; ancak bazı âlimlerin, vaizlerin sözlerinin Efendimiz'in (s.a.s) hadisi olarak yaygınlaştığından haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

Halk arasında çok fazla işitilen ve çevresel faktörlerden öğrenilen hadislere güven duyulduğu bazı katılımcıların cevaplarından anlaşılmaktadır. K6: “Genelde okulda veya ailede duyduğum için, okulda da kitaplardan öğreniyorduk. O yüzden sahih hadis.” cevabını vererek öğrendiği çevreye olan güvenden dolayı sahih olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir. K14 ve K19 da halk arasında bilindik hadisler olduğunu bu sebeple sahih olduğunu düşündüğünü belirtmektedirler. K19’un cevabını örnek olarak verecek olursak şöyle demektedir: “Yok ama çok bilindiği için sahih hadis olabileceğini düşünüyorum.”

Elde ettiğimiz verilerden anlaşıldığı üzere halk arasında kulaktan kulağa, dilden dile fazlaca aktarılan hadis rivayetlerine toplumsal bir güven oluşmuştur. Çok fazla kişiden duyma ve çoğunluğun hadis olarak kabul etmesi bireylerin sıhhat konusunda şüphe duymamasına sebep olmaktadır. K18 bunu açıkça ifade etmektedir: “Şüphe etmedim, sahihtir diye düşünüyorum.” Bu yanıtlar gösteriyor ki, halk nezdinde meşhur hadisler sıhhati sorgulanmaya ihtiyaç duyulmayarak sahih kabul edilmektedir.

Katılımcılardan dört tanesi (K1, K5, K13, K17) bildiği hadislerin kaynağı konusunda bilgi verememekte; lakin sıhhat durumunun sahih olduğunu ifade etmektedirler.

Yedinci soru katılımcıların duymuş oldukları hadisleri kontrol yöntemlerini öğrenmeyi amaçlamaktadır. Katılımcılara “Duyduğunuz hadislerin doğru olup olmadığını nasıl kontrol ediyorsunuz? Kontrol için hangi kaynaklara başvuruyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar; kitaplar, güvenilen hocalar, internet, yapay zekâ ve fetva hattı olarak gözükmektedir.

Katılımcılardan %10’u (K4 ve K12) kaynak araştırması yapmadıklarını belirtmektedir. K4: “Açıkçası kontrol etmedim. Bilgi geldiği haliyle kalıyor.” K12: “Aslında çoğunu kontrol etmiyorum. Ama eğer bir hadis kalbime, aklıma yatıyorsa, maneviyatını hissetmişsem yanlış olduğuna dair şüphem olmuyor. Eğer şüphe duyarsam kitaplardan araştırırım. Ama şu ana kadar böyle bir durumla hiç karşılaşmadım.” yanıtını vermektedir.

Katılımcıların %25’i (K5, K10, K13, K14, K18) duymuş oldukları hadislerin kaynağını araştırırken internet, sosyal medya, fetva hattı ve yapay zekâyı kullanmaktadır. K10’un cevabı şöyledir: “Yani genelde zaten internet çağında

yaşadığımız için ChatGpt'ye başvuruyoruz. Ondan sonra Wikipedia'ya falan başvuruyorum. Bir de hani güvendiğim, kendi nezdimde değer verdiğim insanlara danışıyorum.” K14: “Öncelikle internetten kontrol ediyorum. Çevremde bilgili hocalara danışıyorum. Eğer kafamı çok karıştıran bir mesele olursa fetva hattını aradığım da oluyor.” K13'ün cevabı da internet sitelerinden oluşmaktadır: “Belirttiğim gibi Ehli Sünnet hocaların videoları, soru cevap siteleri ya da yine güvenilir olduğunu bildiğim İslami siteler.”

Diğer katılımcılar kitaplara, kaynaklara bakmayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. Kaynağı olmayan hadislerin kaynağını öğrenmek amacıyla internet sitelerini de kullandıklarını ifade etmektedirler. K3, bu konuda interneti seçici ve bilinçli kullanıma örnek teşkil etmektedir. K3'ün cevabı şu şekildedir: “Duyduğum hadisleri çok fazla insandan dinlememeye çalışıyorum açıkçası. Eğer böyle bir hadis varsa ve ben bilmiyorsam, sonrasında duyduğum kişiye bağlı olarak araştırıyorum. Eserlerden ve internetten bakıyorum. Ama rastgele sitelere değil de Diyanet'in veya güvenilir ilmî kaynakların olduğu sayfalara başvuruyorum.”

Elimizdeki yanıtlar gösteriyor ki; halk muteber hadis kaynaklarından temel düzeyde haberdardır. Almış olduğumuz yanıtlarda güvenilir kaynak gördüklerinde sıhhati konusunda şüphe duymadıklarını belirtmişlerdir. K1: “Kimin rivayet ettiğine, kaynak olarak nerenin verildiğine bakıyorum. *Kütüb-i Sitte* diyorsa gözüm kapalı güveniyorum.” K17: “Genelde kaynağına bakıyorum. İnternette araştırdığımda eğer “Buhârî” kaynak olarak geçiyorsa, o hadisin doğru olduğuna inanıyorum.” K20 bu konuda almış olduğu mesleki eğitim sebebiyle detaylı araştırma yaptığını ifade etmektedir. “Öncelikle müttefekun aleyh (Buhârî ve Müslim'in ortak rivayet ettiği) hadis olup olmadığına bakarım. Ayrıca hadis usulü kaynaklarından sened, metin ve râvi zincirini inceleyerek kontrol ederim.”

Duymuş oldukları hadisleri kontrol etmek için başvuru alan kaynaklara verilen yanıtlarda kitap, kaynak vb. yanında internete de başvurulduğu belirtilmektedir. Katılımcıların %75'inin (K2, K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19) yanıtında sosyal medya ve internet yer almaktadır. Ulaşım kolaylığı, her alanda bilgi içeriğinin bulunması nedeniyle bu sonuç şaşırtmamaktadır. Lakin bilginin fazlalığı ve denetimsiz yayılması nedeniyle olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir.

Elde ettiğimiz verilerin çoğu gösteriyor ki; araştırmak fiili denilince otomatik olarak akıllara internet gelmektedir. Bu noktada internetten bilinçli bir şekilde doğru bilgiye ulaşma noktasında bilgiyi eleme kıstasları oluşturmak ve bilinçli araştırma rehberi niteliğinde eğitime ihtiyaç zaruri olmaktadır.

2.3.1. En Sık Zikredilen Hadisler ve Sosyal Hayattaki Fonksiyonları

En çok zikredilen rivayetlerin başında, günlük adap ile ilgili uygulamalar yer almaktadır. Bunlar, temizlik, yemek ve tuvalet gibi günlük eylemler etrafında toplanmaktadır. Katılımcıların vermiş oldukları hadis örnekleri sırasıyla şunlardır: “Temizlik imandandır”¹¹¹ (K3), “Yemeğe tuzla başlamak” (K4, K6, K18), “Misvak kullanmak”¹¹² (K7), “Tuvalet adabı” (K7), Sağ elle yemek.”¹¹³ (K7), “El yıkarken yukarıdan başlamak” (K4), “Eve sağ ayakla girmek” (K6), “Camiye sağ ayakla girmek ” (K18), “Gece tırnak kesmemek” (K8).

Örnek verilen rivayetlerin tamamının günlük aktivitelerin uygulamaya dökülmesi ile ilgili olması, hadislerin öğretici işlevinden önce, pratiğe dökülerek uygulanmasının öncelendiğini gösterir. Bu rivayetler, bireyin hadisleri içselleştirmesinden ziyade, günlük eylemlerle dışa vurmasını ve toplumsal kimliğe uyumunu sağlayan güçlü bir etkidir. Bir başka deyişle, hadisler; İslam’ın bir kullanım kılavuzu olarak algılanmaktadır.

Adap rivayetlerinin yanı sıra, halk nezdinde yaygınlık kazanan diğer bir grup rivayet ise, ahlâkî mesajlar içeren hadislerdir. Bu rivayetler, kişinin iç dünyasına ve genel ahlâkî duruşuna hitap etmesi nedeniyle öne çıkmaktadır.

Bu grupta “Ameller niyetlere göredir” rivayeti, katılımcıların %20’si (K1, K3, K12, K17) tarafından zikredilerek en sık akla gelen temel metinlerden biri olmuştur. Niyet hadisi olarak bilinen bu rivayet, bireyin tüm dinî ve dünyevi eylemlerinde, davranışın özünü ve motivasyonunu vurgulama gibi önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu, hadisin yalnızca dinî bir kural değil, aynı zamanda İslamî düşüncenin sarsılmaz kaidelerinden kabul edildiğini gösterir.

¹¹¹ Müslim, “Tahâre”, 223.

¹¹² Buhâri, “Cumû’a”, 8.

¹¹³ Müslim, “Eşribe”, 2020.

İkinci olarak, “Gülümsemek/tebessüm sadakadır” hadisi, katılımcıların %15’i (K4, K5, K11) tarafından örnek verilmiştir. Bu rivayet, ibadet kavramını geleneksel ritüellerden (namaz, oruç) çıkarıp, gündelik eylemlere taşıyarak, davranışsal motivasyon sağlamaktadır. Evrensel bir insani mesaj içermesi, hadisin toplumsal kabulünü güçlendirmekte ve pozitif sosyal etkileşim sağlamaktadır.

Katılımcılar tarafından sıkça zikredilen diğer hadisler ise toplumsal ilişkilere ve sorumluluklara odaklanmaktadır: “Komşusu açken tok yatan bizden değildir” (K14, K16), “Hayra vesile olan hayrı yapan gibidir” (K5, K19), “Kişi arkadaşının dini üzeredir” (K12, K20). Bu rivayetlerin, toplumsal vicdanı harekete geçirme ve sosyal dayanışmayı teşvik etme yönleri vardır. Özellikle komşuluk hakkı ve hayra teşvik hadisleri, İslam toplumunun sosyal sorumluluk inancını özetler. “Kişi arkadaşının dini üzeredir” hadisi ise, arkadaş/çevre ortamının hadislerle karşılaşmada önemli bir faktör olduğu bulgularıyla birleşerek, sosyal çevrelerin birey kimliği üzerindeki baskısını ve aidiyet kodlarını belirlemektedir.

Halkın zihninde en çok yer eden rivayetlerin ortak noktası, “uygulanabilirlik kolaylığı” (gülümseme, tuzla başlamak) ve “temel dinî motivasyon”a (niyet, komşu hakkı) hitap etmesidir. Bu durum, popüler kültür ortamında pratik bilginin, teorik bilgiden daha kalıcı olduğunu gösterir. En sık zikredilen hadisler, toplumu geniş, kabul edilebilir ve anlaşılması kolay sosyal kurallarla donatarak bir kimlik oluşturmaktadır. Hadisler, bu bağlamda bir ortak ahlâkî payda sağlamaktadır.

2.3.2. Hadislerin Aktarıldığı Kaynaklar ve Doğruluğunu Sorgulama Biçimleri

Katılımcıların hadisleri duyduğu temel kaynaklar; dijital kaynaklar, geleneksel mecralar, sosyal çevre ve eğitim hayatı olmak üzere gruplara ayrılmakla birlikte, elde edilen bulgular toplumsal kabulün sıhhat algısında güçlü bir rol oynadığını göstermektedir.

Halkın hadis/sünnet temelli içeriklerle en çok karşılaştığı kaynak, popüler kültürün dijital araçlarıdır. Neredeyse tüm katılımcıların yanıtlarında yer alan bu kaynak grubu; Whatsapp durumlarını, Instagram-Facebook paylaşımlarını ve Youtube videolarını içermektedir. Hadis bilgisine ulaşmada, geleneksel aktif araştırma, okuma eylemi yerini, sosyal medyanın sağladığı tesadüfi ve edilgen maruz

kalmaya bırakarak birincil mecra olmaktadır. K7: “Bazen internette karşılaştığım hadislerin uydurma olabileceğini düşündüğümde, örneğin bir dönem sosyal medyada yayılan “deve sidiği” ile ilgili rivayetler dolaşıyordu, onun kaynağını araştırmıştım, interneti kullanıyorum çünkü elimde tüm kaynak kitaplar yok.”

Dijital ve hızlı kontrol yöntemi olarak internet siteleri en yaygın başvuru kontrol yöntemidir (K2, K3, K5, K6, K7, K9, K10, K13, K14, K15, K17, K18). İnternet kaynağını bilinçli kullanmanın önemine vurgu yapan K3, diyanet veya güvenilir ilmî kaynakların olduğu sayfaları tercih ettiğini ifade etmektedir. K13 de aynı seçiciliği yapmanın gerekliliğini dile getirmektedir. ChatGPT ve Wikipedia gibi genel bilgi kaynakları da kontrol aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (K10). K14’ün yanıtı göstermektedir ki, fetva hattını arayarak sorgulama da dijital ve hızlı kontrol yöntemlerindedir:

Geleneksel mecralar olarak adlandırmayı tercih ettiğimiz, dinî vaaz, sohbet ve seminerler de hadislerin halkın günlük yaşantısında yer edinmesinde önemli bir kaynaktır. Örnek olarak verilen; haftalık hadis okumalarının yapıldığı dernekler (K3), cami ortamı ve hutbeler (K9) durumu açıklar niteliktedir.

Kitaplar ve dinî eserler de, özellikle dinî konulara ilgi duyan veya mesleki/egitimsel gereksinimleri olan bireyler tarafından tercih edilen kaynaklar olarak geleneksel kaynak başlığı altında yer almayı hak etmektedir. Elimizdeki bulgularda verilen şu örnekler, halkın hadis bilgisine ulaşmada kitaplara başvurduğunu göstermektedir: İbn-i Hazm’ın, Gazâlî’nin kitapları (K10), *Riyâzû’s-Sâlihîn* (K3), Kırk hadis kitapları (K15), Buhârî ve Müslim (K7, K20).

Geleneksel kontrol yöntemleri, dijital yöntemlerin aksine kaynak araştırması ve güvenilen şahıslara danışmayı içermektedir. Muteber kaynaklara bakan bireylerin, *Kütüb-i sitte* -özellikle Buhârî ve Müslim- kaynak olarak geçiyorsa gözü kapalı güvendiği gözlemlenmektedir (K1, K17). Halk arasında kaynak olarak her eserin değil, muteber kaynakların esas kabul edilmesi, bu konuda bilinç oluştuğunu göstermektedir. Katılımcıların yanıtlarından anlaşılıyor ki, bireyler için, hadislerin bu kaynaklardan aktarılması sahihlik algısı oluşturmaktadır.

Güvenilen şahıslara danışarak hadislerin doğruluğunu sorgulamak da rastlanılan geleneksel kontrol yöntemlerindedir. Çevredeki bilgili hocalar veya değer verilen kişiler bu durumda başvuru şahıslar arasındadır (K10, K14). K10’un

yanıtı bu yönde dijital kontrol yöntemleri ile geleneksel kontrol yöntemlerinin bir arada kullanıldığını göstermektedir: “Yani genelde zaten internet çağında yaşadığımız için ChatGpt’ye, başvuruyoruz. Ondan sonra Wikipedia’ya falan başvuruyorum. Bir de hani güvendiğim, kendi nezdimde değer verdiğim insanlara danışıyorum.”

Halkın hadis bilgisine ulaştığı bir diğer kaynak grubu sosyal çevre ve eğitim hayatıdır. Özellikle aile ortamı, hadislerin ilk öğrenildiği ve pekiştirildiği, kültürel alışkanlıkların aktarıldığı temel kaynaktır. Kur’an kursu, din kültürü dersi, aile içi sohbetler, arkadaş/okul/iş ortamları (K8, K11, K13) bulgularda rastlanan örneklerdir. K8’in kontrol yöntemi de okul çevresi olarak bu kaynağa örnektir: “Eğer bir hadisin kaynağı belirtilmişse, doğrudan o kaynaktan araştırmaya çalışırım. Kaynak belirtilmemişse, internet aramaları veya ilahiyat çevremdeki güvendiğim kişilere danışarak doğru bilgiye ulaşmaya gayret ederim.”

Halk arasındaki günlük sohbetler de sosyal çevrenin sağlamış olduğu hadis aktarım kaynağıdır. Ağızdan ağıza yayılan, yıllara dayanan ve uygulamaya dökülmesi talep edilen rivayetler mevcuttur (K2, K4).

Hadis ilminde gerek kurs gerek üniversite yoluyla, ileri derece bilgi sahibi bireyler ise kaynak kontrolü değil, sened ve metin incelemesine başvurmaktadır (K20). Katılımcılar arasında, söz konusu ilmi inceleme yapan tek bir katılımcı bulunmaktadır. K20: “Öncelikle müttefekun aleyh (Buhârî ve Müslim’in ortak rivayet ettiği) hadis olup olmadığına bakarım. Ayrıca hadis usûlü kaynaklarından sened, metin ve râvi zincirini inceleyerek kontrol ederim. Buhârî ve Müslim’in eserlerine başvururum.”

Bu kaynak sorgulama yollarının yanı sıra, aktarılan hadislerin kaynağını veya doğruluğunu araştırmayan bir grup (%10) birey bulunmaktadır. Bu konuda araştırma yapmadığını belirten bireylerin ihmal ve güven gibi iki zıt sebebe bağlandığı gözükmektedir (K4, K12).

Bir hadisin kalbe ve akla yatıyorsa, maneviyatı hissedilmişse yanlış olduğuna dair şüphe duyulmaması da az da olsa katılımcılar arasında rastlanan bir durumdur (%5). Aktarılan hadisin doğruluğunu teyit etmek amacıyla, sorgulama mekanizması olarak kalbî kontrol/içsel tatmin kabul edilmektedir (K12).

Genel olarak bakıldığında, saha araştırması bulguları, hadis ve sünnetin modern sosyal hayattaki konumunun bir otorite ve pratiklik çelişkisi etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bir yandan, halkın zihninde en çok yer eden rivayetler gündelik hayatı düzenleyen (adap) ve toplumsal ahlâkî inşa eden (niyet, tebessüm) somut uygulamalara ve kolay uygulanabilir mesajlara odaklanmaktadır. Bu pratiklik, hadislerin popüler kültürde yüksek bir ilgi çekme potansiyeli oluşturmasının ve yayılıma sıklığının temel nedenidir. Diğer yandan, bu yüksek yaygınlık, bilgi kaynağı olarak sosyal medyanın birincil rolü ile birleşince, güvenilirlik ve sıhhat sorununu derinleştirmektedir.

Katılımcılar hadisleri teyit etmek için muteber kitaplar ve ilmî merciler gibi geleneksel yöntemlerin yanı sıra, dijital/hızlı kontrol araçlarını (ChatGPT, Fetva Hattı) aktif olarak kullanmaktadırlar. Ancak, bu çabaya rağmen, rivayetlerin çok biliniyor olması ve toplumsal kabul görmesi, ilmî otoritenin önüne geçerek, hadislerin modern ortamda sosyal otorite ile kabul gördüğünü ve kurumsal denetimden bağımsız hareket edebildiğini göstermektedir. Bu çatışmalı zemin, hadislerin eğitici potansiyeli ile medyatik tahrifat riski arasındaki temel gerilimi özetlemektedir.

2.3.3. Katılımcıların Dinî İçerik Tüketim Mecraları

Yapılan saha araştırmasında yukarıdaki başlıkta ele almış olduğumuz sorulara verilen yanıtlar sonucu halkın dinî içerik tüketim mecraları belirlenmiştir. Hadislerin popüler kültür ortamında yeniden üretimi ve tüketiminde ana kanalların gelenekselden dijitalle kaydığı gözlemlenmiştir.

Bu mecraların temel özellikleri hızlı ve anlık erişim ile görsellik yönünden zengin olmalarıdır. Bireyler bu mecralarda hadis/sünnet ve dinî içerik üretim ve tüketimine iradeleriyle maruz kaldıkları gibi, bu tüketim tesadüfi bir şekilde de gerçekleşmektedir. Bu yönüyle hadis/sünnet temelli dinî içeriklerin en çok tüketildiği mecra konumundadır.

Bu tarz dinî içerikler toplumda eğitsel işlevin yanında dinî hayatı şekillendirme işlevine de sahiptir. Bireyler bu mecralarda görmüş oldukları bilgileri hayatlarında pratiğe dökmektedir. Teorik bilginin bireylerin hayatlarında şekle bürünmesi dinî içeriklerin üretimi ve tüketimi neticesindedir. Dijital veya geleneksel

mecralarda dinî içeriklere rastlamak, aynı zamanda dinî yaşantıya motivasyon katma işlevine de sahiptir. Örnek vermek gerekirse; hadis/sünnet konulu içeriklere şahit olmak, o bilgiyi yaşantı haline getirmek noktasında teşvik etmektedir. Bireylerin dinî kimliklerini yansıtan içerik paylaşımları aidiyet hissiyatını güçlendirmekte ve Müslüman kimliğini besleyici rol oynamaktadır.

Dijital ve popüler mecralarda dinî içerikler anlık ve hızlı öğrenme gibi olumlu bir rol oynasa da, bağlamından kopararak parçalanma ve etkileyici kısmı vurgulanarak kısaltılma riski ile karşı karşıyadır. Hadis/sünnet ibaresi görmek bireylerin ilgisini ve dikkatini çekmektedir. Halkın bu ilgi ve dikkati, duygusal ve vicdani nüfuzu kullanma, beğeni toplama amacıyla yanlış yönlerde kullanılabilir.

Katılımcıların dinî içerik tüketiminde dört temel kabul biçimi gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki, hadisleri sosyal medyada tesadüfen görüp sorgulamadan aldıkları pasif/edilgen kabuldür. Bunun karşısında, bireyin içeriği kabul etmekle birlikte, sahlilik ve temsil şartı koyarak hareket ettiği aktif/şartlı kabul yer alır; bu durum, katılımcıların eleştirel bir süzgeç kullandığını gösterir. Üçüncü kabul biçimi olan sosyal kabulde ise, hadisin doğru olup olmadığı değil, toplum tarafından çok biliniyor olması veya yaygın olması esastır, bu da onu sahlilik kabul etmeye iter. Son olarak, küçük bir kısım, hadisi rasyonel sorgulama yerine kalbine ve aklına yatmasına dayalı sezgisel bir süreçle, yani kalbî kabul ile benimsemektedir. Bu farklı yollar, halkın hadislere yaklaşımının tek tip olmadığını, istemsiz maruz kalma ile temkinli yaklaşma arasında sürekli bir denge kurduğunu göstermektedir.

2.4. Hadis ve Sünnetin Popüler Kültür Ortamında Yeniden Üretimi

Toplumsal hafıza içerisinde hadis ve sünnetin kayda değer bir etkiye sahip olduğu saha araştırması bulgularıyla teyit edilmiştir. Katılımcı yanıtları aracılığıyla, meşhur hadis ve sünnet örnekleri sistematik olarak tespit edilmiştir. Bu kısım, meşhur hadis kavramının popüler kültür içerisindeki algılanışını ve yeniden üretimini incelemeyi amaçlamaktadır. Zira önceki başlıklarda belirlendiği üzere, popüler kültür araçlarının bireylerin gündelik hayatında baskın bir konuma sahip olması, bu çalışmanın yönelimini belirlemiştir. Bu nedenle, hadis ve sünnetin bu araçlardaki temsilini ve algısal etkilerini ölçen özel sorular katılımcılara yöneltilmiştir.

Sekizinci soru olan “Dinî içerikli yazılara, kitaplara, dizi ve filmlere ne kadar ilgi duyuyorsunuz? Örnek verebilir misiniz?” sorusuna verilen yanıtların %20’si (K7, K10, K12, K16) ilgi duymadığını belirtmiştir. Geri kalan katılımcılar ise ilgi duyduklarını ifade ederek örnekler vermişlerdir.

Dinî içerikli yazı, film ve kitaplara ilgi duymadığını belirten katılımcılar arasında ilgisi dışında olmasına rağmen bu konuda örnek veren K10 dikkat çekmektedir. “Yani açıkçası hiç yok. En son Hazreti Ömer’i izlemiştim. Bir de Hazreti Yusuf’u biliyorum. O kadar.” K16 ise dinin ve hadislerin doğru yansıtıldığına inanmadığı için ilgi duymadığını belirtmektedir. “Hayır, özellikle filmlere ve dizilere ilgi duymuyorum çünkü orada hadislerin ve dinî bilgilerin tam olarak doğru yansıtılmadığını düşünüyorum.” Katılımcının bu yanıtı, popüler kültürde dinî içeriklerin üretimine yönelik “güvenilirlik” faktörünün kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Katılımcının bu tür mecralara mesafe koyması, hadislerin ve dinî bilgilerin öğretici işlevinden çok, kurgusal amaçlar için kullanılmasına dair duyulan temel endişeyi yansıtmaktadır.

Dinî içerikli film ve dizilerde bilgilerin doğru yansıtılması konusunda şüpheler olduğu çalışmanın bulgularından biridir. Bu konuya ilgi duyan katılımcıların da tereddütleri olduğu gözlemlenmiştir. K13’ün yanıtı bu duruma örnek teşkil etmektedir: “Yazılara daha çok ilgi duyduğum söylenebilir. Filmlere pek güvenemiyorum. İslam’ı yanlış temsil etmelerinden dolayı. Kitap da eğer sevdiğim birinden çok övgü alan bir kitapsa okumak istiyorum. Daha çok kısa videolar izlemek ya da kısa bilgilendirici yazılar okumak ilgimi çekiyor.”

Dinî içerikli film ve dizilere verilen örnekler şunlardır; Çağrı, Hz. Yusuf, Mevlâna, Ebu’l-Vefa, Hz. Ömer. Katılımcıların %30’u (K5, K8, K9, K14, K17, K18) yanıtlarında “Çağrı” filmini; %35’i (K2, K5, K6, K8, K10, K14, K17) ise “Hz. Yusuf” dizisini örnek göstermektedir. Bu iki yapımın, halk nezdinde dinî film ve dizi içeriği olarak akıllara ilk gelen olduğu tespit edilmektedir. Katılımcıların yanıtlarına göre bu yapımların bilinirlik seviyesinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Şu yanıtta da görüyoruz ki bunların bilinen yapımlar olduğu bireylerin ön kabulünde de bulunmaktadır. K9: “Daha önce izlediğim olmuştur illa ki. Herkesin bildiği ya da izlemiş olduğu filmlerden örnek verebilirim. Mesela “Çağrı” filmi aklıma geliyor.”

Dinî film ve dizi içeriklerinin bireylerin ilgisini çektiği anlaşılmaktadır. Fakat bu konuya ilgili olan katılımcıların dahi örnek vermek konusunda yetersiz olduğu gözlemlenmektedir. Verilen örneklerin tekrara düşmesi bunu açıklamaktadır. Bu tekrarlar, katılımcıların popüler kültürde dinî içeriklere dair sınırlı bir bilgi düzeyine sahip olduğunu veya bu alandaki güncel/nitelikli üretimin yetersizliğini işaret etmektedir.

Örneğin K3: “İlgi duyuyorum çünkü hayatımı bu minvalde idame ettirmeye çalışıyorum. Tüm kimliklerimden önce Müslüman kimliğimi koyuyorum. Bu benim için çok önemli bir detay. Filmler, diziler konusunda ise çok fazla çalışma olduğunu düşünmüyorum. Elbette yurtdışında bazı çalışmalar var ama ne kadar doğru, ne kadar uygun, onu da takip etmeye çalışıyorum.”, K7: “Açıkçası çok fazla izlemiyorum ya da okumuyorum. Az önce de söylediğim gibi şu anda zaten çok fazla kaliteli dinî içerik üretilmiyor. Çoğunlukla sadece bazı tarihi diziler çekiliyor. Fakat onların da yüzde yüz doğru olduğuna inanmıyorum, bu yüzden izlemiyorum.” K8: “Dinî içerikli yazı ve kitaplara günlük hayatımda yer vermeye çalışıyor, bu içeriklere önem gösteriyorum. Ancak dizi ve film sektörü açısından yeterli ve nitelikli içeriklerin olmadığını düşünüyorum. Lise döneminde izlediğim Çağrı ve Hazreti Yusuf gibi yapımlar, bu alandaki dikkatimi çeken nadir örneklerdendir.” Bu yanıtları veren katılımcılar imam- hatip ve ilahiyat eğitimi almış olmalarının vermiş olduğu bilinçle, içeriklerim niteliksel yönüne dikkat çekmekte ve bu minvalde yanıt vermektedirler.

Dinî içerikli dizi ve filmlerin yanı sıra kitap ve yazılara daha çok ilgi duyan katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcıların %50’si (K1, K2, K4, K8, K11, K13, K15, K17, K19, K20) dinî içerikli yazı ve kitaplara ilgi duyduğunu ifade etmektedir. K1: “Yazılara ve kitaplara daha çok ilgi duyuyorum. Bazen sıkılısam da ilgiyi koparmamak için beslenmeye ihtiyaç duyduğum için devam ediyorum.”; K2: “Mesleğim gereği kitap ve yazılarla muhatap olmuştum. Dizi ve film olarak da çağrı filmini, Hz. Yusuf dizisini izlemiş buldum.”; “K15: “Özellikle kitapları çok seviyorum ve okumaya çok gayret gösteriyorum. Her ay özellikle dinî bir tane kitap okumaya çalışıyorum”; K19: “En çok kitaplara ilgi duyuyorum okumayı sevdiğim için.”; K20: “Filmlere çok ilgim yok ama kitaplara ve yazılara büyük ilgi duyuyorum. Özellikle hadislerle ilgili yanlış yorumlara karşı bilgi sahibi olmak için bu tür içerikleri takip ederim.”

Katılımcıların okumayı sevmek ve ilgi duymak, mesleki yeterlilik ve alan bilgisi, olumlu ve olumsuz yorumlara karşı bilgi sahibi olma arzusu gibi sebeplerle dinî içerikli yazı ve kitaplara ilgi duyduğu gözlemlenmektedir.

“Dinî içerikli yazılara, kitaplara, dizi ve filmlere ne kadar ilgi duyuyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar gösteriyor ki, halk arasında şahsi ilgi alanlarına göre ilgi duyan kesim bulunmaktadır. Elde edilen verilere göre, hadis ve sünnetin popüler kültür ortamında yeniden üretimi güven ve nitelik endişeleriyle şekillenmektedir; ancak buna rağmen Çağrı ve Hz. Yusuf gibi klasikleşmiş yapımların toplumsal hafızadaki baskın konumunu koruduğunu ortaya koymaktadır.

“Dizilerde, filmlerde veya sosyal medyada hadis olarak bilinen sözlere rastlıyor musunuz?” sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğunun (%80) bu mecralarda hadis olarak bilinen sözlere rastladığını belirtmesi, popüler kültür ortamında hadislerin yüksek yayılım gücünü ortaya koymaktadır. Geri kalan azınlık ise rastlamadıklarını veya çok nadir rastladığını belirtmektedir.

Bir grup katılımcı (K5, K7, K14, K16, K18,) sosyal medyada rastladıklarını belirtirken, K1 ve K11 ise dizilerde rastladığı detayını vurgulamaktadır. K1: “Evet, özellikle son yıllarda yapılan dizilerde rastlıyorum. Tesettürlü kadınlar, hacı-hoca tiplerini oldukça fazlalaştı. Kızıl Goncalar dizisinde hadislere çokça yer veriliyor.” ve K11’in: “Ya hayır söyle ya da sus, hadisini dizi çekimlerinde duymuştum.” şeklinde yanıtları bulunmaktadır.

Sosyal medyada hadis adı altında alıntılarla karşılaştığını belirten katılımcı yanıtlarının bazıları şu şekildedir: “Sosyal medyada vs. mutlaka rastlıyorumdur ama şu an için aklıma net bir örnek gelmiyor. Yine de karşılaştığımı söyleyebilirim.” (K7), “Evet, genellikle sosyal medyada rastlıyorum.” (K18), “Sosyal medyada sık rastlıyorum ama dizilerde pek denk gelmiyorum. (K14)”

Özellikle sosyal medya ve diziler şeklinde bir ayırım yapmadan rastladığını belirten K9, bunun sebebini toplumsal bağlam üzerinden açıklamış ve: “Özellikle muhafazakâr bir toplumda yaşadığımız için, geldiğimiz çevreden dolayı, ister istemez hadis ya da ayetlere rastlamak normal bir durum.” demiştir. Bu yaygın rastlantılara rağmen, metinlerin kaynak olarak görülmediği ve aktarımda ciddi sorunlar olduğu yönündeki eleştirel duruş dikkat çekmektedir. K3: “Evet, Türkiye şartlarında rastlasak bile bu konuda ciddi bir problem olduğunu düşünüyorum.

Çünkü bu sözlerin genellikle üstü kapalı, yanlış aktarılmış ya da yanlış yerlere çekilmiş olduğunu görüyorum. O yüzden çok irdelemiyorum, umursamıyorum da. Bunlar benim için bir kaynak değil.” yanıtı ile K9’un toplumsal bağlamı sebep olarak gördüğü düşünceyi desteklerken, popüler mecraların otorite zeminini reddetmektedir.

K3’ün yanıtındaki güvensizlik durumu, diğer katılımcıların yanıtlarıyla da desteklenmektedir. K13: “Evet bazen şaşırıyorum sonra araştırınca sahih olmadığını görüyorum.”; K15: “Evet, rastlıyorum. Ama hadis mi değil mi konusunda bazen şüpheye düşüyorum ve açıkçası araştırma yapmıyorum.”

Araştırmanın dokuzuncu sorusuna verilen yanıtlar, halkın popüler kültür araçları aracılığıyla hadis olarak aktarılan alıntılarla yoğun bir biçimde etkileşimde olduğunu göstermektedir. Bu durumu toplumsal ve çevresel nitelermeler ile sebebe bağlayan düşünceler mevcuttur (K3, K9). Ancak bu aktarımların, doğruyu yayma ve teşvik niteliğinden ziyade yanlış tipleme ve düşünce tarzlarının oluşumuna zemin hazırladığı tespit edilmektedir (K1, K3). Önceki sorulara verilen yanıtlar sonucu ulaşılan güven zeminindeki tereddüt ve şüphelerin, bu sorunun yanıtları sonucunda ortaya çıkan bulgularda da gözlemlendiği (K13, K15) görülmektedir.

Bu iki soruya verilen yanıtların değerlendirilmesi sonucu, dinî içeriklere yönelik yüksek erişilebilirlik ve düşük güvenilirlik arasında belirgin bir tezat ortaya çıkmaktadır. Bir yandan katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%80), hadis olarak aktarılan sözlerle görsel ve dijital mecralarda sıklıkla karşılaşmakta ve bu durumu toplumsal hayatın bir uzantısı olarak görmektedir. Diğer yandan, aynı katılımcı grubu, özellikle dizi ve filmlerdeki dinî temsillerin nitelik ve sahihlik sorunları nedeniyle bu içeriklere eleştirel bir mesafe koymaktadır. Bu durum, popüler kültürün hadis ve sünneti hızla yaygınlaştırma gücüne sahip olduğunu; ancak bu süreçte sahihlik güvencesini tesis edemediğini göstermektedir.

Halkın hadis ve dinî bilgiyi kabullenmesinde, yazılı ve geleneksel kaynaklara duyulan güvenin, hala görsel ve dijital mecralara duyulan güvenden önemli ölçüde daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu da, hadis ve sünnetin popüler kültür içerisinde yeniden üretiminin, bilgi kaynağı olmaktan çok bir kültürel referans olarak işlev gördüğü sonucunu desteklemektedir.

Popüler kültür araçlarında hadis diye bilinen sözlerin kullanımına rastlanma seviyesinin ardından nasıl ve ne amaçla kullanıldığına yönelik bir alt soru olan “Bu

sözlerin kullanım şekli hakkında ne düşünüyorsunuz? (Amaca uygunluk, bağlamdan koparma vb.)” şeklindeki soru katılımcılara yöneltilmiştir.

Katılımcıların %55’i (K2, K3, K6, K7, K8, K10, K11, K12, K13, K17, K20) amacına ve bağlamına uygun kullanılmadığı yönünde olumsuz kanaate sahiptir. Popüler kültür araçlarında hadislerin bağlamından kopartılarak kullanıldığı, yaygın görüş olarak gözükmektedir. K12’nin fikri de bu yöndedir: “Bence hiçbir zaman amaca uygun kullanılmıyor. Toplumun manevi duygularına nüfuz etmek, insanları manipüle etmek, onlara bir olayı daha etkili hissettirmek amacıyla kullanılıyor. Bu yüzden zarar verdiğini düşünüyorum.” Benzer şekilde K13 ise bu kullanımların temel motivasyonuna odaklanmaktadır: “İnsanları etkilemek için, beğeni toplamak için yapıldığını düşünüyorum. Çünkü faydalı olmak isteselerdi doğru şekilde araştırıp paylaşırlardı. Burada Allah rızasının gözetilmediğini düşünüyorum bazen.” Bu durum hadislerin eğitsel işlevinden uzaklaştırılıp, duygusal/ahlâkî manipülasyon aracı haline geldiği neticesine ulaştırmaktadır.

Hadislerin kısaltılarak veya parçalanarak kullanılmasının bağlamı bozduğu yönündeki tespit, K17’nin yanıtıyla somutlaşmaktadır: “Bazen bağlamından koparılıyor. Uzun bir hadisin sadece bir kısmı alınarak daha fazla tıklanma veya ilgi çekme amacıyla kullanıldığına şahit oluyorum.” Hadislerin doğru anlaşılması için zaruri olan temel ilkelere biri, siyak-sibak ayırımı yapılmadan, söyleniş sebebi, yer ve zaman gibi unsurların bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesidir. Popüler kültür içerisinde buna dikkat edilmeden yapılan aktarımlar doğruyu ve anlatılmak isteneni yansıtmamaktadır. K17’nin yanıtında yer alan bu tespit, popüler kültür ortamında hadislerin medyatikleştirilmeye maruz kalabildiğini göstermektedir. Bu medyatikleştirme sürecinde hadisler dinî birer hikmet/öğüt olarak değil, çarpıcı, “viral” olabilecek kısımları alınarak bir “içerik” statüsüne indirgenmesi gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalmaktadır.

Öte yandan, K2’nin yanıtı ise toplumsal ve sosyokültürel bir boyuta dikkat çekmektedir. K2: “Bazı hadisler eğer sıhhati sağlamsa ve gerçekten hadis bile olsa, söylenmiş olduğu toplum, yaşantı ve tarihten dolayı bu konularla ilgili az bilgiye sahip veya bilgisiz kişilere/topluluklara söylemeyi, aktarmayı doğru bulmuyorum. Altyapı olmadan her hadisin yayılmasını doğru bulmuyorum. Bence bazı hadis ve sünnetler toplumsal olarak farklı toplum ve kültürler olmasından dolayı kişilere garip ve anlaşılması zor gelebilir.” Bu görüş, hadislerin sadece içerik olarak değil, aynı

zamanda aktarım yöntemleri ve hedef kitleye uygunluk açısından da kritik bir hassasiyetle ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Popüler kültürün yüksek hız ve tüketim eğilimine karşı bir tepkiyi ifade eder. K2'nin düşüncesi aynı zamanda hadis ilminin derinliğini de vurgulamaktadır. Hadislerden doğru ve anlatılmak istenen sonucu çıkartabilmek için hadis ilminin temel ilkelerine hâkim olmak gerekmektedir. Yani sahih bir hadisin alıntılanması da yerine göre uygun olmayabilmektedir. Mesele sadece sıhhat ve güven değil, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) anlatmak istediği mesajı ve düsturu aktarabilmektir.

Önceki bulgularda yoğun olarak gözlemlenen olumsuz ve eleştirel görüşlerin yanı sıra, dinî içeriklerin popüler kültür araçlarında yerine göre amacına uygun, yerine göre de amacı dışında kullanıldığını düşünen bir grup katılımcı da bulunmaktadır. Bazı katılımcılarda bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını belirterek bu ara gruba (K5, K9, K14, K16) dâhil olmaktadır.

Bu katılımcıların görüşleri arasında yerine göre kullanımın değiştiğini düşünen K5'in yanıtı: "Bu durum kişiden kişiye değişiyor. Amacına uygun kullanılanlar da var, bağlamından koparılmış olanlar da. Bazı dizi ve filmlerde suistimal edilebildiğini görüyorum, ama bazıları gerçekten çok başarılı ve yerinde kullanılmış oluyor." şeklindedir. K14 de yakın ve dengeli bir görüşe sahiptir. K9 ve K16 da bu konuda yeterli bilgi sahibi olmadıklarını, bu sebeple yorum yapmaktan kaçındıklarını belirtmiştir.

Katılımcıların %25'i (K1, K4, K15, K18, K19) dinî içeriklerin kullanımını faydalı ve olumlu bulmaktadır. Bu araçların dinî bilginin yayılmasında bir potansiyel taşıdığını düşünmekte ve olumlu bir şartlı kabullenme sergilemektedir. Bu grup, hadislerin aktarılmasındaki nitelik ve amaç koşuluna vurgu yapmaktadır. Bu şartlı kabul, popüler kültür mecralarının yayılım gücünden faydalanılmak istendiğini; ancak bu faydanın dinî metinlerin temel ölçütlerine (sahihlik ve hürmet) bağlı kaldığı sürece mümkün olduğunu göstermektedir.

K1: "Sahih hadisler kullanıldığı sürece, Peygamberimizi kötü göstermeye çalışmadığı sürece kullanımında bir sakınca görmüyorum. Çünkü insanların bunları bilmesi, tanınması gerektiğini düşünüyorum, ama tabii ki doğru bir şekilde. Ama peygamberi aşağılamak veya insanların kafasında soru işareti oluşturacak şekilde saçma kullanım şekillerini yanlış buluyorum." K1 yanıtında sahih hadis kullanılması

ve negatif unsurlar kullanılmadığı sürece bu paylaşımların Hz. Peygamber'i anlatmaya, aktarmaya vesile olduğunu belirtmiştir. Aynı fikri savunan K4 te şöyle demektedir: “Yerinde ve uygun kullanıldığında güzel bir etki oluşturabilir.”

K15, doğru zamanda doğru amaçla kullanılmasına vurgu yaparak şu görüşü belirtmiştir: “Genelde cuma günleri, Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) anmak için paylaşılıyor. Bu şekilde olduğunda amaca uygun olduğunu düşünüyorum.” K18 ve K19 da bu şekilde kullanımını olumlu yönde bulduğunu belirtmektedir.

Bu sonuçlar, popüler kültürün hadis ve sünnetin yayılması ve hafızada hatırlatılması için bir fırsat ve aynı zamanda tahrifat/manipülasyon gibi ihtimaller açısından risk taşıdığına dair ikili bir algının toplumda var olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %55'lik olumsuz görüşüne karşı %25'lik olumlu görüşün varlığı, bu fırsat-risk ikilemini somut bir biçimde ortaya koymaktadır.

Olumlu görüş bildiren katılımcıların, içerik üreticilerinin niyetinden çok, kullanımın sonucuna odaklandığı görülür. Yani, eğer sonuç Peygamber'i (s.a.s.) anlatmaya (K1) veya anmaya (K15) hizmet ediyorsa, araç olarak kullanılan mecralar ikinci planda kalmaktadır. Bu da, yayılma ve aktarma sürecinde dinî hassasiyetin, estetik kaygıdan veya medya eleştirisinden önce geldiğini gösterir.

Hadislerin popüler kültür araçlarındaki varlığının, içerik tüketimi üzerindeki teşvik edici etkisini ölçmek amacıyla “Görmüş olduğunuz herhangi bir sosyal medya veya kitap, dergi vs. içeriğinde hadis kullanılmış olması ilginizi çekmesine ne derece etki ediyor?” sorusu katılımcılara yöneltilmiştir. Bu soruyla hadis bulunan içeriklerin ilgi çekme seviyesini ölçmek ve bu konudaki fikirleri ele almak amaçlanmıştır. Soruya ilgisini çekmediğini veya nötr yaklaştığını belirten katılımcıların yanında %65'lik kesim (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K13, K15, K18, K19, K20) olumlu bir etki uyandırdığını ve ilgisini çektiğini ifade etmektedir.

Karşılaştıkları bir içerikte “hadis” ibaresi veya Hz. Peygamber'e (s.a.s.) dair bir detay görmek, o içeriği merak etmelerine sebep olduğu ve ilgisiz kalamadıkları katılımcı yanıtlarında belirtilmektedir. K2'nin bu yöndeki yanıtı şu şekildedir: “Evet ilgimi çekiyor. Hiç bakmayacağım bir paylaşım veya kitap, dergi vs.'de hadis olduğunu görürsem okumadan geçmem.” yanıtı ile bu düşüncüyü destekleyen K1'in düşüncesi de şudur: “Daha çok ilgimi çekiyor. Sosyal medyada mesela uzun bir yazı görüyoruz, okumadan geçecekken “Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur”

yazısını görünce dikkat çekiyor ve merak edip okuyoruz. K1 ve K2'nin yanıtları göstermektedir ki, hadislerin popüler kültürde kullanılması bireylerin otomatik bir dikkat mekanizması ile odağından kaçmamaktadır.

K3 de bu durumların ilgisini çektiğini, lakin kaynak konusunda hassasiyet göstermek gerektiğini vurgulamaktadır: “Ayet ya da hadis geçtiğinde elbette dikkatimi çekiyor. Ama bu, okuduğum kaynağa da bağlı. Hangi dergi, hangi yazar, neyin içinde yer alıyor bunlara dikkat ederim. Her eseri araştırmadan okumam açıkçası. Ona göre değişiyor.” K13 de aynı görüşü şu şekilde dile getirmiştir: “Müslüman olduğum için tabii ki hoşuma gidiyor. Ama insanları yanlış yönlendirdiklerini fark edersem uzaklaşıyorum.” Bu yanıtlar da gösteriyor ki halkın bir kısmı popüler kültür mecralarındaki içerikleri istemsizce öğrenmek yerine temkinli bir yaklaşım sergileyerek sorgulamaktadır. Aynı zamanda hadislerin yüksek ilgi çekme potansiyelinin eleştirel bakış açısı ve dinî hassasiyet ile birlikte var olduğu gözlemlenmektedir.

Aynı zamanda dinî içeriklerin Müslüman bireylerin ilgisini çekmesinin sebeplerinden biri, dinî aidiyetin getirdiği yakınlık ve samimiyet hissidir. K15: “Çok etkiliyor. Çünkü kendimden bir şey olduğunu hissediyorsun, daha samimi geliyor sanırım.”

K4, gençlerin popüler kültür araçlarını kullanım seviyesinin fazlalığı nedeniyle bu tarz içeriklerle karşılaşmalarını olumlu bulduğunu belirtmektedir. “İlgimi çekiyor tabii. Dinle ilgili bir şeyi sosyal medyada, telefonda görmek beni sevindiriyor. Özellikle gençler için faydalı olduğunu düşünüyorum. Bu şekilde çocukların ve gençlerin öğrenmesi açısından da iyi bir şey. Ama dediğim gibi yerinde ve uygun kullanıldığında.” K19 da yaş ayrımı yapmadan kullanım fazlalığına dikkat çekerek memnun olduğunu ifade etmektedir. “Artık günümüzde sosyal medya çok fazla kullanıldığı için dinî içerikli paylaşımlar görmek beni memnun ediyor.”

Hadis ihtiva eden içeriklerin faydalı olmasının yanında yanlış yönlendirmelere sebebiyet vermesi de olası bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ayrımı yaparak dijital filtre alışkanlığına sahip olmak yanlış herhangi bir yönlendirmenin önüne geçmeye yardımcı olmaktadır. K13 de bu fikri savunmaktadır: “Müslüman olduğum için tabii ki hoşuma gidiyor. Ama insanları yanlış yönlendirdiklerini fark edersem uzaklaşıyorum.” Popüler kültür araçları

konusunda bu tarz bir filtre geliştirmek bilinçli bir kullanıcı olarak yarar sağlayacaktır.

Hadis içerikli paylaşımların ilgisini çekmediğini veya hadis, dinî içerik bulunmasının fark oluşturmadığını düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. K12: “Hayır, ilgimi çekmiyor. Çünkü sahih bile olsa, doğru bile olsa, sosyal medyada kullanılan hadislerin insanlara etkisi olmuyor.” yanıtı ile sosyal medyada hadis veya dinî içerik görmenin fayda sağlamadığını, etkili olmadığını vurgulamaktadır.

Yine aynı görüşü savunan ve açıklayan K9, okuyup öğrenme noktasında adım attığını; ancak bu içeriklerin onu sahiplenme ve olumlu duygular uyandırma etkisi bulunmadığını dile getirmektedir. “Bu benim açımdan güzel, tamam okuyayım ama gördüm, iyi ki görmüşüm pek olmuyor. Ama illa ki okumuş olduğumuz kitaplar olsun, diğer hususlar olsun. Güzel bir şey, sonuçta dediğim gibi. Bunları okuyup öğrenip bazı şeylerin farkına varıp hayata geçirme hususu benim açımdan da önemli. Ama illa gördüm diye de çok mutlu oldum vesaire o şeye de girmem, sadece okurum, anlamaya kavramaya çalışırım. Ondan sonra eğer yapabilirsem bunu hayata geçirmeye çalışırım.”

“Görmüş olduğunuz herhangi bir sosyal medya veya kitap, dergi vs. içeriğinde hadis kullanılmış olması ilginizi çekmesine ne derece etki ediyor?” sorusuna verilen yanıtlarda elde edilen bulgulara göre, bir yandan, hadislerin içeriklerde yer alması, katılımcıların yüksek bir oranda (%65) dikkatini çekmekte, içerik tüketimini teşvik etmekte ve dinî aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Bu tespit, popüler kültürün hadisleri geniş kitlelere ulaştırma ve dinî konularda farkındalık oluşturma potansiyelini kanıtlamaktadır. Ancak bu potansiyel, önceki bulgularda tespit edilen “sahihlik ve bağlamdan koparma” endişeleriyle sürekli negatif bir etkileşim halindedir. Dolayısıyla, halkın hadisleri popüler kültür araçları ile bir arada kabullenmesi, yüksek ilgi ile şartlı kabul arasında yer edinen, fırsat ve risklerin sürekli tartıldığı kritik bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu kritik süreç, hadislerin modern popüler kültür mecraları karşısında güvenilirlik zeminini sürdürme çabasının ve modern tüketim ortamında dinî hüküm kaynağı olma vasfını korumakta karşılaştığı temel zorluğu yansıtmaktadır.

2.5. Sünnetin Asli Mahiyetini Korumak: Saha Bulgularından Hareketle Çözüm Önerileri

Bu başlık, saha araştırmasının bir önceki kısımlarında tespit edilen yüksek yaygınlık, düşük güvenilirlik ve bağlamsal tahrifat sorunlarına yönelik katılımcıların eleştirel bilinç düzeyini ve eyleme dönük çözüm beklentilerini analiz etmektedir. Bu çerçevede, bireysel farkındalığı artırmaktan, resmî kurumsal denetime kadar uzanan çözüm önerileri incelenmiştir.

Katılımcılara yöneltilen “Popüler kültürde hadislerin kullanımının dinî ve kültürel etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar olumlu ve olumsuz yorumları bir arada bulundurmaktadır. Aynı zamanda duruma ve amaca göre değerlendirmenin değişeceğini düşünen tarafsız görüşler de mevcuttur.

Katılımcıların % 30’u (K4, K6, K9, K15, K18, K19) popüler kültürde hadislerin kullanımını olumlu karşılamaktadır. K4, popüler kültürde hadislerin kullanımını çocuk ve gençler açısından olumlu karşıladığını belirtmektedir: “Popüler kültürde hadislerin, sünnetlerin dile getirilmesi ve özellikle çocuklara, gençlere aktarılması hoşuma gidiyor. Bence gayet olumlu bir şey. Ama bu vesileyle yanlış bilgiler de çok hızlı yayılıyor. Aslında güzel kullanıldığında insanı umutlandırıyor da.” K18 de duruma aynı açıdan yaklaşarak dijital uygulamalara örnek göstermiştir: “Yeni jenerasyon genelde bunlardan habersiz ama bazı uygulamalarda (örneğin Tevekkül Vakti gibi) bu konular güzel mesajlarla anlatılıyor.” K4 ve K18, hadislerin popüler kültür içerisinde kullanılmasını çocuklar ve gençler açısından faydalı bulmakta, yeni nesillerin dinî içeriklere aşina olmasını sağladığını düşünmektedir. Çocuklar ve gençler açısından meseleye yaklaşılması, hadislerin popüler kültürdeki temel fonksiyonlarından birinin nesiller arası dinî bilginin aktarımındaki boşluğu doldurma ihtiyacı olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

K9, meseleye toplumsal ve kültürel açıdan yaklaşmış ve popüler kültürde hadis kullanımını olağan karşılamıştır. Aynı zamanda günümüzde günlük hayatın internet ortamına taşındığına vurgu yapmıştır: “Türkiye Müslüman olan bir ülke, İslam’ın olduğu bir ülke. İlla ki bu İslam’a geçmiş olduğu emir ve yasaklar, illa ki kültürü de etkiliyor. Artık çağ internet ortamına taşındı diyebiliriz. Haliyle kültürel öğeler de o ortama taşınacak. Olağan ve iyi etkileri olduğunu düşünüyorum.” K19 da hadislerin dijital ortama taşınmasını faydalı bulduğunu dile getirmiştir: “Daha önce

bahsettiğim gibi teknolojiye ayak uydurup insanların yöneldiği yerlerde dinî bilgilerin olması güzel.” Bu yanıtlar, katılımcıların günlük hayattaki eylemlerin internet ortamına taşınmasını ve teknolojinin halk arasında vazgeçilmez konuma geldiği gerçeğini kabul ettiklerini göstermektedir.

Güzel etkileri olduğunun yanında şahsi eleştirisini dile getiren K6, daha açıklayıcı bir üslubu tavsiye etmektedir: “Aslında etkileri güzel. Ama biraz daha anlamları da açıklanarak bahsedilse daha uygun olabilir. Çünkü insanlar farklı yerlere direkt o cümleyi çekebiliyor.”

K15 ise popüler kültürde hadislerin yer almasını olumlu karşılarken bunun sebebini Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sözleri olmasına bağlayarak pozitif bir ön kabul sergilemektedir: “Bence güzel, çünkü neticede popülerleşen şey Peygamber Efendimiz’in sözleri. Bu yüzden olumlu buluyorum.”

Popüler kültürde hadislerin kullanımının dinî ve kültürel açıdan olumsuz olduğunu düşünen katılımcılar yanıtların % 55’ini (K1, K2, K3, K7, K8, K10, K11, K12, K14, K16, K20) oluşturmaktadır.

Hadislerin popüler kültürde halkın dikkatini çekmek amacıyla, etkileşim için kullanıldığını düşünen K1, bu durumun oluşturduğu tahrifata dikkat çekmektedir. K1, hadisleri kullanarak itibar kazanan şahısların, toplumda oluşan vicdanî korkuyu kullanarak bireyleri etkilediklerini düşünmektedir: “Daha çok insanların dikkatini çekmek amacıyla kullanıldığını düşünüyorum. İnsanların peygamber efendimizin ne dediğini merak etmesi, popüler kültür kullanıcıları tarafından keşfedildikçe bu yöne yönelmeye başladılar. Etkileşim için kullanıldığını düşünüyorum. İnsanlar peygamberimizin adı geçince bunu doğru kabul ediyorlar. Çünkü bir korku var. Yanlışlıkla inkâr ederim, karşı gelirim düşüncesiyle “Hz. Peygamber” denildiğinde kabul ediliyor. Ve herkes hoca gibi hadisleri dillerinde dolaştırıyorlar. İlim, eğitim görmese de herkesin dilinde hadis dolaşıyor. Katıldığım cemaat sohbetinde de okulda, üniversitede hiç duymadığım hadislerle karşılaştım. Orada bulunan insanlar genelde elli yaş üstü insanlar ve bunları hemen doğru kabul ediyorlar. Mesela sosyal medyada yüksek takipçili sayfalarda kadir gecesinin hangi gün olabileceği ile ilgili tahminler, hava durumu değerlendirmeleri gördüm. Bu bilgisiz insanların hem kafasını karıştırıp yanlışla sürükleyebilir. Özetle; hadisler popüler kültür tarafından çok kullanılması sebebiyle sanki herkes hoca olmuş durumda.” K1, halk arasında

bulunan Hz. Peygamber (s.a.s) sevgi, saygı ve otoritesinin hadislere bakışı etkilediğine değinmektedir. Söz konusu Hz. Peygamber'in sözleri ve fiilleri olduğunda şartsız kabul edildiği ve sorgulanmadığı tespitini, vermiş olduğu örnekler ile açıklamaktadır. Bu durum, toplumda Hz, Peygamber'in şahsına, sözlerine ve fiillerine bütünüyle teslimiyetin ve saygının bulunduğunu göstermektedir. Popüler kültürün tüm negatif etkilerine rağmen hadis ve sünnet toplumda dinî otorite konumunu kaybetmemiştir.

K1'in görüşü, hadislerin popüler kültürdeki yayılımının ardında yatan "manevi/vicdanî manipülasyon" riskini netleştirmektedir. Katılımcı, Hz. Peygamber'e duyulan otoritenin ve hürmetin (kalbî kabul) sahilik sorgulamasının önüne geçtiğini ve bunun, ilim ehli olmayan şahısların dinî alanda hoca rolüne soyunmasına zemin hazırladığını (popüler otorite) ortaya koymaktadır. Bu durum, dijitalleşen dinî alanda ilmî ehliyetin değil, takipçi sayısının etkili bir otorite göstergesi hâline geldiği endişesini somutlaştırmaktadır.

K11 de aynı fikri savunarak, dikkat çekme amacıyla kullanılan hadislerin doğruluğuna itimat etmediğini belirtmektedir: "Popüler kültürde hadislerin kullanımı insanın dikkatini çekmek ya da birine ulaşmak için yararlı olabilir ama o hadislerin doğru olduğunu düşünmüyorum. Mevlana'ya ait olmayan sözlerin ona aitmiş gibi kullanılması gibi, Peygamber Efendimize ait olmayan sözlerin de hadis diye dolaştığını düşünüyorum. Bu yüzden faydası olmayabilir, zararı daha fazla olabilir."

Popüler kültürde hadislerin yaygın biçimde kullanılmasının, halkı dinden uzaklaştırdığını düşünen katılımcılar da mevcuttur. Dine karşı toplumsal bir bakışın oluşmasında popüler kültürün negatif rol oynadığı gözlemlenmektedir. K20 bu fikrini şu şekilde dile getirmiştir: "Doğru kullanıldığında sosyal medya çok güçlü bir araç. Lakin olumsuz yanları da toplumun dine bakışını zedeliyor. Ve engel olmak da pek mümkün değil. Sanırım olumsuz yanları daha fazla." K20 yanıtı ile sosyal medyanın bilinçli kullanımına vurgu yapmaktadır. K12 de aynı fikri savunmakta ve bu durumun en çok da yeni nesillerin dine bakışında zedelenmeye sebep olacağını dile getirmektedir. "Dini açıdan çok zarar veriyor. Kültürel açıdan da toplumumuza zarar veriyor. Yeni neslin dine daha fazla uzaklaşmasına neden oluyor. Çünkü sürekli "hadiste bu var, peygamber böyle söyledi" gibi sözlerin söylenmesi gençleri dinden soğutuyor."

Popüler kültürde hadis kullanımını genç nesiller açısından değerlendiren görüşler iki farklı kutupta bulunmaktadır. Bu durumun çocuklar ve gençler açısından olumlu etki oluşturacağını düşünen katılımcılara (K4, K18) karşılık, gençleri dinden soğuttuğunu ve uzaklaştırdığını savunan görüş (K12) de mevcuttur. Popüler kültürün hadis kullanımına dair genç nesil algısı iki kutupta keskin bir biçimde ayrılmaktadır. Bir grup mecraları aşinalık ve kolay öğrenim fırsatı olarak görürken, diğer grup (K12) bu denetimsizliğin dinî yaşantıdan uzaklaştırarak gençleri dinden soğuttuğu görüşündedir. Bu zıtlık, popüler kültürün dinî bilginin aktarımı konusunda ortak bir toplumsal zemin oluşturamadığını, aksine kutuplaşmayı derinleştirdiğini göstermektedir.

K7, hadis ve sünnetin fiillere yansıtılarak pratiğe dökülmediğini dile getirmektedir: “Günümüzde sünnetlerin ve âdâbların çok fazla yaşanmadığını düşünüyorum. Sanki bazı şeyler unutulmuş gibi geliyor. Örneğin misvak kullanımı. Herkese sorsan, misvak sünnettir der; ama gerçekten kullanan neredeyse yok. Buna karşılık tuvalet adabı, sağ elle yemek gibi bazı sünnetler daha yaygın. Özellikle Müslüman topluluklarda sağ elle yemek hâlâ çok görülüyor. Bu tür sünnetlerin, yani hadislerin yaşantımıza katkısı var; çünkü günlük hayatı kolaylaştırıyor. Bu yönüyle dinî ve kültürel etkisi olduğunu düşünüyorum.” K7’nin bu fikri ile çelişen K2 ise, uygulamadan kaynaklı tahrifata değinmektedir: “Yukarıda da bahsettiğim gibi, toplumumuzda dinî bilgilerin altı tam doldurulmadığından ya da insanlara bilgiyi vermeden direkt hadisi uygulamaya çalışıldığından dolayı insanların akıllarında soru işaretleri kalıyor. Böyle olunca insanları doğruya ulaştırmaya çalışırken doğrudan uzaklaştırabiliyoruz.” K2, hadislerin anlamını ve vermek istediği mesajı anlayamadan uygulamaya dökülmesinin halkı dinden uzaklaştırdığına vurgu yapmaktadır. Bu çelişki, meselenin sadece hadisin sahihliği değil, aynı zamanda aktarım metodunun, hadisin bağlamını ve hikmetini açıklama zorunluluğunun, ne kadar etkili olduğuyla da ilgili olduğunu göstermektedir. Popüler kültürün anlık ve parçalı mesaj aktarımının, bu bütüncül ve hikmete dayalı aktarımı engellediği sonucuna varılmaktadır.

K8: “Ortak paydada buluşma konusunda sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Çok uç kutuplar mevcut. Çok da etkili olmadığını düşünüyorum.” demektedir. K8’in cevabı popüler kültürde hadis kullanımının yanında, hadislere ve dinî meselelere

karşı tutumda genel bir zıtlığa dikkat çekmektedir. Bu uç kutupların çalışmamızın bulgularında da mevcut bulunması bu görüşü destekler niteliktedir.

K10 dışarıdan yapmış olduğu gözlemlere dayanarak verdiği yanıtta, yanlış bilginin elden ele yayıldığına vurgu yapmıştır: “Onun hakkında şöyle düşünüyorum. Arada bir benim ilahiyatçı arkadaşlarım da var. Hani genelde kendi aralarında tartışıyorlar, kendi şartlarında. Şuna şahit oldum. Birinin söylediği hadis araştırıldığında bunun uydurma bir hadisi olduğunu veya tam anlamıyla ifade edilmediğini düşünüyorum. Ve bu konuda aşırı derecede yalan bilginin, yanlış bilginin elden ele dolaştığını düşünüyorum.”

Olumsuz kullanımların yanında popüler kültürde hadislerin kullanılmadığını düşünen katılımcılar da mevcuttur. K14: “Hadislerin popüler kültürde çok fazla kullanıldığını düşünmüyorum. Ben de popüler kültürü yakından takip etmediğim için bu tür kullanımlara pek denk gelmiyorum. Daha çok dönem dizileri gibi popüler kültürden uzak yapımları tercih ediyorum. Bu nedenle hadislerin popüler kültürde nasıl bir etki yarattığı konusunda kesin bir gözlemim yok.” şeklindeki yanıtı ile ilgi alanının farklı olması sebebiyle gözlemediğini belirtmiştir. K3 ve K16 da kullanıldığını düşünmediklerini belirtmişlerdir. K3: “Ne yazık ki popüler kültürde hadislere gelene kadar ayetler dahi konuşulmuyor. Bu yüzden bu konuda çok bir şey ifade edemiyorum.”; K16: “Popüler kültürde çok fazla kullanıldığını düşünmüyorum. Özellikle bizim neslimizde pek rastlanmıyor ama eski kuşaklarda daha çok olduğunu düşünüyorum.”

Hadislerin popüler kültürde kullanımının yerine ve duruma göre pozitif ve negatif yanlarının bir arada bulunduğunu savunan %15’lik (K5, K13, K17) bir grup mevcuttur. Bu tarafsız görüşü savunan katılımcılardan K5: “Hadislerin popüler kültürde yer alması, insanların dine erişimi ve öğrenmesi açısından önemli ve faydalı olabilir. Ancak bu kullanım doğru ve yerinde olmalı. Suiistimal edilirse, dinimizi kötü göstermeye çalışmak amacıyla kullanılırsa bunu kesinlikle doğru bulmuyorum, hatta reddediyorum. Ama doğru amaçla, öğretici olarak kullanılırsa çok kıymetli bir kaynak olur.” demektedir. K13 de şu şekilde aynı görüşü savunmaktadır: “Bunu araştırıp doğru bir şekilde aktaranları takdir ediyorum ve Müslüman biri olarak gurur duyuyorum; ancak bir bu kadar da Müslüman görünmeye çalışanlar var. Onların manipüle etmiş olduğu insanlar var.” K17 de tarafsızlığının yanında sosyal medyadaki beğeni alma amacına vurgu yapmıştır: “Sadece tıklanma amacıyla

kullanıldığında bunu doğru bulmuyorum. Ancak amacı uygun şekilde, doğru bağlamda kullanıldığında bunu olumlu buluyorum.”

Bu eleştirinin merkezinde hadislerin kendisinden çok, içerik üreticilerinin niyetleri yer almaktadır. K13 ve K17'nin “tıklanma amacı” ve “manipülasyon” vurguları, halkın dinî içeriği sunan mecralara bir etik sorumluluk yüklediğini gösterir. Bu etik beklentinin karşılanmaması, halkın zihninde hadislerin bilgi kaynağı olmaktan çıkıp, duygusal veya finansal çıkar aracı olarak algılanmasına yol açmaktadır. Bu, popüler otoritenin sadece yanlış bilgi değil, aynı zamanda etik suiistimal riskini de beraberinde taşıdığının en açık kanıtıdır.

Bu %15'lik kesim, hadislerin popüler kültürdeki kullanımına yönelik mutlak bir reddiye veya koşulsuz bir onay yerine şartlı kabul mekanizmasını savunmaktadır. Katılımcılar, popüler kültürün yaygınlığı ve erişim gücünden faydalanılmasını desteklerken, bu faydanın temel iki koşula bağlı olduğunu vurgulamaktadır: doğru amaç/niyet ve bağlama uygunluk (K5, K17).

Bu sorunun ardından, popüler kültür araçlarından sosyal medya örneği üzerinden, “Denetimsiz ve kontrolsüz olan bu mecralarda yapılan paylaşımların hadislerin yaygınlaşmasının, halkın dinî bakış açısına etkisi nedir?” alt sorusu bazı katılımcılara yöneltmiştir.

K4'ün yanıtı hadislerin sıhhat bakımından niteliğini göz ardı ederek faydalı olup olmamasına odaklanmaktadır. “Dinî bakış açısına etkisi kişiden kişiye değişebilir. Herkesin inancı ve bilgisi farklı. Ama tabii bu hadislerin gerçek olup olmadığını bilmek çok önemli. Eğer ahlâkî ya da dinî açıdan zararı olmayan, uydurma bile olsa faydalı görünen şeylerse çok sıkıntı olmaz diye düşünüyorum.” Bu görüş, hadis metinlerinin içeriğine odaklanarak uydurma veya sahih olması arasındaki farkı gözetmemesi nedeniyle hadis ilmine dair uzman görüşlerinden oldukça uzaktır. Bu yaklaşım, hadislerin ilmî usullerle belirlenen sıhhat ölçütünü, pragmatik fayda yani içeriğin ahlâkî açıdan zararsız olması ile değiştiren tehlikeli bir eğilimi göstermektedir. Bu, hadislerin nihai amacının pratik motivasyon olduğu algısının, isnad sistemi gibi temel İslami ilim kriterlerinin önüne geçtiği bir pratikleşme riskine işaret etmektedir.

Diğer bulgularda rastlamış olduğumuz, hadislerin bağlamından kopartılarak anlamdan uzaklaştırılması endişesi bu sorunun yanıtlarında da gözlemlenmektedir.

K7'nin açıklaması bu yöndedir: “Sosyal medya üzerinden hadis paylaşımı şöyle oluyor: Bazı hocalar çıkıyor, bir dakikalık videoda bir hadis söylüyor. Ama o hadisin öncesi yok, sonrası yok, bağlamı yok. Bu hadis neye dayanarak söylendi, hangi şartlarda geçti, hiçbiri bilinmiyor. O yüzden insanlar da direkt “demek ki bu böyleymiş” deyip çok farklı anlamlar çıkarabiliyor. Ben şahsen bu tarz 20-30 saniyelik videolara pek itibar etmiyorum. Çünkü çok büyük bir kısmı farklı şartlarda farklı amaç için söylenmiş oluyor.” K7'nin tespiti, popüler kültürün hadisleri bir “içerik” statüsüne indirgediğini göstermektedir. 20-30 saniyelik video formatı, hadis ilminin gerektirdiği bütüncül (siyak-sibak) ve şartlı bilgiyi aktarmaya yetmediği için, izleyiciyi yüzeyde kalmaya ve kesin bir anlam çıkarmaya zorlamaktadır. Bu durum, hadislerin teorik kökenini silikleştiren dijital tahrifatın en yaygın biçimidir.

Sosyal medya ve diğer dijital mecralarda bilgi kirliliğinin ve yanlış yönlendirmelerin bulunduğu yönündeki görüşler de mevcuttur. K10, bu durumu halkın araştırma ve okuma eksikliğine bağlamaktadır: “Tabii çok büyük etkisi var. Zaten insanlar bu çağda pek kitap okumuyor veya pek de araştırma gereği duymuyorlar. Araştırmaktan kasıtları sadece bu okulda yazdıkları kelimadan ibaret. Sosyal medyada üzerinde çok yalan bilgi dolaşıyor zaten. İnsanlar da o çerçevede kim kime daha çok bilgi satarsa yalan bilgi o şekilde dolaştığını düşünüyorum.” K8: “Bilgi kirliliğinin çok fazla olduğunu düşünüyorum bu da elbette kontrolsüz bir mecra olduğundan kaynaklanıyor. Yanlış anlaşılmalara çok müsait ve yaşandığını da görüyoruz.” K8'e göre bilgi kirliliği, mecranın yapısal denetimsizliğinden beslenmekte ve bu durum hadisleri “yanlış anlaşılmaya müsait” kırılğan bir yapıya büründürmektedir. Bu bulgu, popüler kültürün dinî bilgiyi aktarma hızının, bilginin doğruluğunu denetleme kapasitesinden çok daha yüksek olduğunu ve bu durumun halk nezdinde bir güvensizlik yarattığını kanıtlar niteliktedir.

Popüler kültür araçlarında hadis kullanımı, olumlu ve olumsuz yönde etkileri bir arada bulundurmanın yanında, bu mecraların doğru ve yerinde kullanıldığında güçlü bir araç olduğu görüşü de yanıtlarda mevcuttur. K13: “Dini inancı olmayanlar, bizim aramızdaki bu hadis tartışmasını sosyal medyadan görüp İslam'dan daha da uzaklaşabiliyor. Yani sosyal medya doğru kullanıldığında çok yararlı evet ama algı yönetimi yapıldığı durumlar da var ne yazık ki.” Sosyal medyanın algı gücü, farklı inançtan bireylerin ilgisini çekebilmektedir. Bu tespitten yola çıkarak doğru kullanıldığında faydalı işlev göreceği anlaşılmaktadır. Bu araçlar halkı yönlendirme

aracı olarak rol oynamaktadır. K12'nin yorumu da bu yöndedir: “Medyaya hâkim olunamıyorsa insanlar çok kolay yönlendiriliyor. Bu da zararlı oluyor.” Bu konuda olumlu veya olumsuz yorumdan kaçınan K14 de, benzer bir fikir belirtmiştir: “Bu etkinin tamamen pozitif olduğunu söyleyemem; bence %50-%50 diyebilirim. Çünkü sosyal medyada her türlü insan var: farklı mezheplerden Müslümanlar, ateistler, farklı dinlerden kişiler...Bu nedenle ayet, hadis veya sünnetler çok farklı şekilde yorumlanabiliyor. Bazı insanlar düşünerek, akıl ederek destekliyor; bazıları sorgulamadan kabul ediyor; bazıları da düşmanlıkla yaklaşıyor. Özellikle gençler, ben de dahil, manipülasyona çok açık hale geldik.”

K15 ise konuya yapay zekâ algoritmasını hesaba katarak yaklaşmış, hadis içerikli paylaşımların olumsuz etkide bulunmadığını belirtmiş; tam tersine, Müslüman kimliğinin vermiş olduğu aidiyet duygusu ile faydalı bulmuştur: “Genelde sosyal medya hesaplarında bizim takip ettiğimiz ve etkileşimde bulunduğumuz hesaplara benzer şeyler karşımıza çıkıyor. Bu nedenle hadisler de genelde bu tarz insanların karşısına çıkıyor. Olumsuz bir etki yarattığını düşünmüyorum, aksine bizden bir şey görmek mutlu ediyor.”

Yanıtlar içerisinde popüler kültürün manipülasyon işlevine vurgu yapılması sebebiyle bu konuya yönelme ihtiyacı duyarak katılımcılara bu yönde şu alt soru sorulmuştur: “O zaman toplumun hadisler ve din üzerinden manipülasyon/algi yönetimine maruz kaldığını düşünüyor musunuz?”

Halkın duygularına nüfuz ederek, şahsi menfaatler için bu araçların kullanıldığını düşünen katılımcılardan K2'nin yorumu şu şekildedir: “Evet. Hak savunmak veya fikirlerine yandaş toplamak amacıyla manipüle edildiğini düşünüyorum. Yeri geldiğinde insanların vicdani duyguları üzerinden dram amaçlı bile dinî paylaşımlar yapılıyor.” K5 de bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal önyargıya değinmektedir: “Evet, düşünüyorum. Özellikle sosyal medya gibi platformlarda birçok insanın dinine ve İslam’a karşı önyargı geliştirmesine neden olduğunu gözlemliyorum.”

K7, bu konuyla ilgili gözlemlerini detaylıca dile getirmiş, günümüz problemlerinden olan “Kur’an bize yeter” söyleminin sebeplerinden birinin bu manipülasyonlar olduğunu ifade etmiştir: “Kesinlikle düşünüyorum, hatta sadece düşünmüyorum, buna inanıyorum. Sosyal medya üzerinden, özellikle dinî altyapısı

olmayan insanlar çok rahat bir şekilde yanlış yönlendirilebiliyor. Bazı gruplar, belli çevreler halkı bu şekilde manipüle ediyor. Toplumu kendi istedikleri şekilde yönlendirebiliyorlar. Özellikle bilgiye uzak, dinî eğitimi olmayan kişiler buna çok açık hale geliyor. Az önceki dediğim şey gibi mesela, Kur'an bize yeter kafası var. Bunlar çıkıyor, şu hadis mantıken doğru değil diyor, yok sayıyor. Yani Buhari'de geçmiş, Müslim'de geçmiş, dört büyük mezhep almış. Sen neye göre bunu yok sayabiliyorsun mesela? Kıstasların nedir? Bunlar hiçbir şekilde verilmeden, bu böyledir deyip çalıştırıyor. İşte 20 saniye, 30 saniye gidiyorlar. Halk arasında hadis oluyor.”

Bu konunun tarihte de örnekleri olan toplumsal bir zafiyet olduğunu dile getiren K8, yanıtında örnek vermemiş, yüzeysel olarak konudan bahsetmiştir. K10 ise, aynı düşünceyi detaylandırarak açıklamakta ve önceki sorudaki bu mecranın denetimsizliğini sebep olarak göstermektedir: “Kesinlikle özellikle cemaatler ve son dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nde olan örgütler bunun aşırı derecede suiistimal ediyor. Ve bunun bir kontrol mekanizması da yok. Bir önleyicisi de yok. Ve bu da halkı daha çok cehalete ve din bağımlılığına sürüklüyor. Din bağımlılığından kastım kötü bir şey değil ama yanlış bir dine inandıklarını düşünüyorum.”

Genel görüş, popüler kültür araçlarının halkı manipüle ederek yanlış yöne çektiği ve inandırdığı yönünde olduğu gibi uydurma hadislerin reklam amacı olarak kullanıldığını ifade eden bulgulara da rastlamaktayız. K15: “Evet, hatta Peygamber Efendimiz kabak çok sever, pirinç çok sever gibi bazı uydurma olup olmadığını bilmediğiniz hadislerle reklam yapılıyor. Bu tarz şeyler etkili olabilir diye düşünüyorum.” K15'in gözlemi, popüler kültürde hadislerin suiistimal edilmesinin en çarpıcı boyutunu, yani ticarileşme riskini ortaya koymaktadır. Hadislerin ‘ürün tanıtımı’ amacıyla kullanılması, dinî metinlerin manevi otorite ve ilmî referans vasfını aşındırarak, onları finansal çıkar ve pazarlama aracı haline getirmektedir. Bu durum, önceki bulgularda tespit edilen manipülasyon kaygısının, maddi menfaat güdüsüyle birleştiği, etik sınırları aşan bir kullanımı ifade eder. Özellikle uydurma rivayetlerin bu amaçla kullanılması, halkın dinî metinlere duyduğu temel güveni baltalayarak, dinî alanda yaşanan bilgi kirliliğini daha da artırmaktadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun manipülasyon algısı, hadislerin popüler kültürde sadece güvenilirlik krizine değil, aynı zamanda toplumsal bir otorite krizine yol açtığını göstermektedir. Denetimsiz mecraların, özellikle dinî altyapısı olmayan

kişileri hedef alarak (K7), cemaatler ve örgütler tarafından suiistimal edilmesi (K10), hadislerin ilmî referans olmaktan çıkıp ideolojik yönlendirme aracı olarak kullanıldığı endişesini pekiştirmektedir. K7'nin “Kur'an bize yeter” akımını bu manipülasyonlara bağlaması, halkın hadislere karşı gelişen şüpheli tavrının, bizzat popüler kültürdeki kötü kullanımdan kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Halk arasında hadis olarak aktarılan yanlış söylemlerin mevcut olduğu ve bu durumun toplumu yanlış yönlendirdiği tespit edilmektedir. Popüler kültür de hadislerin ve dinî içeriklerin üretilmesi ve halkın buna maruz kalması durumun etkisini arttırmakta, daha fazla kitleyi etkilemektedir. Bu sebeple bir araştırma bilincine ihtiyaç oluşmakta, konuyla ilgili katılımcıların fikirlerine şu soruyla danışılmaktadır: “Halk arasında hadis olarak bilinen sözlerin doğru olup olmadığını araştırmanın önemi hakkında ne düşünüyorsunuz?”

Bu soruya verilen yanıtların tamamı aynı yönde olup, katılımcıların tamamı araştırmanın çok önemli ve gerekli olduğunu belirtmektedir. K2: “Toplumda duyduğu her dinî bilgiyi farzmuş gibi algılayan bir kesim var. Aynı şeyi hadisler ve sünnet üzerinden de görüyoruz. Bu sebeple duymuş olduğu hadis veya efendimizin adı geçen her bilgiyi hayatına sokmaya çalışan kişiler olduğundan dolayı araştırmanın çok önemli ve gerekli olduğunu düşünüyorum.”

Katılımcıların oybirliğiyle araştırmanın önemini vurgulaması, halkın teorik olarak sahilhiğin önemini kabul ettiğini göstermektedir. Ancak bu yüksek farkındalık, önceki bulgularda tespit edilen toplumsal/pasif kabul biçimlerinin yaygınlığıyla (K1'in “şartsız kabul” tespiti) çelişmektedir. Bu çelişki, halkın hadislerin sıhhati konusunda “araştırma yapma gerekliliğini bilmek” ile “popüler kültürün getirdiği hız ve konfor nedeniyle gerçekten araştırma yapmak” arasındaki derin uçurumu ortaya koymaktadır.

K3, halkın otorite kabul ettiği toplulukların aktardıkları bilgileri mutlak doğru kabul etmesinin bu durumu negatif etkilediğine değinmektedir: “Araştırmanın gerçekten çok önemli olduğuna inanıyorum. Ama ne yazık ki toplumumuzda kalıplaşmış cemaatler hadislerle ilgili eleştiriye açık değil. Ciddi anlamda bir topluluk, duyduğu her şeyi hadis sanıyor. Bunları yapmazsak günaha girdiğimizi, hatta bazı kelimeler kullandığımızda (mesela “bid'at”) dinden çıkabileceğimizi

söylüyorlar. O yüzden bu konuyu nasıl ele almak gerekir, nasıl düzeltilebilir, bilmiyorum. Allah sorumluluğumuzu hafifletsin.”

K3'ün savunduğu düşünceyi K14 farklı açıdan desteklemektedir. İki katılımcı da duyulan, öğrenilen bilgiyi araştırmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Duyulan, aktarılan kanala tam güven ve teslimiyet ile yanlış bilgiyi hayatta uygulama riski mevcuttur. K14: “Çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü bazı sözler aslında farklı kültürlerden bize geçmiş olabilir. Belki Şaman kültüründen, belki İsrâiliyyât'tan, belki göçlerle birlikte farklı milletlerin etkisiyle karışmış olabilir. Mesela ülkemizde Hıdırellez, çaput bağlama veya ateşten atlama gibi gelenekler neredeyse dinî bir ritüel haline gelmiş durumda. Oysa bunların birçoğu ayet veya hadisle ilgisi olmayan kültürel öğelerdir. Toplum bunlara daha fazla anlam yüklerken, gerçek dinî bilgidен uzaklaşıyor. Bunun da sebebi, dinî anlatan mercilerin yeterince etkili olamaması. Doğru metotlarla anlatım yapılmadığı için halk bu farkı ayırt edemiyor.” K3 ve K14'ün vurguları, sadece bireyin değil, toplumsal yapıların da sorgulamayı engellediğini göstermektedir.

K3'ün “eleştiriye açık olmayan cemaatler” ve K14'ün “farklı kültürlerden gelen ritüeller” tespiti, yanlış söylemlerin kaynağının yalnızca dijital mecralar değil, aynı zamanda gelenekselleşmiş toplumsal otorite figürleri ve kültürel inançlar olduğunu göstermektedir. Özellikle cemaatlerin eleştiriye kapalılığı, hadislerin ilmî denetim alanından çıkarak, mutlak itaate dayalı bir inanç sisteminin parçası haline gelmesi riskini pekiştirmektedir. K14'ün “dinî bir ritüel hâline gelen kültürel öğeler” örneği ise, dinî mercilerin etkisiz kalması durumunda, halkın dinî boşluğu nasıl kültürel ve hatta İsrâiliyyât kökenli unsurlarla doldurduğunu gösteren güçlü bir bulgudur.

K8 popüler kültürde karşılaşılan hadislerin araştırılması ve öğrenilmesinin önemli olduğunu ifade ederken toplumsal sıkıntılardan kurtulmanın yolu olarak hadisleri doğru ve anlamına vakıf olarak hayata geçirmek olduğunu belirtmektedir: “Vazgeçilmez bir önemi olduğunu söyleyebilirim. Bir nevi kurtuluş reçetesi diyebiliriz içinde bulunduğumuz toplumsal sıkıntılardan.”

Bu bağlamda, hadislerin doğru olup olmadığını araştırmanın önemine dair fikirlerin ardından, yanlış veya zayıf rivayetlerin toplumsal kabul düzeyini ölçmek amacıyla “O zaman birçok zayıf hadisin veya aslında hadis olmayan sözlerin de

sorgulanmadan toplumda kabul edildiğini söyleyebilir misiniz?” alt sorusu katılımcılara yöneltilmiştir.

Bu konuda çoğunluk katılımcı “evet, söyleyebilirim” yanıtını vermektedir. Katılımcıların çoğunlukla “evet” yanıtını vermesi, önceki bulgularda tespit edilen teori-pratik çelişkisini yani, araştırma gerektiğini bilmek ama yapmamak durumunu kesinleştirmektedir.

K10, bu alanla ilgili ve bilgili olmamasına rağmen yanlış rivayetlerin varlığından haberdar olduğunu ve böyle durumlara şahit olduğunu ifade etmektedir: “Tabii tabii kesinlikle katılıyorum. Şu an aklıma geldi mesela. Bildiğim kadarıyla İstanbul'un fethi hakkında bir hadis var. Yani zayıf hadis olduğunu düşünüyorum. Birçok hadisin tam anlamıyla güçlü hadis olduğunu düşünmüyorum. Ve çok yalan hadisin ortada dolaştığını düşünüyorum. Çok da irdelemek de istemiyorum, çünkü çok bilgim yok bu konularda.”

K11, zayıf veya uydurma niteliğinin dışında, hadis olmayan sözlerin de hadis olarak yaygın olduğuna değinmektedir. Aynı zamanda toplum tarafından kabul edilen bilgilerin doğruluğunun sorgulanmadığını da ifade etmektedir: “Zayıf hadis aslında hadis olmayan bir söz de olabiliyor ama toplum kabul edebiliyor. Toplum doğru-yanlış ayırımına bakmıyor, ‘herkes yapıyorsa doğrudur’ mantığıyla hareket ediyor.” K11'in “Herkes yapıyorsa doğrudur” ifadesi, hadislerin toplumsal yaygınlığında ilmî kriterlerin yerini, toplumsal tasdike bıraktığını gösteren kilit bir bulgudur. Bu, toplumsal kabul mekanizmasının, dinî metinleri sorgulama eşiğini düşürdüğünü, dolayısıyla meşhur hadis kavramının sahih hadis kavramına üstün geldiği bir ortam yarattığını kanıtlamaktadır.

K14 de aynı fikri savunmakla beraber, manevî/vicdanî duyguların kabul kıstası olarak kullanıldığını düşünmektedir: “Evet, bence öyle. İnsanlar genelde vicdanlarını rahatlatan şeyleri kabul ediyor, rahatsız edenleri reddediyor. Bu da yaygın bir eğilim.” Yanıtlardan anlaşıldığına göre, halkın yanlış rivayetleri sorgulamadan kabul etme nedenleri akla uygun olmaktan uzaktır. K14'ün tespiti, dinî bilginin kabulünde ilmî denetimin yerini duygusal/vicdanî rahatlığın aldığını göstermektedir. Öte yandan, K10'un İstanbul'un fethi hadisi gibi popüler bir örneği bilmesi; ancak “çok bilgim yok” diyerek irdelemekten kaçınması, halkın bilgi eksikliğinden kaynaklanan çekingenliğini ve teslimiyetçiliğini somutlaştırmaktadır.

Bu durum, hadislerin popüler kültürde “duygusal tasdik alanı” oluşturma işlevi gördüğüne işaret etmektedir.

Halk arasında birçok hadis olmayan sözün hadis olarak bilindiğini kabul eden ve bu fikri savunan katılımcıların yanı sıra, bu konuda olumlu çıkarımlarda bulunan katılımcılar da mevcuttur. K15: “Genelleyebiliriz belki ama bu konuda toplumumuzun ehl-i sünnet olmasının artışı olduğunu düşünüyorum. O yüzden bu konuda hassas olduklarını düşünüyorum.” K16 da araştıran halk kesimini bu durumdan istisna tutmaktadır: “Tamamen sorgulanmadan kabul edildiğini düşünmüyorum. Bazı insanların anlamını merak edip araştırdığını düşünüyorum.”

K15’in “ehl-i sünnet hassasiyeti” ve K16’nın “araştıran kesim” vurgusu, çoğunluğun bu durumu kabul ettiği gerçeğini değiştirmese de, farkındalık potansiyelini gösterir. K15 ve K16’nın olumlu bakışı, sorgulama sorumluluğunu bireysel bir görev olarak yerine getiren bir kesimin varlığını işaret etse de, bu durum %85’lik çoğunluğun yanlış kabullere eğilimli olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Elde edilen bulgulardan yola çıkarak, bazı katılımcılara “Popüler kültürde bazı şahısların, vaizlerin veya âlimlerin sözlerinin meşhurlaştırılarak hadis gibi algılanmasına şahit oluyor musunuz? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya çoğunluk katılımcı şahit olduğunu belirtmektedir.

K7, sosyal medyada bu tarz durumlara rastladığını şu şekilde ifade etmektedir: “Evet, şahit oluyorum. Özellikle sosyal medyada, sözde hoca dediğimiz bazı kişiler çıkıp bir söz söylüyor ve bunu hadis gibi sunuyorlar. Belki o sözü vaazda korkutma ya da teşvik amacıyla söylemiş olabilir, zayıf bir rivayet olabilir. Ama bunu belirtmeleri gerekiyor. “Bu hadis zayıftır ama böyle bir rivayet var” demeleri gerekir. Ama bu yapılmıyor. Sanki hadis kesin doğruymuş gibi, sahihmiş gibi anlatılıyor. Bu da algı yönetimine, hatta sömürüye neden oluyor. Şahsen bu durumu yanlış buluyorum.”

K20’nin yanıtı da aynı yöndedir: “Evet, sıkça oluyor. Bazı âlimlerin güzel sözleri, “kelâm-ı kibâr” denilen veciz ifadeler zamanla hadis sanılıyor. Hatta bazen bu kişiler Peygamber Efendimizin makamına kadar yüceltiliyor. Bu da doğru bir yaklaşım değil.”

K4, yanıtında halkın dinlediği bilgileri hadis gibi benimsediğine vurgu yapmaktadır: “Bazı şahısların ya da vaizlerin sözlerinin hadis gibi sunulmasını doğru

bulmuyorum. Halkın bunu hadis gibi benimsemesi yanıltıcı. Böyle kişilere Allah'tan hidayet diliyorum. İnşallah bu tür yanlışlıklar düzeltilir.” K4, şahısların sözlerini hadis gibi sunmasının problem olmasının yanında, halkın da her duyduğunu hadis gibi benimseyerek, kabul etmesinin de aynı şekilde problem olduğunu dile getirmektedir. K2'nin yanıtı da bu tespite örnektir: “İnsanlar hocayım diyen herkesin dediklerini maalesef ki doğru kabul ediyor. O sebeple algılanabileceğini düşünüyorum. İnsanların dine olan hassasiyet ve ihtimamları maalesef ki sömürülüyor.”

K11, bu şekilde bir yanlışlığa şahit olmadığını; ancak, popüler kültürdeki şahısların dinî bilgiyi aktarırken kullandığı üslupta sıkıntı gözlemlediğini ifade etmektedir: “Bazı vaizlerin, âlimlerin sözlerinde dillerinde sıkıntı olduğunu düşünüyorum. Genel olarak dine uzak bir dil kullanıyorlar, almak istedikleri kısmı söylüyorlar, bu da dini biraz sert gösteriyor. Şahit olmadım ama gördüklerim böyle.”

K15, halkın bilgi ve dikkat eksikliğinden kaynaklı olarak, bu tarz yanlışlıkların farkında olmadığı gerçeğine değinmektedir: “Bunu ayırt edecek kadar dikkatli dinlemediğimi düşünüyorum sohbetleri. Bu yüzden bu hadis veya bu hocanın sözü diye ayırt etmiyorum. Ama bunun amacına uygun olmayacak şekilde Peygamber Efendimizin başka bir şahsa isnat edilmesinin de uygun olduğunu düşünmüyorum.”

Katılımcıların çoğunluğunun bu duruma şahit olması, geleneksel dinî otoritenin popüler kültürde ciddi bir kaymaya uğradığını göstermektedir. Şahısların sözlerinin (kelâm-ı kibâr) zamanla hadis gibi benimsenmesi (K20), halk nezdinde dinî bilginin kaynağını rivayet zincirinden, isnadından almaktan çıkıp, şahsın karizması, medyatik görünürlüğü ve popülerliği gibi faktörlerden alan popüler otoriteye kaydığını kanıtlamaktadır.

K2 ve K4'ün halkın sorgulamadan kabul etmesini eleştirmesi ve K2'nin bu durumu “hassasiyetin sömürülmesi” olarak tanımlaması, popüler kültürde hadislerin alımında “kritik medya okuryazarlığı” eksikliğinin altını çizmektedir. K15'in yanıtı ise, bu tür karışıklıklara bilgi eksikliği veya dikkat dağınıklığı nedeniyle bizzat halkın da katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Popüler kültürde hadis kullanımına dair yaptığımız saha araştırmasında elde ettiğimiz bu bulgulara göre, bu konuda toplumda bir bilinç ve farkındalık

oluşturulması zaruri gözükmetedir. Katılımcıların bu konudaki çözüm önerileri ve fikirlerine başvurmak amacıyla “Bu konuda farkındalığı artırmak için neler yapılabilir?” sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcıların yanıtlarında rastlanan çözüm önerilerinin %50’si (K1, K5, K7, K8, K9, K12, K13, K15, K19, K20), sosyal medya araçları, dijital uygulamalar ve platformlar aracılığıyla farkındalık artırmayı tavsiye etmektedir. Katılımcıların %50’sinin sosyal medyayı sorunun kaynağı olarak görmelerine rağmen aynı zamanda çözümün anahtarı olarak işaret etmesi kritik bir tezattır. Bu konuda sorumluluğun Diyanet İşleri Başkanlığı, camiler ve resmî kuruluşlarda olduğunu düşünen %20’lik (K4, K10, K14, K17) bir grup da bulunmaktadır.

Popüler kültürde hadis ve dinî bilgi üretimi ve aktarımının doğurmuş olduğu negatif sonuçları önlemek amacıyla sosyal medya platformları ve dijital uygulamalar geliştirmeyi çözüm olarak öneren katılımcılardan K8’in fikri şu şekildedir: “İçinde bulunduğumuz çağ, teknoloji ve bilgi çağıdır. Fakat aynı zamanda ciddi bir bilgi kirliliğiyle de karşı karşıyayız. Sosyal medya ve internet gibi mecralarda dolaşan bu bilgi kirliliği, insanların zihnini bulandırmakta ve gerçek ile uydurmayı ayırt etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu alanlara birtakım kısıtlamalar ve kontroller getirilmesi gerektiğine inanıyorum. Bunun yanı sıra, toplumun hadisler konusunda doğru-yanlış ayrımı yapabilmesi için düzenli aralıklarla kapsamlı ve güvenilir hadis programları düzenlenebilir. Bu programlar, toplumun bilinç düzeyini artırabilir ve bilgi kirliliğini azaltabilir.”

K1 de aynı düşüncede olduğunu ifade etmektedir: “Bir sosyal medya uygulaması geliştirilebilir. Herkesin kullanabileceği, ulaşabileceği bir uygulama olabilir.” K15 de bu fikri savunan katılımcılar arasında olmakla birlikte aynı zamanda örnek de vermektedir: “Mesela şöyle bir uygulama var, boykot sürecindeyiz ve, ne boykot ne değil diye bir siteden hemen ulaşabiliyoruz. Bu hadis sahih mi değil mi diye teyit edebileceğimiz böyle kısa yoldan ulaşabileceğimiz bir uygulama belki yapılabilir diye düşünüyorum.”

K15’in “bu hadis sahih mi değil mi diye teyit edebileceğimiz” bir uygulama önerisi, halkın pratik hayatta hızlı ve güvenilir bir doğrulama mekanizmasına duyduğu acil ihtiyacı göstermektedir. Bu, popüler kültürün gerektirdiği anlık bilgi

akışı ile, geleneksel hadis ilminin gerektirdiği ilmî titizliği bir araya getirme çabasıdır ve resmî kurumlar için somut bir uygulama önerisi niteliğindedir.

Katılımcıların, dinî içeriği tahrif eden mecrayı yine dinî içeriğin sıhhatini sağlama aracı olarak önermeleri, popüler kültürün risk ve fırsat yönünden ikili işlevini kabul ettiklerini göstermektedir. Bu, modernleşme çağında dinî bilginin geleneksel alanlarda yayılmasının artık bir çözüm olmadığını, aksine dijital alana aktif ve ehil bir müdahalenin zorunlu olduğunu gösteren bir ihtiyaç analizidir. K9'un "her cebe girme" vurgusu, bu mecranın ulaşılabilirlik avantajının farkında olduğunu kanıtlar.

Bu konuda çözümün bireysel farkındalıktan geçtiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Doğru araştırma alışkanlığı edinmek, edinilen bilgiyi sorgulamadan aktarmamak gibi alışkanlıklar edinerek bilgiyi filtreleyerek benimseyen bir toplum oluşması şahıs bazlı olarak mümkün olabilmektedir. K20 bu fikri savunmakta, aynı zamanda popüler kültürde doğru içerikli platformları arttırılması gerektiğini ifade etmektedir: "Kişilerin araştırma alışkanlığı edinmesi gerekiyor. Maalesef günümüzde artık araştırmak internete yazmaktan ibaret. Fakat orası da kirli bir mecra, yanlış bilgileri engelleyemiyoruz. Doğru ve ulaşılabilir bilgi platformlarını çoğaltabiliriz ancak." K6 ve K18 de araştırma alışkanlığı edinmenin gerekliliğine değinmektedir. K6: "İnsanlara kaynak gösterilerek ve o hadislerin anlamları açıklanarak bahsedilmeli. En önemlisi de "Araştırılması gerekliliği" ve araştırma alışkanlığı edinilmesi sağlanmalı.", K18: "Kişiler kendini geliştirmeli, araştırmalı, daha bilinçli olmalı."

Güvenilir şahısların, hocaların popüler kültür araçlarında daha aktif olması gerektiği fikri çözüm önerilerinden biridir. K19: "Güvenilir hocaların, âlimlerin daha fazla medya da yer alması gerekmektedir." Medya araçlarını aktif kullanmak ve yönetmek, yanıtlardan çıkan genel bulgudur. K12 de bu fikrini şu şekilde dile getirmektedir: "En önemli çözüm medyada aktif olmak ve medyayı doğru yönetmek. Eğitim küçük yaşta başlasa bile medya doğru yönetilmediğinde insanlar uydurma hadislere bile inanabilir." K13 de aynı fikri savunmaktadır: "Sosyal medyada suçlayıcı bir dille konuşmak yerine doğruları yazılıp öğretilmeye çalışılabilir. Ya da bu konuda bilgi sahibi hocalar daha çok içerikli üretebilir. Örneğin sahih olmayan hadisleri anlatabilir ki insanlar neyin yanlış olduğunu görsün." K13 yanıtı ile sosyal medyadaki din dilinin de güncellenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

K13'ün "suçlayıcı dil yerine öğretmeye çalışma" ve K6'nın "anlamları açıklanarak bahsedilme" önerileri, popüler kültürde dinî iletişimin eğitici ve kapsayıcı olması gerektiğine işaret eder. Bu, dinî bilginin kural koyucu ve yargılayıcı bir dil yerine, hikmetli, açıklayıcı ve davetkâr bir dil kullanması gerektiği yönünde bir toplumsal beklentiyi yansıtır.

Önceki bölümlerde tespit etmiş olduğumuz tahrifat ve negatif sonuçların sebebi olarak popüler kültür araçlarını, dijital mecraları gösteren katılımcıların çoğunlukta olmasının yanında, çözüm önerilerinin de neredeyse hepsi bu araçların kullanımını içermektedir. K5 de, bu mecraların güçlü bir araç olduğuna vurgu yapmakta ve ulaşım kolaylığı sebebi ile farkındalık oluşturmak için bu alanı işaret etmektedir: "Sosyal medya çok güçlü bir araç. Bilgili kişilerin sosyal medya üzerinden sahîh ve doğru bilgileri yaymaları gerekiyor. Çünkü artık herkesin elinde telefon, internet var. Ulaşım çok kolay ama aynı zamanda suiistimale de açık. Bu yüzden doğru bilgilerin dijital ortamlarda daha çok yayılması şart."

Bu konuda olumlu adımlar atıldığını ve bu yönde ilerlenmesi gerektiğini düşünen K9, diğer katılımcıların aksine olumlu girişimlere dikkat çekmekte ve bu alandaki çalışmaların arttırılmasına değinmektedir: "Yani özellikle sosyal medya bu konuda bence önemli bir pay sahibi. Özellikle son yıllarda işte Youtube'un da aşırı kullanma noktası güzel sonuçlar verdiğini düşünüyorum. Bu konuda daha çok internet ve sanal ortamların arttırılması, herkese ulaşma, her eve girme ya da her cebe girme konusunda güzel neticeler, sonuçlar alacağını düşünüyorum."

Çözümün resmî kurumların sorumluluğunda olduğunu düşünen katılımcıların ilk odağı, Diyanet İşleri Başkanlığı olmakta ve çalışmalarının arttırılmasını, niteliğinin iyileştirilmesini tavsiye etmektedirler. K14'ün çözüm önerisi, popüler mecraların ve şahısların genelde devlete ait bir kurum olan Diyanet'e ait olmamasına değinmektedir: "Öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın güçlendirilmesi gerekiyor. Çünkü günümüzde popülerlik peşinde olan birçok hoca Diyanet'e bağlı değil ya da bağlı olsa bile söylemleri nedeniyle ayrılmayı göze alıyor. Gerçek Müslümanların imajını düzeltmek yerine, dini daha da yozlaştırıyorlar."

K14'ün, Diyanet'in güçlendirilmesi ve "popülerlik peşinde olan hocalara" karşı resmî bir duruş sergilenmesi önerisi, katılımcıların otorite boşluğunu net bir şekilde gözlemlediğini gösterir. Bu görüş, popüler kültür araçlarındaki platform,

uygulama ve şahısların, devlet/dinî kurumların denetiminden bağımsız hareket etmesi sebebiyle güçlendiğini ve kurumsal bir müdahalenin şart olduğunu vurgular.

Bu konudaki çalışmaların ve çözüm önerilerinin yetersiz kalmasının sebebi olarak, eleştiriye kapalı olmak ve inanılan doğruların sorgulanmaması olduğunu düşünen K3, işe öncelikle bu kalıbı kırarak başlanması gerektiğini ifade etmektedir: “Dediğim gibi eleştiriye açık olmadığımız için toplum olarak gösterilen her çaba da yerine ulaşmıyor. Herkes kendi hocasına kendi cemaatine saplanmış bir şekilde bağlı ve başka bir doğru kabul etmiyor. Öncelikle bu kalıbın kırılması gerektiğini düşünüyorum.”

Çözüm önerilerinin arasında bulunan, azınlık gruptaki katılımcılar, resmî kurumlara sorumluluk yüklemektedir. Yapılan çalışmaların halk nezdinde yeterli olup olmadığı tespit edilmek amacıyla “Bu konuda resmi kurumların çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?” alt sorusu katılımcılara yöneltilmiştir.

Elde edilen bulgularda, %60’lık (K2, K4, K5, K6, K7, K9, K10, K12, K14, K16, K17, K18) kesim net bir dille resmî kurumların çalışmalarını yeterli bulmadıklarını ifade etmektedirler.

K5: “Hayır, yeterli bulmuyorum. Artık teknoloji çağındayız. Sadece yüz yüze sohbetler ya da toplantılar yeterli değil. Sosyal medyada daha aktif olunmalı, daha fazla ses getiren ve dikkat çeken içeriklere ihtiyaç var.”, K7: “Hayır, yeterli bulmuyorum. Çünkü resmi kurumlar, özellikle Diyanet gibi kurumlar sosyal medyada yeterince aktif değiller. Eğer bu alanda daha fazla varlık gösterirlerse, bence çok daha etkili olabilirler. Şu anda gençlerin hepsi sosyal medyada: Instagram, Facebook, Tiktok gibi platformlarda. Diyanet’in de bu alanlarda çok aktif olması lazım. Diyanet gençliği olsun, imamlar olsun, vaizler olsun... Kim ilgileniyorsa bu işlerle, gençlere ulaşmak için o mecralarda daha çok yer almalı. Ancak bu şekilde gençlere gerçekten ulaşılabilir ve onları doğru yönlendirebilirler.”

Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%60) olumsuz yanıt vermesinin ardındaki temel neden, resmî kurumların dijital mecralardaki pasifliği olarak görülmektedir. K5 ve K7’nin yanıtları, önceki sorulardan elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Yapılan çalışmaların yetersizliğine neden olarak görülen sebepler, popüler kültür araçlarını kullanmada yetersiz kalmak yönündedir. Dinî bilginin

yayımla gösterdiği alanların gelenekselden dijitalle taşınması gerektiği tekrardan vurgulanmaktadır.

Genel görüş olumsuz olmasına rağmen, bu konuda yapılan çalışmaların varlığına işaret eden katılımcılar da mevcuttur. K15 bu katılımcılardan biridir: “Yani bence yeterli. Çünkü zaten gerekli çalışmaları yapıyorlar. Yapıldığını düşünüyorum. Belki hadislerin duyurulması ve hayata geçirilmesi konusunda biraz daha çabalanabilir.” Resmî kurumların çalışmalarını ve çabalarını arttırmaları gerektiği yanıtlarda vurgulanmaktadır. K19: “Resmî kurumlar da uğraşıyorlar; ancak yeni neslin yöneldiği yerlerde daha çok yer almalılar.”; K20: “Güzel çalışmalar yapılıyor. Sosyal medyada rastlıyoruz; fakat yeterli diyemeyiz.”

Yetersizlik eleştirisine rağmen, K19 ve K20'nin yaptığı gibi, çalışmaların varlığını kabul edip; ancak yeterli olmadığını belirtmeleri, beklentinin nicelikten çok nitelik ve stratejik konumlanma yönünde olduğunu gösterir. Katılımcılar, resmî kurumların gençlerin bulunduğu platformlarda (TikTok, Instagram) aktif, çekici ve otoriter bir varlık göstermesini talep etmektedir. Bu, popüler otoritenin tahrifatını engellemek için resmî otoritenin dijital alana transfer edilmesi gerektiği yönünde güçlü bir çözüm önerisidir.

2.6. Popüler Dinî Yayıncılıkta Hadis ve Sünnetin Sunumu: Seçili Eserler Üzerine Bir İnceleme

Saha araştırmasından elde edilen bulgular, halkın dinî içerik tüketiminde dijitalleşme ve popülerleşme eğiliminin baskın olduğunu göstermiştir. Ancak bu eğilim sadece dijital mecralarla sınırlı kalmamış, “popüler yayıncılık” aracılığıyla basılı eserlere de sirayet etmiştir. Bu bölümde, popüler kültürün dilini ve mantığını kullanan seçili eserler; hadislerin kullanım biçimi, sıhhat derecelerine verilen önem ve sünnetin sunum biçimi açısından içerik analizine tabi tutulacaktır. Bu inceleme, mülakatlarda dile getirilen bağlamdan koparma ve ticarileşme gibi risklerin somut eserlerdeki yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu başlıkta ele alınacak olan dinî yayınlar içeriklerine göre iki ana gruba ayrılmıştır. Aşk ve duygusal odaklı kitaplar; Hikmet Anıl Öztekin'e ait şu beş kitabı kapsamaktadır: *Elif Gibi Sevmek*, *Elif Gibi Sevmek 2*, *Eyvallah*, *Eyvallah 2*, *Fesleğen*. İkinci grup olan ibadet ve motivasyon odaklı kitaplar, Senai Demirci'nin

Kıl Beni Ey Namaz adlı eseri ve Abdullah Yuyucu'ya ait *At Kendini Secdeye* ve *Duanız Olmasa* isimli kitaplarıdır.

Söz konusu eserlerin örneklem olarak seçilmesinde, bu yayınların sosyal medya vesilesiyle ulaştığı büyük kitleler belirleyici olmuştur. İlk gruptaki kitaplar, basıldıkları dönemden itibaren toplamda 2 milyonu aşan bir satış rakamına ulaşarak “çok satan” kategorisinde yer almıştır. Yazarların sosyal medya platformlarındaki dijital görünürlüğü de bu seçimi desteklemektedir; örneğin Hikmet Anıl Öztekin'in sosyal medyada 8 milyonu aşkın takipçisi ve 130 milyondan fazla izlenmeye sahip içerikleri bulunmaktadır. Yazarların aktif olarak seminerler vermesi ve içerik üretmeye devam etmesi, bu eserlerin popüler kültürdeki dinî algının şekillenmesindeki güncel etkisini ortaya koymaktadır.

İncelenen aşk ve duygu odaklı eserlerde hadislerin, ilmî birer referans olmaktan ziyade yazarın kurguladığı edebî atmosferi besleyen “şiiirleştirilmiş birer söylem” olarak işlev gördüğü tespit edilmiştir. Özellikle Öztekin'in eserlerinde nebevî rivayetler; hüznün, sadakat ve melankoli gibi modern edebî temalarla harmanlanmaktadır.

Örneğin, Hz. Aişe ile Peygamber Efendimiz (s.a.s.) arasındaki sevgiyi ifade eden “kördüğüm” rivayeti olarak meşhur olan rivayet, birden fazla kez kullanılarak örnek teşkil etmektedir:

“Oysaki nasıl uzaktayken yakınlaştırsın diye Allah'a dua ediyorsak, yakınlaştığımda da Allah, elimizde tutmak için, hayırlısıyla bir ömür geçirmek için, bu sevdanın devamı için dua etmeliyiz. Hz. Aişe, Peygamberimizle yeni evlenmişti. Eşinin kendisini sevip sevmediğini merak etmekteydi ya da kendisini ne kadar ve nasıl sevdiğini. Hz. Aişe bu düşüncesini Peygamber Efendimizle konuşmadan edemedi. “Ey Allah'ın Resulü, beni seviyor musun?” “Evet, ya Aişe tabii seviyorum!” Aişe dahasını da merak ediyordu, acaba nasıl seviyordu? Hemen sordu: “Beni nasıl seviyorsun?” Peygamberimiz sevgi şeklini tanımladı eşine: “Kördüğüm gibi.” Bu cevap Hz. Aişe'yi çok sevindirdi, çünkü kördüğüm açılmazdı. Açılmayan, bitmeyen sırlı bir sevgi demektir. Alacağı cevap onu çok mutlu ettiği için Hz. Aişe sık sık sorardı: “Ey Allah'ın Resulü, kördüğüm ne âlemde?” Peygamberimiz, Hz. Aişe'yi memnun eden cevabı verirdi her defasında: “İlk günkü gibi.””¹¹⁴

Aynı durum, Hz. Hatice için kullanılan “gönlümün rızkı” gibi ifadelerde de görülmektedir. Bu ifadenin kullanımı sırasıyla şu alıntılarda mevcuttur:

¹¹⁴ Öztekin, *Eyvallah* 2, 100.

“Kelamlarında hakkını verebilmek gerek. Yüreğine Allah dokunsun ki, O’nun rahmeti tecelli olsun ki, sözün öze karışsın. Gözler manada eksik kalınca, söylenenler kuru harf yığınları aslında... Örneklerin en güzeli Efendimiz (sav). Tabi ki O’nun gibi olamayız ama ayağına toz olacak kadar benzesek ya. Lafın geleceği noktayı nura yazacak olursak. Hz. Hatice için gönlümün rızkı dendiği rivayet edilir. Kalbe rızk görmek sevgiyi. İncitmeden aldatmadan sevmek... Dünya işlerinin, yeni dünya cehaletinin oyuncağı yapmamak sevgileri. Ben bu kalbe seni rızk bildim. Gönlümün rızkı... Efendimiz’in (s.a.v); ‘Hz. Hatice benim gönlümün rızkı dediği gibi... Bismillah dedim öyle buyur ettim içeri. Duasız, aminsiz büyütmedim içimde seni... Sardım, sakladım... Hep bir olmanın, iki cihan yâr olmanın nasipli ihtimallerine sığındım.’”¹¹⁵,

“Hz. Ali; Fâtıma’yı yüreğine emanet bildi, Fâtıma ise Ali’yi can özü... Ali, Fâtıma’dan başka eş bilmedi iki cihan üzerinde... Fâtıma, Ali’den başkasını haram kıldı gözlerine... Efendimiz (s.a.v) Hz. Ayşe’yi kördüğüm bildi. Hz. Ayşe efendimizi gönlünün rızkı eyledi...Efendimiz Ayşe’den başka en sevdiğim demedi, Ayşe efendimizden başka Allah’a yol bilmedi...Ne güzeldi Allah için sevmeler, Ey yar bende seni Allah için sevdim... Elif dedim. Yolum dedim. Ve Aşk’ı tevekkül eyledim...”¹¹⁶

Aşk ve duygu odaklı eserler olarak gruplandırdığımız Öztekin’in eserlerinde dikkat çeken bu alıntılar; aile içi meveddet bağlamından koparılarak popüler kültürün “ulaşılamayan aşk” estetiğine malzeme edilmektedir. Bu durum, saha araştırmasında katılımcı K14’ün dile getirdiği “insanların vicdanlarını rahatlatan ve duygularına hitap eden şeyleri kabul etme” eğilimiyle doğrudan örtüşmektedir. Hadis, bu eserlerde bir sünnet modeli sunmaktan ziyade, okuyucunun duygusal dünyasında bir “vicdanî yatışma alanı” oluşturma görevi üstlenmektedir.

Eserlerde sünnetin sunum biçimi de rasyonel ve fikhî çerçeveden uzaklaşarak sembolik bir boyuta evrilmektedir. Bu duruma örnek olarak şu alıntıları değerlendirebiliriz:

“Su soğuktu. Aklıma gelişini sevdiğim, soğuk suların korkmamayı sen öğretmiştin bana. Senden öğrenmiştim ‘soğuk suyla abdest almak sünnettir’ diye. O günden beri korkmuyorum soğuk suların. Abdestimi aldım. Bir sen bir de dem gerekti bu halime. Yine her zamanki gibi namazdan önce bakır çaydanlıkları ocağa koydum.”¹¹⁷,
“Penceremin önündeki yeşil fesleğenlerle bir etmek için değil, gözlerinin rengine benzesin diye seçmiştim yeşili. Seven sevdiğine benzemeliydi, sünnet edinmiştik bunu. O da, ben de yeşil bir pencereden bakıyorduk artık dünyaya. Bir vefa ya da sevdiğine benzemeye başlamanın ilk adımımı da En son adımımı da Efendimizin (s.a.v.)

¹¹⁵ Öztekin, *Elif Gibi Sevmek*, 166.

¹¹⁶ Öztekin, *Elif Gibi Sevmek 2*, 168.

¹¹⁷ Öztekin, *Elif Gibi Sevmek 2*, 23.

sünnetlerine uyarak ona benzemeye çalışmaktı. Tüm basamaklar o büyük basamak için bir adımdı. Bir insanı sevmenin hakkını vermek, Allah'ı da hakkıyla sevebileceğimizin küçük bir belirtisi değil miydi?"¹¹⁸

“Soğuk suyla abdest almanın sünnet olması” veya “sevenin sevdiğine benzemesinin sünnet edinilmesi” gibi ifadeler; çaydanlık, demlik ve fesleğen gibi nostaljik unsurlarla birleştirilerek “estetize edilmiş bir dindarlık” imajı oluşturmaktadır. Sünnetin bu şekilde parçalı ve imgesel kullanımı, katılımcı K7'nin mülakatlarda belirttiği “hadislerin bağlamından koparılarak anlık içeriklere dönüştürülmesi” eleştirisini basılı yayınlarda somutlaştırmaktadır. Ayrıca “Allah mahzun kalplerdedir” gibi sıhhati tartışmalı rivayetlerin veya “hicret etmek sünnettir” gibi tarihî bir vakıanın herhangi bir “gitme” eylemini meşrulaştırarak sünnet olarak sunulması, dinî bilginin tahrifatına dair ciddi riskler barındırmaktadır. Bu tahrifat riskleri şu şekilde eserlerde kullanılmaktadır: “Bir umut ki hüznülensek bir dert sahibi olsak gelecek, hüznülü adamlar olarak, bir umut ki sözünü almışız, ‘Allah mahzun (hüznülü) olan kalplerdedir ve mahzun olan kalpleri sever.’”¹¹⁹, “Fesleğen, gitmelerden bahsederdi hep. Gitmek iyidir, derdi, insan kaldıkça düşünmemeye başlanmış. Zaten hicret etmek sünnetmiş.”¹²⁰

Sonuç olarak, incelenen bu beş eserde hadis ve sünnet dili, popüler kültürün “hızlı tüketim” ve “duygusal tatmin” özelliklerine uygun hale getirilmiştir. Yazarların ilmî bir referans vermeksizin “Efendimiz buyurdu ki” kalıbıyla sundukları metinler, okuyucu zihninde hadis ile yazarın kişisel yorumu arasındaki sınırı belirsizleştirmektedir. Bu durum, saha bulgularında saptanan “popüler otoritenin dinî otoriteyi gölgelemesi” tespitinin edebî sahadaki en belirgin yansımasıdır. Hadisler, evrensel birer yaşam düsturu olmaktan ziyade, modern bireyin yalnızlık ve aşk acısı gibi kişisel krizlerine “manevi bir ambalaj” olarak sunulmakta; bu da dinî metinlerin metalaşmasına ve anlamını kaybetmesine neden olmaktadır.

İbadet ve motivasyon odaklı popüler eserlerde hadislerin, bireyin modern yaşamda karşılaştığı anlam krizlerine çözüm sunan birer “manevi terapi” ve “psikolojik motivasyon” aracı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle Demirci'nin eserinde namaz ve abdest gibi ibadetler anlatılırken nebevî dilin, bireylerin onaylanma ihtiyacına cevap verecek şekilde güncellendiği görülmektedir.

¹¹⁸ Öztekin, *Eyvallah* 2, 17.

¹¹⁹ Öztekin, *Eyvallah*, 211.

¹²⁰ Öztekin, *Eyvallah* 2, 67.

Secdenin bir “rahim sıcaklığına” benzetilmesi ve namaz kılanın Rabbinden “kocaman bir aferin” aldığı yönündeki ifadeler, hadislerin geleneksel fikhî çerçevesinden çıkarılarak “koşulsuz kabul ve onaylanma” temalı modern psikolojik bir zemine taşındığını göstermektedir.

“Kendini bir rahmin sıcaklığına atıyorsun secdenin teslimiyetinde. Sarılıyorsun. Kucaklanıyorsun. Hiç kuşkusuz, hiç koşulsuz onaylanıyorsun namazda. En Sevgili’nin en sevdiği yerde, en Sevgili’nin en çok sevildiği halde olduğunu biliyorsun. Cılız varlığının altı çiziliyor; kalın harflerle yazılıyor ismin varlığın sayfasına. Kocaman bir “aferin!” alıyorsun Rabbinden.”¹²¹

Bu durum, saha araştırmasında katılımcı K13’ün dile getirdiği “sosyal medyanın algı yönetimi ve dinî sembollerin çekicilik üzerinden sunulması” bulgusunu basılı yayınlarda doğrulamaktadır. Yazarlar, hadislerin terğib/teşvik gücünü kullanarak, rasyonel bir dinî eğitimden ziyade duygusal bir aidiyet inşasını hedeflemektedirler.

Eserlerdeki hadis kullanımında karşılaşılan bir diğer önemli husus ise, ilmî sıhhat derecelerinin fayda uğruna göz ardı edilmesidir. Abdullah Yuyucu’nun eserlerinde yer alan “Namaz müminin miracıdır” veya “Kendini bilen Rabbini bilir” gibi rivayetler, hadis usulü açısından senedi tartışmalı ifadeler olmalarına rağmen, metin içerisinde mutlak birer hakikat gibi sunulmaktadır. Bu durum, mülakat bulgularında katılımcı K4’ün belirttiği “uydurma bile olsa faydalıysa çok sıkıntı olmaz” şeklindeki toplumsal eğilimin, popüler yayıncılar tarafından bir yöntem olarak benimsendiğini kanıtlamaktadır. Bilginin sıhhati yerine, etkileyciliğinin öncelenmesi, saha araştırmasında saptanan “bilgi kirliliği ve tahrifat” risklerini beslemekte; hadis ilminin gerektirdiği ilmî titizliği, popüler kültürün “hızlı ve konforlu tüketim” mantığına kurban etmektedir.

Bu duruma örnek teşkil eden alıntılar şu şekilde sıralanmaktadır:

“Böylece Peygamberimizin (a.s.m.), Mi’raç’ta gerçekleşen Allah ile mülakatı hadisesi, namaz içinde sembolik olarak yaşanmış olur. Bu sırta işaret için, Peygamberimiz buyurmuştur: “Namaz mü’minin mi’râcıdır.”¹²²,

“Kendini bilen Rabbini bilir!..” (Aclûnî, *Keşful-Hafâ*, 2/361) hadisi de bu hakikate işaret eder. İnsan, bu ayet ve hadisin penceresinden kendi varlığına derinlemesine

¹²¹ Demirci, *Kıl Beni Ey Namaz*, 47.

¹²² Yuyucu, *At Kendini Secdeye*, 68.

baktığında, sınırsız bir acizlik ve sonsuz bir fakirlik ve noksanlık içinde olduğunu ve bu acizlik ve fakirliğin dua etmesi için verildiğini fark eder.”¹²³

Temel hadis kaynaklarında yer almayan bu rivayetlerin, genellikle halk arasında dolaşan asılsız rivayetleri toplayan *Keşfü'l-Hafâ*'nın kaynak gösterilmesi, ilmî titizlikten ziyade edebî etkileyciliğin hedeflendiğini kanıtlar niteliktedir.

Son olarak, bu eserlerde hadislerin hem bir “müjde” hem de bir “tehdit/terhib” unsuru olarak çift yönlü kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu duruma şu alıntı örnektir:

“Kim, önemsemeyerek üç cuma namazını terk ederse, Allah Teâlâ onun kalbine mühür vurur.” (Nesâî, “Cumâ”, 2; Tirmizî, “Cuma”, 7; Ibn Mâce, “İkâme”, 93) “Kâfirlerle aramızı ayıran fark, kılmayı taahhüt ettiğimiz namazdır. (Nesâî, “Salât”, 8) Unutmayın, eğer namazımız olmazsa kıyamete kadar kabir enkazında azap çekerek bekleyebiliriz. Rabbim böyle bir felaketten hepimizi muhafaza etsin. Amin”¹²⁴

Namazı terk edenlere dair sunulan sert rivayetler ve rüyalar üzerinden kurgulanan azap anlatımları, mülakatlarda katılımcı K1'in vurguladığı “vicdanî korkunun bir manipülasyon aracı olarak kullanılması” tespitiyle paralellik göstermektedir. Nebevî mirasın bu şekilde parçalı, bağlamsız ve kimi zaman asılsız rivayetlerle sunulması; sünneti bir yaşam modeli olmaktan çıkarıp, bireyin anlık ruhsal ihtiyaçlarını doyuran bir “motivasyon nesnesine” dönüştürmektedir. Nihayetinde incelenen tüm bu eserler, popüler kültürün dinî bilgiyi nasıl metalaştırdığını ve hadislerin orijinal otoritesinin nasıl birer “kişisel gelişim argümanına” indirildiğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

İncelenen sekiz eserin tamamında hadis ve sünnetin kullanımı; ilmî bir bilgi aktarımından ziyade, “estetize edilmiş bir dindarlık” inşası ve “psikolojik motivasyon” sağlama amacı taşımaktadır. Öztekin'in eserlerinde görülen duygusal ve melankolik üslup ile Demirci ve Yuyucu'nun eserlerindeki motivasyonel dil; hadislerin orijinal ciddiyetini, popüler kültürün “duygusal tüketim” kodlarına uyarlamaktadır. Bu durum, saha araştırmasında katılımcıların büyük çoğunluğunun (%55) dile getirdiği “hadislerin etkileşim ve dikkat çekme amacıyla kullanıldığı” tespitiyle tam bir uyum içerisindedir. İlmî referansların zayıflığı, “Namaz müminin miracıdır” veya “Kendini bilen Rabbini bilir” gibi meşhur rivayetlerin kesin

¹²³ Yuyucu, *Duanız Olmasa...*, 11.

¹²⁴ Yuyucu, *At Kendini Secdeye*, 37.

hükümler gibi sunulması, popüler otoritenin dinî bilgiyi kendi kurgusuna göre yeniden şekillendirdiğini kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak, bu eserler aracılığıyla hadisler; birer hukukî ve ahlâkî düstur olmaktan çıkarılıp, modern bireyin yalnızlık, sevgisizlik veya stres gibi kişisel sorunlarına “manevi bir çare” olarak sunulan birer aforizmaya dönüştürülmüştür. Hadislerin bu şekilde bağlamından koparılarak sloganlaştırılması, dinî metinlerin anlamsal derinliğini zedelemekte ve popüler kültürün dinî alan üzerindeki tahrifatçı etkisini basılı mecrada kalıcı hale getirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, hicrî sekizinci asırda Zerkeşî ve Sehâvî gibi müelliflerin halk arasındaki asılsız rivayetlere karşı gösterdiği ilmî çabanın, günümüz dijital dünyasında çok daha karmaşık bir boyuta ulaştığını ortaya koymuştur. Tarihsel süreç incelendiğinde, müştehir hadis literatürünün aslında bir “bilgi teyit sistemi” olarak doğduğu; ancak günümüzde bu sistemin yerini, popüler kültürün hız ve duygu odaklı mantığına bıraktığı görülmektedir. Klasik dönemde şifahi kültür ve vaaz kürsüleri aracılığıyla yayılan rivayetler, bugün yerini sosyal medya algoritmaları ve popüler dindar yazarların “estetize edilmiş” ve “viral içerik” anlatılarına bırakmıştır. Bu durum, problemin sadece araç değiştirdiğini değil, aynı zamanda niteliksel bir dönüşüme uğradığını da kanıtlamaktadır.

Çalışmanın popüler yayınlar ve mülakatlar üzerinden elde ettiği en çarpıcı bulgu, hadislerin uğradığı “içerik ve sloganlaşma” sürecidir. Popüler edebiyat ürünlerinde ve sosyal medya paylaşımlarında hadislerin; fikhî, tarihî ve ahlâkî bağlamından koparılarak birer duygusal slogan haline getirildiği saptanmıştır. Mülakatlar yoluyla elde edilen veriler, bireylerin bir sözün sahliliğinden ziyade, o sözün uyandırdığı “duygusal etkiyi” önemsemediğini göstermektedir. Bu “slogan odaklı dindarlık” anlayışı, hadisleri hayatı inşa eden temel birer rehber olmaktan çıkarıp, anlık tüketilen birer edebî nesne konumuna indirgemektedir. Katılımcıların büyük bir kısmının hadis bilgisi için klasik kaynaklar yerine dijital platformları ve çok satan kitapları referans alması, sahlil sünnet algısının popüler kültürün yarattığı bilgi kirliliği içerisinde ciddi bir tahrifata uğradığını kanıtlamaktadır.

Saha araştırması kapsamında katılımcılara yöneltilen “halk arasında duymuş olduğunuz hadislere örnek veriniz” sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde, zikredilen örneklerin büyük çoğunluğunun sahlil hadislerden oluştuğu görülmüştür. Ancak bu durumun ilk bakışta olumlu bir tablo çizmesine rağmen, mülakatların derinlemesine analizinde katılımcıların bu rivayetleri herhangi bir ilmî sorgulama veya kaynak araştırması neticesinde değil; ailevi gelenek, cami vaazları veya popüler medyadaki yoğun tekrarlar sonucunda sorgusuz bir kabulle içselleştirdikleri saptanmıştır. Halk arasında şöhret bulan bir sözün, kaynağı ve sahlilati araştırılmaksızın doğrudan “saahlil” olarak etiketlenmesi, bilginin doğruluğundan

ziyade yaygınlığına dayalı bir güven ilişkisi kurulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla mülakat verileri, toplumda doğru bilgiye olan talebin varlığını kanıtlamakla birlikte, bu bilginin temellendirilmesi noktasında ciddi bir zafiyet olduğunu ve sahih sünnet ile asılsız rivayetleri birbirinden ayırt edebilecek toplumsal bir bilincin inşasının zaruri hale geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Elde edilen bu sonuçlar ışığında, günümüz dindarlık algısının popüler kültürün yarattığı anlamsal aşınmadan korunması için stratejik adımlar atılması bir zorunluluktur. Bu bağlamda çalışma neticesinde şu önerileri sunmak mümkündür:

1. Öncelikle, din eğitimi süreçlerinde klasik hadis bilgisinin yanı sıra “dijital hadis okuryazarlığı” becerisi kazandırılmalıdır.
2. Bireylere, karşılaştıkları dinî metinleri sorgulama ve sahih kaynaklardan teyit etme alışkanlığı aşılanmalıdır.
3. Akademisyenler, Zerkeşî ve Sehâvî'nin geçmişte yaptığı gibi, ilmî birikimlerini akademik mecradan çıkararak halkın anlayabileceği dijital formatlara (podcast, infografik, kısa video) dönüştürmelidir. İlmî kriterlerden taviz vermeyen; ancak popüler mecraanın dilini de dışlamayan bu yeni tebliğ dili, asılsız rivayetlerin kontrolsüz yayılımını engelleyebilecek en güçlü araçtır.
4. Son olarak, yayıncılık dünyasında ve dijital mecralarda dinî içerik üretimine yönelik kurumsal ve etik denetim mekanizmaları geliştirilmelidir. Çok satan dinî kitapların yayımlanma sürecinde “hadis editörlüğü” gibi akademik denetimlerin teşvik edilmesi, hadislerin edebî kaygılarla tahrif edilmesinin önüne geçecektir.
5. Diyanet İşleri Başkanlığı ve akademik kurumların iş birliğiyle, halkın şüphe duyduğu rivayetleri hızlıca teyit edebileceği, kullanıcı dostu ve erişilebilir dijital veri tabanlarının yaygınlaştırılması ve bu dijital veri tabanları geliştirilirken, hadislerin sıhhatinin yanında nasıl anlaşılması gerektiği ve bağlayıcılığı konusu da önemsenmelidir.

Bu öneriler, dijital hadis okuryazarlığı ile bilinçli hadis bilgisi edinmenin yaygınlaşmasına ve sahih sünnet bilincinin toplumsal düzeyde yeniden inşasına hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Kesfû'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*. Beyrut, 1988.
- Apaydın, Yunus. “Meşhur”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/368-371. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004.
- Aydın, Garip. “Aksaray halkının dilinde meşhur olan hadisler ve hadis olarak bilinen sözlerin kaynakları”. *V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, 199-231.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstilahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 12.Baskı., 2021.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Mugîre el-Cu'fî. *el-Câmi 'u's-Sahîhu'l-Müsnedü'l-Muhtasar min Umûri Resûlillâh ve Sünenihî ve Eyyâmihî*. ed. Muhammed Züheyir b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru't-Tavki'n-Necât, 2001.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-. *el-Edebü'l-Müfred*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1989.
- Cezâîrî, Tahir el-. *Tevcîhu'n- Nazar*. ed. Abdulfettah Ebu Ğudde. Halep: Mektebetü'l-Matbuâtu'l-İslamiyye, 1995.
- Çakan, İsmail Lütfî. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1989.
- Çelebi, Katip. *Keşfü'z-zunûn*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru-Sâdr, 1992.
- Çoşkun, Selçuk. “Halkın hadis kültürü üzerine mahalli bir araştırma”. *Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, 215-228.
- Demirci, Senai. *Kıl Beni Ey Namaz*. İstanbul: Timaş Yayınları, 16. Basım, 2013.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâs. *es-Sünen*. Riyâd,: Dâru's-Selâm, 2000.
- Firuzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

- Gazzî, Necmeddin Muhammed b. Muhammed. *İtkânü ma Yahsun mine'l-Ahbâri'l-Varideti âle'l-Elsin*. thk. Yahya Murad. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Hacıoğlu, Nejla. “*el-Fusül fi'l-Usûl*” isimli eseri bağlamında Cessâs'ın Hadis İlmindeki Yeri. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Hâkim en-Nîsabûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah. *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003.
- Halîlî, Muhammed b. Ahmed. *Teshîlu's-sebîl ilâ keşfi'l-iltibâs 'ani'l-ehâdîs'i-lletî tedûru beyne'n-nâs*. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Kavmiyye Kütüphanesi, ts.
- Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Hatîb, Ahmed b. Ali b. Sâbit Ebû Bekir el-Bağdadî el-. *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*. Haydarâbad, 1357.
- Hattâbî, Ebu Süleyman. *Me'alimu's-Sünen*. Halep: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1932.
- İbn Ebi'd-Dünya, Abdullah b. Muhammed. *et-Tavâzu' ve'l-Humûl*. thk. Ebû İshak el-Cüveynî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabiyye, 1410.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Nüzhetü'n-naẓar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker*. Dımeşk: Matbaatu's-Sabah, 2000.
- İbn Kuteybe, Abdurrahman b. Müslim ed-Dînverî. *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1972.
- İbn Muhammed, Temmâm er-Râzi. *el-Fevâid*. Riyâd,: Mektebetur-Rüşd, 1991.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *Ehâdîsü'l-Kussâs*. thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1985.
- İbnu's Salâh, İbn Abdurrahmân eş-Şehrezûrî. *Mukaddimetü İbnu's-Salâh*. Kahire: Dâru'lMeârif, 1989.
- Kandemir, M. Yaşar. “İbn Hacer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/514-531. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.
- Karadâvî, Yusuf Abdullah. *Kefye nete'âmelu me'a's-sünneti'n-nebeviyye*. Beyrut: Dâru'ş-Şark, 2000.

- Müslim, İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî. *Sahihu Müslim*. Riyâd,: Dâru's-Selâm, 2000.
- Öztekin, Hikmet Anıl. *Elif Gibi Sevmek*. İstanbul: Yakamoz Kitap, 11. Basım, 2014.
- Öztekin, Hikmet Anıl. *Elif Gibi Sevmek 2*. İstanbul: Yakamoz Kitap, 1. Basım, 2014.
- Öztekin, Hikmet Anıl. *Eyvallah*. İstanbul: Hayy Kitap, 7. Basım, 2018.
- Öztekin, Hikmet Anıl. *Eyvallah 2*. İstanbul: Hayy Kitap, 4. Basım, 2018.
- Öztekin, Hikmet Anıl. *Fesleğen*. İstanbul: Hayy Kitap, 1. Basım, 2017.
- Polat, Mehmet Vehbi. *Aclûnî'nin Keşfu'l Hafâ Adlı Eserinin Kaynakları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2006.
- Sağlam, İbrahim. "Hadis usulü açısından meşhûr ve müstehir hadis". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (23 Ocak 2020), 451-479.
- Sağlam, İbrahim. "Müstehir hadis edebiyatındaki ilk eserler". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 5/1 (25 Haziran 2021), 79-104.
- Sağlam, İbrahim. *Müstehir Hadisler*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed. *el-Cevâhir ve'd-dürer fî tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed. *el-Makâsıdu'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-hâdisi'l-müştehire 'ale'l-elsine*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-'Irâkî*. 9 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403.
- Suyutî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir. *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhî Takribu'n-Nevevî*. thk. Muhammed el-Firyâbî. Beyrut: Mektebetü'l-Kevser, 1415.
- Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. ed. Hamdi Abdülmecid es-Selefî,. Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1983.
- Tahhân, Mahmud. *Usûlu't-tahrîc ve dirasetü'l-esânîd*. Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1401.
- Tahhan, Mahmud. *Usulu't-tahrîc ve dirâsetü'l-esânîd*. Halep, 1978.
- Takıyyü'l-Hakîm, Muhammed. *el- Usûlü'l-Âmme li'l Fıkhı'l- Mukâren*. Necef: Müessetü Ali Beyt, 1979.

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmiu's-sahîh*. Riyâd,: Dâru's-Selâm, 2000. Basım, ts.
- Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Yavuz, Adil. *Sehavi (902/1496) ve El-Makasıdu'l-Hasene Adlı Eserinin Tenkid ve Tahlili*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1993.
- Yavuz, Adil. “Sehâvî ve halk dilinde dolaşan hadisler problemi ile ilgili eseri”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (01 Mart 2002).
- Yuyucu, Abdullah. *At Kendini Secdeye*. İstanbul: Harika Yayınları, 2. Basım, 2023.
- Yuyucu, Abdullah. *Duanız Olmasa...* İstanbul: Foliant Yayınları, 2025.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır, *el-Le'âli'l-menşûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre el-ma'rûf bi't-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*. thk. Mustafa Abdülkadir. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır, *el-Mu'teber fi Tahrici Ehadîsi'l-Minhâc ve'l- Muhtasar*. Dâru'l- Erkam, 1984.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır, *et-Tezkira fi'l-ehâdîsi'l-müştehirâ*. thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

EKLER

Ek-1 Mülakat Formu

Halk Nezdinde Hadis Olarak Bilinen Sözlerin Popüler Kültüre Yansımaları / MULAKAT FORMU

Demografik Bilgiler

Yaş:

Cinsiyet:

Medeni Durum:

Meslek:

Eğitim Durumu:

İkamet Edilen Şehir:

Sorular

1. Hadisler hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?
Hadis-sünnet nedir?
Hadis tarihi ve usulü ile ilgili kitap okudunuz mu?
2. Hadislerin günlük hayattaki önemini nasıl değerlendiriyorsunuz?
3. Günlük hayatınızda hadislerle karşılaşılıyor musunuz?
Sosyal medya, kitaplar, sohbetler vb. yerlerde hadis duyuyor/okuyor musunuz?
4. Halk arasında meşhur olmuş, sıkça duyduğunuz hadisler var mı? Varsa örneklerini paylaşır mısınız?
Bu hadisleri nerede duyduğumuzu hatırlıyor musunuz? (Sosyal medya, kitaplar, cami, aile vb.)
Bu hadislerin kaynağı hakkında bir bilginiz var mı? (Sahih hadis, uydurma hadis, alimlerin sözü vb.)
5. Duyduğunuz hadislerin doğru olup olmadığını nasıl kontrol ediyorsunuz?
Kontrol için hangi kaynaklara başvuruyorsunuz?
6. Dini içerikli yazılara, kitaplara, dizi ve filmlere ne kadar ilgi duyuyorsunuz?
7. Dizilerde, filmlerde veya sosyal medyada hadis olarak bilinen sözlere rastlıyor musunuz?
8. Bu sözlerin kullanım şekli hakkında ne düşünüyorsunuz?
(Amaca uygunluk, bağlamdan koparma vb.)

9. Görmüş olduğumuz herhangi bir sosyal medya içeriği veya kitap, dergi vs. içeriğinde hadis kullanılmış olması ilginizi çekmesine ne derece etki ediyor?
10. Popüler kültürde hadislerin kullanımının dini ve kültürel etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
11. Halk arasında hadis olarak bilinen sözlerin doğru olup olmadığı araştırmanın önemi hakkında ne düşünüyorsunuz?
Bu konuda farkındalığı artırmak için neler yapılabilir?
12. Eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

Ek- 2 Etik Kurul Onayı

Etik Kurul Tarihi ve Sayısı: 28.03.2025 E-507888

Etik Kurul Tarihi ve Sayısı: 28.03.2025 E-507888

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU

Toplantı Tarihi	: 28.03.2025
Toplantı Sayısı	: 2025/03-3
Toplantı Saati	: 10:00
Araştırmanın Başlığı	Türkçe : Halk Nezdinde Hadis Olarak Bilinen Sözlerin Popüler Kültüre Yansımaları İngilizce : Reflections of Words Known as Hadiths in Popular Culture
SORUMLU ARAŞTIRMACI	
Ad Soyad	: Doç. Dr. Recep Emin GÜL
Kurumu	: Balıkesir Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi
YARDIMCI ARAŞTIRMACI/ARAŞTIRMACILAR	
Adı Soyadı	Kurumu
Gülşude KARAKURT	Balıkesir Üniversitesi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu 28.03.2025 tarihinde Prof. Dr. Bayram ŞAHİN'in başkanlığında toplandı. Görüşme sonunda, yukarıda bilgileri yer alan araştırmanın Bilimsel Araştırma Etik Kurul Onay Belgesi talebi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunca değerlendirilmiş ve etik açıdan uygun bulunmuştur.

BAŞKAN
Prof. Dr. Bayram ŞAHİN

Prof. Dr. Sebahattin KARAMAN
Üye

Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
Üye

Prof. Dr. Uğur GÜRGAN
Üye

Prof. Dr. Selvihan KILIÇ ATEŞ
Üye

Doç. Dr. İbrahim Murat BİCİL
Üye

Doç. Dr. Nuri Bekir GÜNGÖR
Üye

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.